

תוכן החוברת

הגליץ מוקדש לנושא המאבק לשיוויון האשה ברצף החוברת: סדרת דיוקני נשים מאת גדולי האמנים

עופרה פרידמן

מעמד האשה

- העורך** - 2 קיפוח נשים הוא פשע
- חיים כהן** - 3 לכבודה של שולמית אלוני
- עופרה פרידמן, ראיון** - 4 רוב הנשים אינן מודעות להפלייתן
- פרנסס רזאי, ראיון** - 9 לטעת בנשים הרגשה של עוצמה
- רינה דותן** - 13 המטרה: ביטול כל אפליה נגד נשים
- זאב כץ** - 15 מהפך במעמד האשה בעולם
- צופיה מלר** - 17 דמות האשה בספרי הלימוד
- י. מילין** - מה דינה של אשה שהקדיחה תבשילה? 22

תוכניות ובעולות בית המדרש ליהדות כלורליסטיח

- מארן ניהוף** - 23 תוכנית לימודים חדשה על מעמד האשה ביהדות 27

זהות יהודית

- דן מלר** - 30 יומנו של חילוני גא: הומניזם במקרא?
- צבי גיורא** - 33 סוגיית "מיהו יהודי" במקרא
- נפתלי רוטנברג** - 37 דין רוצח בהלכה היהודית
- עזרא אוריון** - 39 מי יצור אתאיים הומניסטי?
- זינה ומנחם רגב** - 40 בר/בת מצווה לחילונים

פסח

- אליעזר שביד** - 42 חג החרות - חג המצות
- יעקב מלכין** - 44 יציאת מצרים - גירסה פיוטית

מידע

- "כל זוג רביעי"** - 47 על נישואים אזרחיים ובריחה מהרבנות
- הגדרת החופש מדת** - 48 עתירה לבג"צ

העורך: יעקב מלכין
עורך ומביא לדפוס: אורי בן צבי
מערכת: עמירה הגני, אברהם וולפנזון, דן מלר, צופיה מלר, אורי רפ
איורים: פיליס פזר - מלכין
המערכת: רח' גדעון 15, ירושלים, טל. 02-711185
עיצוב הפקה ודפוס: אלטן תקשורת בע"מ, טל. 02-661892
 ISSN 0793-1379

כתב עת זה נערך בתרומת מתנדביו. בעבודתה החינוכית נתמכת תחיליה ע"י הקרן החדשה לישראל, הגוינט, משרדי החינוך והקליטה.

קיפוח הנשים הוא פשע נגד העם והאנושות

עם הענקת תואר הומניסטית השנה לשולמית אלוני, על הפעל חייה למען שיוון בין המינים וחברה יהודית חילונית והומניסטית

בישראל נחלת ארגוני הנשים בלבד, יסבול התהליך מעמדות מסורתיות ומחוקי הלכה, שנוצרו כולם בידי גברים ומעוניינים בהסכמים קואליציוניים, אנטי-הומניים, הפוגעים בחברה כולה.

לכשתקום תנועה של נשים וגברים לשוויון המיניים, לכשיבטח שיתוף הפעולה בין כל התנועות והגורמים המעוניינים בקידום שוויון זה - יהיה סיכוי להגשים מהר יותר את היעדים הללו. על מערכת החינוך להבטיח כי כל הניכיה יהיו מודעים לזהות בין החתירה להבטחת זכויות האדם של התנועות ביהדות ההומניסטית, לבין החתירה להבטחת זכויות ושוויון בין המינים בחברה היהודית ובאנושות כולה.

להשלים עם היתרונות שגברים הפכו לנחלתם "הטבעית". עד כדי כך גדול ועמוק העיוות הפסיכולוגי הנגרם לנו בגלל חיינו בחברה לא שוויונית, שרבים מהמורים - גברים ונשים כאחד - מלמדים מנהגים והלכות המבטאות קיפוח משווע של נשים, ללא ביקורת, ללא הצגת עמדות שכנגד, ללא הוקעת אי-מוסריותם של עמדות וחוקים הגורמים לקיפוח כל המין הנשי.

רבים מהנשים והגברים המזדהים עם הזרם החילוני ההומניסטי ועם עקרונות השוויון בין המינים, רואים עצמם פטורים מכל מעשה או פעילות בתחום זה, "כיון שישנם די ארגוני נשים העוסקים בכך". נראה לי כי זו אחת הטעויות החמורות ביותר והמזיקות ביותר, המסבירה את איטיות ההצלחה של כל התנועות הפמיניסטיות להשליט שוויון מוחלט ומלא בין המינים. כל אדם בן-דעת יודע כי הנשים אינן נופלות באינטליגנציה שלהן מגברים, וכי קיפוח מחציתה הנשית של החברה הוא קיפוח החברה כולה.

על אף שידעיה זו נפוצה בקרב אנשים מפוכחים וחסרי משפטים קדומים - אנו משאירים ביוזעין את המאבק על שוויון הנשים רק לאירגונים, המורכבים מנשים בלבד.

מונופול ארגוני הנשים על המאבק לשוויון - משגה טקטי ועקרוני

זהו משגה חמור מכל הבחינות. גברים שאינם שייכים לתנועות החותרות לשוויון בין המינים רואים עצמם פטורים מפעילות בתחומים אלה, גם כאשר בגלל עמדותיהם הציבוריות יש ביכולתם להועיל יותר מנשים, שלא הגיעו לעמדות אלה בגלל קיפוח וחוסר שוויון.

ניצר מעגל קסמים: רוב הלוחמים למען שוויון בין המינים באים מהמחצית שיש לה פחות כח בחברה, פחות עמדות מנהיגות ופיקוד על משאבים כלכליים ואנושיים, פחות שליטה על אמצעי התיקשורת, פחות שליטה על מערכות החינוך ואכיפת החוק.

הדרך המוליכה לפריצת מעגל הקסמים, היא הקמת ליגות של נשים וגברים למען הפיכת החברה כולה לחברה שוויונית. כל עוד יהיה המאבק לשוויון זכויות הנשים

בגליון זה הקדשנו מקום נרחב לבעיית הקיפוח של הנשים בחברתנו, למאבק לשוויון המוחלט לנשים בחברה הישראלית, לבעיות לימוד סוגיית מעמדה של האשה ביהדות ימינו, ולהענקת תואר "הומניסטית השנה" לשרה שולמית אלוני.

שולמית אלוני - מייצגת ומסמלת המאבק לזכויות האדם

שולמית אלוני, בכל תפקידיה ופעילותה המגוונת בחברה ובפוליטיקה הישראלית, לחמה ללא לאות למען החדרת רעיון השוויון בין המינים, כתנאי וחלק בלתי נפרד מכל אידיאולוגיה ציונית, חילונית והומניסטית. בזכות ביטוייה הבוטים, זעזעה את שאננותם של רבים, שלא הבינו את גודל העוול שהחברה הישראלית עושה לה עצמה.

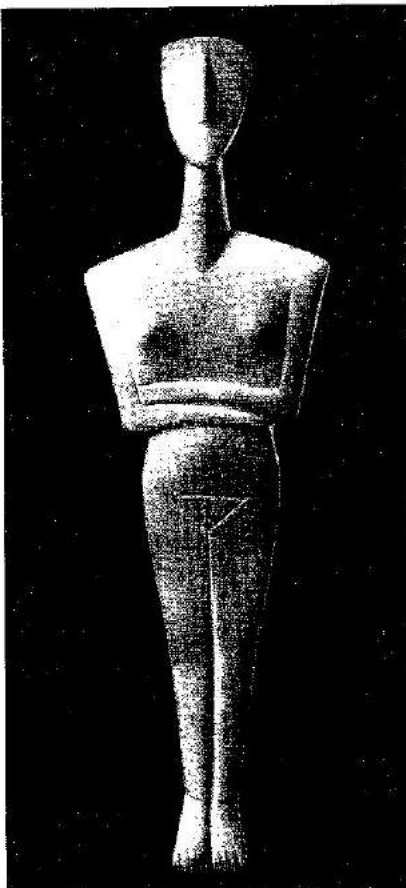
מבחינה זו, ומבחינות רבות אחרות, מסמלת שולמית אלוני את המיליטנטיות הדרושה לתנועה שתתקן את העוול ההיסטורי שנעשה לנשים בישראל.

תנועות של יהודים חילוניים, שאינם שמים בראש מעייניהם את המאבק לשוויון זכויות מלא בין שני חצאי החברה, הנשי והגברי, אינן תנועות הומניסטיות. הומניזם, אשר הכלל של הלל הזקן הוא אחד מביטוייו הגאוניים בפשטותם, הוא אידיאולוגיה שאינה יכולה להשלים עם קיפוח וחוסר בשוויון הזדמנויות. כיהודים הומניסטים שומה עלינו לעקר מן השורש כל חוק או הלכה, או מנהג או מסורת, המגנזחים את חוסר השוויון בין גברים ונשים, לא רק בשכר ובעבודה, לא רק בחוקים ובמשפטים, אלא גם בעמדות של מנהיגות בכל התחומים - בצבא, במשטרה, בתעשייה ובחינוך.

העוול הנגרם לכל אדם בחברה לא שוויונית

לאדם המתחנך בחברה לא שוויונית - יהא הוא גבר או אשה - נגרם עוול לא ייסלח: ראיתו את האנושות מתעוותת ומסתלפת, נראה לו כי ההבדל בין המינים הוא גם הבדל בכושר מחשבה ובמנהיגות, נראה לו כי אפשר

העורף

דמות אשה - 2800 לפנה"ס

לכבודה של שולמית אלוני

חיים ה. כהן

הומניסטית השנה

הומניסט אמיתי איננו יכול ואיננו רשאי להתפשר עם אפלייה, צביעות, רמייה וגזענות. וודאי לא כאשר מדובר בערכים אנושיים, בכבודו של כל האדם, בזכויות האדם באשר הוא אדם - איש, אשה וילד, יהודי ושאיננו יהודי, כולם. בדין זכתה, איווא, ככלת התואר "הומניסט השנה" לשנת תשנ"ו-1996, השרה גבי שולמית אלוני ספר הספרים לגביה, כמייצג ערכי צדק, מוסר ואמת, איננו מתיירא מפני פוליטיקאים בכנסת, במוסדות הממשלה והשלטון, ולא בכל מסגרת שהיא. וכהומניסטית אמיתית מעזה שולמית אלוני, בשם אותם ערכים עצמם, גם לבקר ולהתריע על מה שאיננו מוסרי עוד בעינינו. גם, ואפילו, בתנ"ך.

רבים ממבקריה, מבית ומחוץ, שוגים בהבנת אישיותה וערכה לחברה החופשית בישראל. כל שאמרה - אך מעט מדי הוא, ואלמלא הקונצנטוס לגבי הצורך באחדות מווייפת של העם, ובטיחו ערכים שעבר זמנם, אין ספק שיש מקום לומר אף יותר. חבל גם שקולה בלבד הוא זה שנשמע ברמה, ולא קולות נוספים, אחרים - מאותם רבים הנשמעים בחדרי חדרים בלבד, מפחד עינו הפקוחה של האח הגדול חובש הכיפה. צדק חייב להיעשות בכל רגע, ואמת חייבת להיאמר תמיד, בלא מורא ובלא משוא פנים. גם אם למישהו, מסיבה זו או אחרת, אין הדבר נוח, גם אם אזנו של מישהו, משום מה, נצרמות, גם אם יש מי שחרד לאבדן כיסאו.

להבדיל מאלה, השרה שולמית אלוני היא חסרת פשרות בהשקפת עולמה, ונטולת פחד מהשמעת דעתה באוני כל. הוגנת בדרכה, צודקת בגישתה האנושית, מכבדת את האדם ואת זכויותיו, ובכך מכובדת בעצמה, כי זו המשמעות האמיתית של "ברוא בצלם".

בתוארה החדש, המכובד, הנעלה והנפלא, הומניסטית השנה, נתכבד כולנו. כל הכבוד לך, שולמית אלוני.

דן מלר

(מתוך "יומנו של חילוני בא"י)

משמע) - ואמונתה הנלהבת בצדקת דרכה מדברת תדיר מתוך גרונה ומוזעזעת יריביה.

על קודמתה הקדומה, מנהיגה ראשונה בישראל, הלא היא דבורה הנשיאה והשופטת, אמרו חכמים שהיא נקראה על שם הדבורה משום עוקץ לשונה: וכדבורה עוקצת בלשונה זכתה למקום פאר בהיסטוריה שלנו. ומה שאמרו חכמים על עצמם, "שנשיכתם נשיכת שועל, ועקיצתם עקיצת עקרב, ולחישתם לחישת שרף וכל דבריהם כגחלי אש" - כאילו אמרו ברוח קדשם על השולמית הבוערת הזאת העומדת לפנינו. ושעה שהיא עצמה נכוותה באש גחליה, נשאה כאבה בכבוד והדר וגאוה.

אנחנו נקרא עליה היום, באהבתנו כי רבה, משירי שירי האהבה: שובי שובי שולמית, שובי שובי ונחזה בך: ראשך עלייך ככרמל, ודלת ראשך כארגמן, וחייך כיון הטוב, דובב שפתי ישנים. כה לחי - לדובב שפתי הומניסטים!

הומניסטית השנה? - לא: הומניסטית כל השנים!

מאז עמדה לראשונה על במה ציבורית, נשמע קולה הצלול, המאדיר כבוד האדם וזכויותיו הטבעיות והיסודיות. היא הרימה דגל השוויון בין שני מינים וגזעים שונים ובעלי אמונות שונות, ודגל המדינה כמגשימה האולטימטיבית של כל היפה והמוסרי בערכי היהדות. אין כמותה מייצגת ומגלמת היהדות החילונית אשר לקידומה קמה תנועה זו שלנו. ומה שבינינו לביתה, שאנו עודנו, לאמיתו של דבר, תיאורטיקאים, אידיאולוגים, עתידנים, ואילו היא כל ימיה עשתה, פעלה, לחמה, הנהיגה והשיגה. היא תופסת מקום בראש יחידי הסגולה שבחרו להם כזירת מלחמתם לזכויות האדם לא רק את בתי המשפט, אלא בעיקר את הכנסת והממשלה, את דעת הקהל ואת מוסדות הציבור. בתעוזה ובאומץ לב בלתי נלאים עמדה ועומדת היא בקרבות תמיד נגד כוחות רגריביים ואנאכרוניסטים השולטים בכיפה (תרתי

רוב הנשים אינן מודעות להפלייתן ראיון עם עופרה פרידמן, מזכ"ל נעמת

הש הולביין: אשה צעירה

הוא יכול להפעיל עליה לחץ בנושא של ויתור על הזכויות הקנייניות והסכלליות, ובה בעת ללחוץ עליה גם להתגרש. באותה עת הוא יכול לנהל מערכת-חיים כפולה: אותה ועם אשה אחרת, ולהביא ילדים לעולם, ואין עליו שום עונש על פי ההלכה, בעוד שהיא אסורה על בעלה ועל עוד רבים אחרים. איש לא מתכחש לנך שזאת אפלייה כולס מודים באפלייה ואומרים שאין להם יכולת לתקן אותה, וזה יותר מתסכל מהכל.

את גאמינה שרוב הנשים בארץ מודעות לאפלייה?

לא, רובן אינו מודע לכך. אני מופיעה בפני הרבה ציבורי נשים וחשה את הבעיות. הרבה מהדברים שאני אומרת נכנסים באופן אחת ויוצאים בשנייה.

נישואים אזרחיים הם פיתרון לעקיפת השרירות הרבנית.

בוא נתאר אשה שהתחתנה בקפריסין, נרשמה כמשואה במשרד הפנים כדי לקבל משכנתא, והנה חל משבר והזוג נפרד. אם היא מחליטה לעבור את תהליך הגט, מכירה בן-זוג אחר וחיה איתו, הכל טוב ויפה. כלומר, היא מוותרת על כל דרך-נישואין אחרת, או אין לה שום בעיה. אולם אם היא מבקשת להמשיך ולמצוא מסגרת-נישואין אחרת - היא לא תוכל, כי זאת חקיקה דתית ולא חילונית.

שר הדתות פנה אלינו באופן רשמי, דרך חמד"ת, והציע סיוע במימון נסיעות של זוגות צעירים לקפריסין.

אני יודעת. אמרתי לו שאני מתנגדת לשיטה

"יהדות חופשית": לאחרונה התקבלו בכנסת חוק חירות-האדם ובנדון, וחוק חופש העיסוק, ובכל זאת, בגלל כל מיני פשרות עם חוקי הלכה ועם בתי דין רבניים, בענייני גירושין, זכויות על ילדים וזכויות על רכוש, יש עדיין קיפוח נשים. כעורכת דין, מה דעתך על מצבן של הנשים בישראל מבחינת מעמדן כלפי החוק?

עופרה פרידמן: אני חשה שהמרחק בין המצב התקף היום לבין תיקון דברים שצריכים להיעשות, עדיין גדול מאוד. יש לכך סיבות רבות. השרות בצה"ל הוא אחת מהן. העניין הדתי הוא כמובן סיבה מרכזית נוספת. אנחנו עדים היום לתופעה, שבה בקואליציה הממשלתית אין אף מפלגה דתית או חרדית, ועדיין איום הדתיים מבחוץ הוא לא-פחות מאשר אילו נמצאו בפנים. הפוליטיקאים יודעים שזה כך, וחלקם הגדול, כולל אנשים ששייכים לשמאל, באים ואומרים שאנחנו נמצאים בקונסטלציות פוליטיות שבוך עליו לתקן דברים חשובים יותר מהקיפוח הקיים בחוק נגד נשים. היה לנו עימות גדול מאוד עם חייב דדי צוקר, יו"ר ועדת חוקה וחוק ומשפט של הכנסת, בזמן שנידון בוועדה חוק שיווי-זכויות-האדם. אנחנו יצאנו בקריאה שאין זכויות-אדם ללא זכויות-חובה. מחינו על כך, שבמסגרת חוק שיווי-זכויות-האדם נשאר העימות של דיני איסור והיתר לנישואין וגירושין, וראינו בכך אפלייה מאוד קשה נגד נשים.

רוב הנשים אינן מודעות לאפלייה

מאיזו בחינה זאת אפלייה?

דיני הנישואין, כמו שהם, הם דינים מפלים. כשאתה עומד מתחת לחופה זה נראה מאוד אופטימי ורודן, ואתה לא חושב מה תהיינה התוצאות. אבל הליך הקידושין והליך הקניין הקיים בנישואין, נותנים את הכח האמיתי אך ורק בידי של הבעל במקרה של גירושין, שהוא החלק הכואב ביותר. היכולת לתת גט היא רק בידי הבעל. האישה לא יכולה לתת גט לבעלה. היא יכולה להסכים או לא להסכים לקבל אותו. בנתונים אלה, הלח שלו בא לידי ביטוי בעניין של אחזקת הילדים.

שלו. אני חושבת שלטוח ארוך, לא יכול להיות שהמדינה תיתן פתרון לאזרחיה על ידי הסעתם לחו"ל להתחתן. אבל עד שנביא לשינוי החקיקה, צריך להיות סיוע לזוגות שיש להם בעיות. לפה שיעשו זאת על השבונם הפרטי? אם המדינה לא מאפשרת להם להינשא בתוכה, לפחות שתממן את נישואיהם.

כלומר, האפשרות היחידה שישנה היא הפרדת הדת מהמדינה?

על זה אין ויכוח! נעמיית קיבלה כבר לפני שנים החלטה מאוד ברורה, הקוראת להפרדת הדת מהמדינה. ניסינו לרתום את כל הנשים לנושא המאבק על חוק-זכויות-האדם. תנועת "אמונה" לא היתה פרטנרית, והודיעה כי לא תצטרף משום שזה נוגד את השקפת העולם שלה. הבעיה שלי היא לא עם "אמונה" ולא

ל-17%. האם זה מצביע על שיפור במעמד האשה?

נושא הדירקטוריונים אכן מצביע על השינוי שחל. בעבר הדירקטוריונים היו מתמנים על בסיס של "שמור לי ואשמור לך", והיוו מועדון סגור, לגברים בלבד. כשהנושא נפתח לביקורת בתי המשפט, ובעקבות כמה פסקי דין קשים מאוד, התחילו הכל להבין, שעבודת דירקטוריון היא, בעצם, גם מקצועית. ברגע שהגדירו בחוק את הזדרישות המקצועיות וההשכלתיות מדירקטור, ניתן היה לראות נשים העומדות בכל הקריטריונים. כל עוד היו המינויים על בסיס קשרים פוליטיים, קופחו הנשים, משום שבחלק זה הן פחות טובות. אולם מרגע שהחלו להיבדק השכלה, ניסיון וכישורים, התברר שאין הן נופלות מגברים. זה ניכר במיוחד בתחום המשפטי, שבו נשים מתקדמות, כי אי אפשר להתווכח על כישוריהן המקצועיים. ואם נבדוק את זה על בסיס מקצועי, הרי במקצועיות הן עדיפות. בתחומים אחרים זה עדיין יותר בעייתי, לדוגמה - בתחום החינוך, הבנוי ברובו על נשים. שם אין הן מגיעות לעומדות הניהוליות באמת.

איך ניתן להכריח הנהגות של גופים, כלכליים ופוליטיים, לקבל אל תוכן נשים?

לפני 5 שנים מוניתי לדירקטוריות בחברת "שיכון עובדים". הייתי שם האישה היחידה, וזה באמת היה דבר נדיר. הרגשתי תמיד כאילו כל עול האחריות לנשות ישראל מונח על כתפי. חשתי שכל מילה שאני אומרת, כל דבר שאני עושה, נבחן בשבע עיניים, ואם אהיה בסדר יאמרו שיש עוד כמה נשים כמוני, וזה יביא את השינוי המבוקש. צריך להבין שאנחנו, כנשים, מרגישות תמיד שאנחנו צריכות להיות הרבה יותר בסדר מהגברים, בשביל להעזי להציע את עצמנו לתפקיד בכיר או לתפקיד של דירקטור. אצל

משפחות חד-הוריות, שחברים בה נשים וגברים. הנושא של משפחה חד-הורית איננו שייך רק לנשים.

יכול להיות שאחת מהבעיות של הפמיניזם בעולם היא, שהוויכוח מתנהל בין נשים?

אין ספק. בסופו של דבר זה נושא שנוגע לכולם. אנחנו מקיימים בנעמי"ת פורומים מעורבים. מגיע ציבור של גברים, שהערכים האלה לא כל כך מוטמעים אצלו. אבל כשאתה מדבר על הפגיעה בנשים, והם מבינים שמחר זו יכולה להיות הבת שלהם, הם מזדעקים.

כל עול האחריות לנשות ישראל מונח על כתפי

לאחרונה התפרסם, שמספר הנשים המשמשות כדירקטור בחברות עלה מ-3%

עם המפד"ל. הבעיה שלי היא מרצ. הווננתי לדבר בפני מועצת רצ, שדנה בנושא הזה, ומצאתי את עצמי בעימות עם ח"כ דדי צוקר. מצד אחד, היה שם רוב גדול להצעות שלנו, ומצד שני קם יוסי שריד, ואומר שהוא מוכן ללבוש שטריימל בשביל לקדם את השלום.

מדוע אין גברים בנעמ"ת?

מדוע אין גברים בנעמ"ת? הרי הנושא הזה הוא אינטרס של כולנו, ולא של נשים בלבד. האם אינך חושבת שיש לצרף את הגברים באופן אקטיבי למאבק הפמיניסטי?

נעמי"ת היא תנועת נשים, וזה המנדט שלה. כלומר, הנשים הן החברות בה, הן אלה שמכספיהן הארוגן הזה ממומן. אני אומרת זאת בגלל המחוייבות שלנו לנשים. אני מודעת לעובדה, שיש הרבה נושאים שלא צריך לנהל

אותם כמאבק של נשים בלבד. למעשה, כמעט כל הנושאים שאני יכולה כרגע להעלות על דעתך הם לא נושאים "נשיים". נדמה לי שיש היום בחברה הישראלית איזשהו תהליך, בעיקר בקרב הדור הצעיר, שמבין ופתוח הרבה מאוד לנושאים אחרים.

בני הבכור היה בן 16 כשמורסם פסק-הדין הראשון בעניין האונס בשמרת. אני זוכרת שראינו "מבט לחדשות" בטלוויזיה, והוא היה המום מכך, ששישה חבריה יצאו זכאים במשפט שבו אנסו ילדה אחת. הוא לא הבין איך יש היום בני נוער צעירים שהערכים האלה מובנים אצלם הרבה יותר.

אנחנו שותפות להקמתו של ארגון בשם "גברים נגד אלימות". לדעתנו, האלימות במשפחה היא נושא חברתי ממדרגה ראשונה. כולנו צריכים להיות מוטרדים מעליית ממדי תופעת האלימות בחברה בכלל ובמשפחה בפרט. גם בנעמי"ת, הקמנו עמותת

אלברט דהר. איכרה

מקומם למען נשים, ויש להם עם זה בעיה קשה. אני חושבת שצריך לעבוד בכמה מישורים, ואי אפשר להסתמך רק על חקיקה. החקיקה צריכה להיות משולבת גם בתהליכים אחרים.

אם נשים היו מנהלות את העניינים, היה לנו שלום מזמן.

הגדרנו לעצמנו כיעד להכפיל את מספר הנשים בכנסת. זה מאוד קשה, במיוחד בעידן של בחירות אישיות בפריימריס. גם לגברים זה יותר קשה, אבל לנשים זה קשה פי כמה וכמה. אנחנו היים בחברה, שאינה רואה עדיין את פעילות הנשים כדבר טבעי. גברים מוכנים שהיא תצא לעבוד מחוץ למשק-הבית, שתהיה דירקטורית, אבל לגבי פוליטיקה - זה כבר נראה מוגזם. שם נחרצות שאלות גורליות, וזה כבר יותר מדי בשביל נשים. היה לנו על זה "מלחמת עולם" בוועידה האחרונה של מפלגת העבודה. החלטה קודמת קבעה ייצוג של

הזמן בחדשות. ראיתי איך הביאו לתקשורת סטודנטים שאמרו שהם לא זקוקים לכך. יש להניח שהם לא היו מגיעים לאן שהגיעו לולא נהנו מהעדפה מתקנת תחילה. העדפה מתקנת איננה מטרה אלא אמצעי. זיברנו על נושא הדירקטוריות. לא היינו מגיעים למצבנו הנוכחי ללא העדפה מתקנת. אין לי ספק, שללא פסק-דין לכפיית העדפה מתקנת לא היה קורה שום דבר בתחום זה. צריך להבין, שבעצם אנחנו באים לתקן אפלייה שהיתה קיימת במשך שנים. אין ויכוח על כך, שבמשך שנים זכו רק גברים לסוג מסויים של תפקידים. אז נכון שהיום ישנם גברים שמרגישים את עצמם מקופחים. אבל זוהי אפלייה מעריות, כדי לתקן אפלייה טוטאלית. אחד הדברים החשובים לנו, כנשים וכלוחמות למען קידום עניינין של נשים, הוא שאיננו רוצות לראות מצב שבו מקדמים נשים רק בשל היותן נשים. הטענה שלנו היא, שעל פי הנתונים נשים יותר משכילות היום מגברים מבחינת מספר שנות-לימוד. אנחנו טוענות גם

אחת המסקנות שהסקתי היתה, שמוכרחים להקנות לאותן נשים, שהן פוטנציאל לתפקידי דירקטוריות, את הכלים להיות הכי טובות. אז נרקם הרעיון של קורס הכנה והכשרה לנשים דירקטוריות. התחלנו באוניברסיטת בן-אילן, והיום הקורס נהיה לפופולארי ורבים לומדים. אין לי ספק, שאם תהיינה יותר נשים בתפקידים האלה, הן יביאו לשינוי במודעות החברתית, וישנו הרבה זעות קדומות שנגדן אנחנו נלחמים היום.

היעד: אשה בדרגת אלוף

אם לעשות גזרה שווה ממה שאמרת, האם לא יהיה הגיוני לדרוש שנשים תשתתפנה בפו"ם ותהווה חלק מההנהגה הצבאית?

קצינת חן ראשית הנוכחית היא בוגרת המכללה לבטחון לאומי. בשיחה שהיתה לנו לא מזמן, היא אמרה לי, שהתפקיד אליו היא רוצה להתקדם, הוא להיות מפקדת המכללה (פו"ם). היא טוענת, שכיוון שהיתה מדריכה, היא יכולה להיות גם מפקדת. צריך לזכור שמדובר בתפקיד של אלוף. אם תגיע לזה, זאת תהיה הפעם הראשונה שאשה תישא דרגת אלוף. אנחנו נעזור לה. מדוע לא יכולה אשה לשמש בתפקיד של ראש אגף כה-אדם או קצין חינוך ראשי בצבא?

לדרוש נסיון פיקודי בשביל למלא תפקידים אלה היא דרישה שלא ממין העניין. דיברתי על כך עם מי שהיה עד לא מזמן הרמטכ"ל, **אהוד ברק**, והוא הסכים, שקצינה אכן יכולה לאיש משרה כזו. כלומר, צריך להתחיל לבדוק את הדרישות כדי לראות היכן ניתן לסלק כמה מן המכשולים, שבגללם נשים לא משתלבות בתפקידים גבוהים בצבא ובמוסדות אחרים.

האם נעשית פעולה בתחום הזה?

נעשית פעולה בכל מיני תחומים. בצה"ל, למשל, ישנה התקדמות שאפשר להציגה כהישג. נשים ממלאות היום תפקידים שלא עשו בעבר. קצינת חן ראשית אומרת, ששני-שליש מהחיילים המשרתים היום בצבא מודרכים בתפקידים, בכל הקורסים של צה"ל, על ידי מדריכות. זו בהחלט התקדמות.

מה, לדעתך, גודל הפער שיכול להיסגר על ידי העדפה מתקנת? באיזו מידה זה באמת חיוני להשגת שוויון, והאם זה מצריך אפלייה כנגד גברים בעלי אותם כישורים?
בשהייתי בארה"ב לאחרונה, הנושא היה כל

אשה עם בת, ניגריה

לשוויין בכישורים. תפקידנו שלנו הוא לדאוג, שבמסגרת ההעדפה המתקנת, שלדעתי צריכה להיות הליך זמני ולא קבוע, יפעל מנגנון של תיקונים. יש היום פוטנציאל של מאות נשים כדירקטוריות מעולות מבחינת כישורים, השכלה וכל ענין אחר. תפקידנו לדאוג, שהטובות ביותר תקודמנה על בסיס של העדפה מתקנת.

ראו את הדוגמה של מדינות סקנדינביה. שם, נקבע שייצוגן של נשים לא יפחת מ-40%. זו העדפה מתקנת.

מה הסיכוי לקבלת החלטה כזו בארץ?

מי שצריך לקבל החלטה כזו הם חברי הכנסת, ש-109 מתוכם הם גברים, שברור להם שהלקם יצטרכו לוותר על

**גוברת פרידמן:
אי ומסורת ישראל**

לפני מספר חודשים הוזמנתי להשתתף בוועידת הרבנים הקונסרבטיבים בארה"ב. אחד הדברים שאמרתי לעצמי הוא, שחבל שהייתי צריכה לטוס מרחק של 12 שעות טיסה בשביל לחוות חוויה יהודית. זה מתסכל נורא.

סיפור דומה היה לי לפני מספר שנים. חגגתי בשבת את בר המצווה של בן, כאן בארץ, ושבת לאחר מכן הופעתי לפני באי בית הכנסת בקנדה, ודיברתי על נעמי. אמרתי להם שבוע קודם, בני עלה לתורה, ואני, האמא, נדחקתי לאיזה פינה לא-נחשבת בבית הכנסת. והנה כאן נותנים לי במה, וזה בסדר גמור שאני עומדת ומדברת בפני כל הקהל. הם היו שם מאוד נדיבים ואפילו הציעו לי לעלות לתורה. ואני, כיהודיה ישראלית, התביישתי שאין לי שום מושג, אפילו מינימלי, בטקס שקשור במנהגים של הדת שלי. אני באה מבית שתיה די מסורת. כלומר, אני מכירה את הטקסים הקשורים בחגים, בשבת ובהדלקת נרות, אבל מעבר לזה לא היה לי שום מושג. כשבאתי הביתה אמרתי לבני משפחתי, שאנחנו מחמיצים משהו גדול. אנחנו חיים פה, וכאילו אין לנו ספקות בעובדה שאנחנו יהודים, אבל אנחנו חווים את זה הרבה יותר דרך היותנו ישראלים, מאשר דרך חוויה שהיא חוויה יהודית. אמר לי הבן הגדול, שהוא היום בן 21. עד כאן, יש גבול. אני לא מוכן שתעשי לי חינוך מחדש.

אנחנו נמצאים במצב טראגי האורתודוכסיה השניאה עלינו את הדת עד כדי כך, שכל דבר שעולה ממנו ריה של מסורת, אנחנו שומרים מרחק ממנו. לדעתי את הדור הזה הפסדנו. אולי יש דרך להציל את הדור הבא.

מה שנקרא עתיר נשים. זה נכון לגבי הסתדרות המורים, הסתדרות הפקידים, עובדי מדינה, וגם לגבי עובדים סוציאליים. מובן שבבתי חרושת המסה הקריטית היא לא של נשים.

יש לנו כוונות רציניות לקדם נשים למנהיגות באיגודים המקצועיים. במכנס שהיה לי עם ראשי האיגודים המקצועיים אמרתי, שלא הכל נמדד בקידום ובשכר. יש הרבה מאוד

לתכנון משפחה, אבל עדיין חושבות שזכות האשה להחליט מה יעשה בגופה. נעשו גם מספר פעולות שנגעו להפגמת ערכים, ולזכויותיה ולמיניותה של האשה. עשינו פעילות כזאת בקרב נשים ערביות, ושם הבעיות קשות הרבה יותר בגלל השפעת הדת, וזה זכה להצלחה אדירה מבחינת ההיענות של הנשים להצטרף.

ישנה אפלייה בשכר ובעבודה שווה?

יש בעייה להגדיר עבודה שווה. אנחנו טוענים, שהיום צריך לדבר על עבודה בעלת ערך שווה. אנחנו מכירים את הסיפורים הקלאסיים על האשה שעושה תפקיד מסויים, ונקראת מזכירה בכירה, וגבר שעושה את אותו תפקיד מכונה ראש לשכה. כך אפשר לתת שכר שונה לעבודה דומה, וזה מתבטא גם בתנאים הנלווים לשכר. המאבק שלנו הוא על הכרה בזכותן של נשים להיות מפרנסות שוות, התורמות תרומה כלכלית גם למשק המדינה וגם למשק הבית שלהן, וזקוקות לשכר הוגן על מה שהן עושות.

לא מזמן קיימנו כנס-חירום בעניין נקודות-הזיכוי, ותיאמנו זאת עם האיגוד המקצועי. אם כל הנשים העובדות במדינת ישראל תשבתנה פעם את העבודה, אולי יתחילו להבין שגם להן יש איזושהי תרומה למשק.

דוגמה לקלקול כזה הוא ההסכם שנחתם לפני מספר שנים בשירות המדינה, בנושא המעבר לשבוע-עבודה של 5 ימים. מי שניהלו את המו"מ, גם בשמה של ההסתדרות, חשבו שאם עוברים לעבוד 5 ימים, זה אומר שהעובדים צריכים לעבוד בכל יום יותר שעות ממה שעבדו קודם. הנשים צריכות להוציא את הילד ממעון-הילדים בשעה שלוש וחצי, ומכאן צריך להוריד 6% משכרן. אני חושבת שאם נשים היו מנהלות את המו"מ, הן לא היו נותנות שזה יקרה. יש עוד הרבה דברים צריך לתקן לגבי נשים ושכר. לדוגמה, העובדה שבהסכמים קיצוציים ישנו הסדר של קיצור יום-עבודה רק לגבי אמהות. אם לילדים עד גיל 12 או 14 יכולה לעבוד שעה פחות. בסופו של דבר זה פוגע בה. גם גיל הפרישה הוא עניין שפועל נגד נשים. הוא נותן גושפנקא לגופים ומעסיקים להפליית נשים בשל גיל הפרישה שלהן.

האם האיגודים המקצועיים תומכים בכם במאבק להשגת שוויון?

כן. אבל זו רק התחלה במודל החדש הזה. חלק ממנהיגות האיגודים המקצועיים, הוא

20%, שזה למעשה הבטחת ייצוג של 10%. זה העניק לנו בסך הכל 4 נשים בכנסת. ניסינו להעביר החלטה על הכפלת מספר הנשים, כלומר, שתי נשים לכל עשיריה. לא קיבלו את תביעתנו, ולכן החרמנו את ועידת המפלגה.

מה מספר הנשים שהתפקדו למפלגה? כמעט 50%.

האם עשיתם פעם סקר, מה הנשים חושבות בענין זה?

לא נעשה סקר ממש, אבל התוצאות מדברות בעד עצמן. אספר על נסיוני האישי. בפריימריס הראשונים שהיו במפלגת העבודה התמודדתי במחוז השרון. התמודדו אתי 11 גברים ואני הייתי המועמדת ה-12. 48% מהמתפקדים היו נשים, ואני כהחלט חשבתי ללכת על הנשיה הזאת. פניתי באגרת אישית אל כל הנשים המתפקדות, ואמרתי להן שיש להן כאן הזדמנות. אמרתי לעצמי, שאפילו אם רק רבע מהחברות תצבענה עבורי, זה יכניס אותי לכנסת. בפועל זה לא קרה. הסיבות לכך הן מורכבות. אין להתעלם מכך, שהנשים הן תוצר חברתי של החינוך והמודעות החברתית. רוב החברה עדיין רואה את נושא השלום והבטחון כדבר הכי מרכזי בפוליטיקה של מדינת ישראל.

פה אנחנו חוזרים לקטע של התפקיד שממלא צה"ל בחיינו. נשים לא יכולות להציע את הפתרונות לבטחון בחברון. לכן כרגע, מאחר שזה הדבר המרכזי, הציבור מעדיף לראות בחיים הפוליטיים אנשי בטחון.

הנשים במפלגה אינן תומכות בהעדפה מתקנת?

לנשים שהתפקדו למפלגה יש יותר מודעות פוליטית. אבל רוב עם ישראל אינו נמצא שם. הרוב עדיין אינו רואה בנשים פוטנציאל פוליטי. חלק גדול מציבור הנשים מבקר ובורח את הנשים שמתמודדות באמות-מידה הרבה יותר מחמירות מאלה שהוא בורח את הגברים. אני מאמינה, שתרומת נשים לחיים הפוליטיים היא מאוד חשובה. אם היו נותנים לנו, כנשים, לעשות משהו בתהליך השלום, יתכן שהיה לנו שלום מזמן.

מה עושה נעמי בתחום החינוך המיני של האשה?

אנחנו עוסקות בנושא הקשור בבריאות ובמודעות האשה לגופה. זה כולל את נושא ההפלות. אנחנו לא רואות בזה דרך אידאלית

בתי הספר ועם גורמים בצבא. אנחנו מדגישים את גורם המניעה, העשוי להיות כלם לבן-זוג אלים בפוטנציאל. אנחנו מאתרים גורמים של קינאה העלולה לשמש גורם לאלימות. מנסים כמובן ככל האפשר להביא את הדברים למודעות.

נושא מעמד האשה מטריד לפי שעה רק אליטה קטנה.

אין ספק שהתקשורת בוחרת להתמקד במעורר ובהריג. כשאני מסתכלת 10 שנים לאחור, אני חושבת שהתרחשה מהפכה בכל מה שקשור לנושא מעמד האשה. בציבור יש היום הרבה יותר מודעות לעניין, למרות שעדיין לא נעשה מספיק. הבעייה שלנו נעוצה בכך, שיש לנו אליטה חברתית מאוד צרה, המודעת לנושאים האלה, הם מופנמים אצלה, והיא מוכנה להילחם עליהם. אין זו נחלתו של רוב העם.

לפני מספר שנים עשיתי סיור מקצועי בארה"ב, להכרת תחום זה, וכשנתבקשתי בסופו של עניין לעשות איזשהו סיכום, אמרתי, שנצבן של הנשים בארה"ב לא יותר טוב ממצבנו, אבל שם יש מודעות חברתית גדולה יותר. הבעיות מופנמות בקרב ציבורים גדולים הרבה יותר מאשר פה. כאן, בארץ, יש לנו חברים וחברות כנסת מאוד פעילים. יש לנו שרות בממשלה בעלות המודעות לעניין. יש לנו מובילי דעת-קהל שבקרובם זה קיים, אבל בסך-הכל, לעם יש נושאים אחרים שמטרידים אותו הרבה יותר. כדי שנהיה חברה נורמלית, נצטרך לעבור תהליך והוא איננו קצר כלל.

"מצאתי אלוה בתוכי
ואהבתיה,
את אלוה שלי,
אהבתיה בפראות"

נטוואק שאנג

הגורם הנסף, שרק לאחרונה נראים בו ניצנים קטנים של התקדמות, זו המערכת המשפטית. יש לה תפקיד מאוד משמעותי בכל האמור לענישה והרתעה. עד היום היא נהגה להקל ראש בנושאים מן הסוג הזה. היום יש חוק למניעת אלימות במשפחה, ויש חוק שעוסק במניעת אלימות כלפי קטינים וחסרי ישע. יש כאן הרבה מאוד גורמים שצריך לעבוד איתם. נעמיית עשתה עד היום מאמץ גדול לעבוד עם כל הגורמים האלה ביחד, ותרומה תרומה מאוד נכבדה להרבה מהשינויים שחלו. במישור החינוכי פיתחנו כמה מודלים של עבודה עם מערכות-חינוך ועם בתי ספר. פעלנו בחדרי המיון של בתי החולים, בקרב אחיות בתי חולים, רופאים, ועוד גורמים שעד היום לא היו מודעים לנושא. היו מגיעות אליהם נשים עם חברות ומספרות שנפלו מהמדרגות. אף אחד לא עצר לחשיב, לבדוק, אולי יש פה איזושהי בעייה שצריך להתייחס אליה אחרת.

אנחנו עובדים הרבה עם הכיתות הגבוהות של

תנאים סביבתיים, החשובים לנשים. ככל שהאיגודים המקצועיים יפתחו את שעריהם ויראו נכונות ללכת לקראתן בעיסוקים השונים, יצטרפו יותר ויותר נשים ויעניקו לאיגודים כח, וכמובן יגדילו את הפוטנציאל הכלכלי והפוליטי.

האלימות במשפחה - יציאה מהארון

בואי נסיים בבעייה כאובה: האלימות במשפחה. מה נעשה בתחום החינוך נגד אלימות בנשים!

שנעמיית היתה הראשונה שהעלתה, כבר לפני למעלה מ-10 שנים, את הנושא של אלימות במשפחה על סדר-היום הציבורי, וזאת כשהיו רבים מאוד שחשבו שהתופעה כלל אינה קיימת. מדובר בתהליך ארוך מאוד של חינוך ויצירת מודעות. זוהי בעייה חברתית, שהיא נחלתם של רבים. אפשר וצריך להוציא אותה מן הארון, כמו הרבה נושאים אחרים. עיקר המאמץ צריך להיות מושקע בעבודה בקרב הגורמים המופקדים על טיפול והתמודדות בנושאים אלה.

היו לנו תהליך קשה מאוד ליצור מודעות לעניין בקרב גורמי המשטרה, שהם הראשונים שצריכים לטפל בזה, כי הרי מדובר בעבירה פלילית, וזה תפקידם. התברר ששוטרים רבים, שקיבלו כבר תלונות על אלימות במשפחה, ניסו להיות מתווכים לשלום-בית, למרות שזה לא בסמכותם. הם אלה שאוכפים את החוק, ומטפלים במי שצריך לטפל כשהוא עובר עבירה.

גם אצל השירותים החברתיים היתה בעייה, משום שגם הם לא הכירו את התופעה ולא התמודדו איתה כמו שצריך. חשבו שהם יכולים להושיב את שני בני הזוג ביחד ולעשות ביניהם שלום-בית, ובכך תיפתר הבעייה. היום אנחנו יודעים, שאם לא תטפל בבעיית האלימות, אז אולי יהיה שקט לתקופה קצרה, אבל שום בעייה, לא נפתרה.

חלילנית, רומא

לטעת בנשים הרגשה של עוצמה

שיחה עם פרופ' פרנסס רדאי

תוצאה כלומר, אם ניתן לחנך רק בנים, ולא נוהגים כך, הסיבות לדעתי הן גם כלכליות. החברה זקוקה לכח-העבודה של הנשים. עובדה, שבשתי מלחמות-העולם היתה קפיצה גדולה בהשתתפות נשים בעולם הכלכלה. זה לא היה בגלל פמיניזם, זה היה צורך חברתי. דברים אלה התפתחו במישור הבין-לאומי וגם במישור החוקתי. במדינות רבות. זה התחיל בהקניית זכויות-אזרח לנשים נשואות, בתוך המשפחה, ומעבר מהמשפחה שבה האשה כפופה לבעלה ומהווה יחד עמו אישיות משפטית אחת, בעוד האישיה הממשפטית של האשה נטמעת באישיות המשפטית של בעלה. כך היה במדינות המערב עד תחילת המאה, כאשר לאט-לאט החלו מעניקים לנשים זכויות שוויון ואוטונומיה אישית במסגרת המשפחה. מ-1919 עד 1970 החל תהליך של הענקת זכות-הצבעה לנשים: ארצות הברית ואנגליה (1919), צרפת (1944), שווייץ (1976).

פרדוקס ישראלי: מקידמה לפיגור

איך המצב בישראל, לעומת ארצות אחרות?

באופן פרדוקסלי, ההתפתחות בישראל היא הפוכה. אחנו התחלנו בהצהרה על שוויון-בין-המינים, שנכללה בהכרזת העצמאות ב-1948, בתקופה שבעולם כולו דיברו על כך רק מעטים. נכון שבמקומות רבים ניתנה זכות-הצבעה לנשים, אבל לא היו הכרזות חוקתיות שיש להשתית שוויון-בין-המינים ולמנוע הפלייה נגד נשים. ב-1951 חוקק חוק שינוי-זכויות-האשה, עם התייחסות מיוחדת להענקת זכויות שוות לנשים. היינו חברה עם רגישות מיוחדת לבעיות של הפלייה ולצורך בשוויון.

החקיקה היתה יישומית או דקלרטיבית בלבד?

זה היה בעיקר דקלרטיבי, אבל גם יישומי. צריך ליכור, שנשים היו נוכחות אז במסגרות שונות: בכנסת, בממשלה, בצבא, במקצועות

המאה העשרים ראתה העברת תפישות שוויוניות לגבי נשים, כפי שהתבטאו בכתיבתם של יחידים, כגון ג'ון סטיוארט מיל בפילוסופיה, או קבוצות של סופרגיסטיות שהתארגנו לדרוש זכות-הצבעה. רק במאה שלנו מופיעים ניצניה של המחשבה השוויונית כלפי האשה, הרואה באשה חלק מהחברה האנושית, שווה בפרוטנציאל שלה לגבר וכשותפה לחיים החברתיים והמשפחתיים.

פרנסס רדאי

כמאה הזו חלה פריצת דרך, לא רק רעיונית, חלו שינויים בארגון הכלכלי של החברה, התפרקות המשפחה המורחבת, התפתחות התחרות. בעולם תחרותי-אינדיבידואליסטי אין מקום למעמד האשה התלויה בגבר. האשה גם אינה מוצאת עוד את עצמה מוגנת ע"י חברה מעמדית.

גם לזמינות של החינוך, ולעובדה שכל ילד הולך כיום לבית-ספר וכל אחד יודע לקרוא, יש חשיבות.

זה נכון, אבל התפתחות החינוך לנשים היא

בחודש שעבר הופיע ספר עב-כרס, בעריכתך, בנושא האשה בחוק ובמשפט. מה תוכנו?

הספר עוסק בשאלה איך משקפות הנורמות של המשפט בארץ את מעמד האשה בחברה, בשלושה תחומים עיקריים: השתתפות בחיים הציבוריים (כלכליים וסוציו-פוליטיים) של המדינה, חייה במסגרת המשפחה, וכיצד מתייחסת החברה לתופעת האלימות נגד נשים.

אני רואה שלושה תחומים אלה כקובעים את מעמד האשה. אין דרך להפריד ביניהם. אשה שזובלת אלימות בבית וכפופה למרות בעלה, אינה יכולה לפתח עוצמה בתחומים הציבורי-פוליטי-חברתי-כלכלי, משום שמצבה מגביל אותה וחותר תחת האוטונומיה שלה. אשה החשופה לאלימות היא אשה מוגבלת.

לכאורה עולה השאלה, מדוע בכלל צריך לבדוק איך נורמות משפטיות משפיעות על מוצית מהאוכלוסייה. הרי אין סקרים שעוסקים במעמד המשפטי של הגבר. הסיבה היא, שיש כאן חינוך להנחה, ששיטות-משפט, לא רק שלנו, התפתחו כשיטות פטריארכליות. התפישה החברתית היא, שהמשפט נוגע ועוסק בגברים, מלבד אותם מקומות בהם הוא מתייחס ישירות לאשה.

מדובר במצב שיש לו רקע פוליטי, פילוסופי, פסיכולוגי ומשפטי. אין

זה מקרה שבשום שפה לשון נקבה כוללת את הזכר, כלומר, זוהי תפישה אנושית ולא רק כלל דיקדוקי, כמו שנחוג לומר.

רק במאה שלנו נולדת המחשבה השוויונית כלפי האשה

איזה התפתחות חלה במצבן של הנשים בכל הקשור לשוויוניות בחברה?

פרופ' פרנסס רדאי עומדת בראש הקתדרה לדיני עבודה בפקולטה למשפטים באוני' העברית

אנחנו רואים בבחירות שהבעיה של יחסי זה ומדינה מתמקדת כיום בעיקר בנושא קידום מעמד האשה בישראל, וזאת הן ממה שהושג והן ממה שלא הושג.

העובדה שהכנסת השאירה בידי בני הדין הרבניים, המוסלמיים והנוצריים, את כל נושא המעמד האישי, נישואין וגרושין, חותרת תחת כל המפעל של בניית שוויון-נשים בישראל.

זו הסיבה שהתנגדתן לחוק זכויות-האדם?

כן. המצב החוקתי הוא, שלא הצלחנו להעביר חוק-יסוד זכויות-אדם כללי במשך כל שנותיה של המדינה. היו פה ושם נסיונות שנכשלו. שום חוק, שכלל את מושג השוויון, לא עבר. אפילו כשניסו לפג, ולומר, שהזכות לשוויון לא תשפיע על חקיקה קיימת, התנגדות המפלגות הדתיות היתה נחרצת ומנעה כל שינוי. הכתבת התנאים של הגורמים החרדיים נהייתה לחלק מהתרבות הפוליטית, והתקבלה עיני המפלגות החילונית.

כך הוכתב לנו, באופן בוטה, שרק לגופים פטריארכליים, קרי המייסד הדתי, סמכות לקבוע את המעמד האישי של אזרחי המדינה, שרק גברים יכולים להיות דיינים ולהחליט על פרשנות הלכתית, ושמשקל עדותה של אשה פחות ממשקל עדותו של גבר. מכל הטעמים האלה התנגדנו לחקיקה המוצעת. כדי לעקוף את הבעיה ניסו לכת מסביב. הוצע, שחוק כבוד האדם וחירותו וחוק-יסוד- חופש העיסוק ילעו בזכויות אדם באופן נקודתי. המושגים 'שוויון' ו'חופש דת' ומצפון, לא הוזכרו. נאמרו גם, שהחקיקה שהתקבלה אינה מבטלת כל חקיקה קודמת.

בכנסת. אי אפשר לדבר על התלהבות רבה לקבלת החוקים, משום שהעולם נשלט עדיין עיני גברים, אבל העקרון ששנים ראיות לשוויון הזדמנויות וזכויות, התקבל.

כל מה שאמרתי מתייחס לצד הנורמטיבי. ברור שכאשר מדובר על ויתור-בפעל על מקומות-תעסוקה, מתעורר ויכוח. יש בעיות רבות ביישום העקרונות, וזהו המצב במדינות מערביות רבות. היישום הוא השלב הבא: איך להפוך את הרעיון הנורמטיבי למציאות בשטח.

מה המצב בנושא אלימות במשפחה?

בתחום האלימות נגד נשים, התקבלו תיקונים לחוק העונשין בעניין עבירת אונס, הועבר חוק למניעת אלימות במשפחה עם צווי מן המתיר להוצאת הגבר האלים, או האשה האלימה, מהבית. אם נבדוק את הסטטיסטיקה של קורבנות אלימות במשפחה בבתי חולים נגלה, שמעטים הגברים המגיעים למחלקות-מיון בגלל אלימות במשפחה.

בתה"ד הרבניים - אויביה של האשה

איזה משקל יש למייסד הרבני בעצירת התקדמות מעמדה של האשה בחברה?

בשני התחומים הראשונים הושגו אם כן, השגים מרשימים. אמנם, במקום להיות המובילים, הלכנו בעקבות, ובפיגור מסויים אחרי מדינות מערב, אולם ההתקדמות היתה מהירה.

נתקענו לגמרי בתחום השלישי, בתחום מעמד האשה במשפחה.

שונים. החברה הישראלית נראתה בראשית דרכה כשוויונית, יחסית ליתר העולם, והאתוס של שוויון נתפש כחלק אינטגרלי של ההווה הישראלית.

וכן, אחרי התחלה מבטיחה זו, מצאנו לאחר 20-30 שנים שאנחנו בפיגור. במדינות אחרות המשיכו לפתח עניינים הקשורים בזכויות האשה, כגון: נורמות משפטיות, שוויון-המעמד במשפחה, שוויון בחיים הפוליטיים והכלכליים, קביעת נורמות נגד אלימות כלפי נשים, וכיו"ב. בישראל היתה סטגנציה בכל התחומים הללו. בהתחלה זו היתה, לדעתי, סטגנציה מושגית, שנבעה מהמיתוס עצמו. הנשים לא הבינו שיש להן בעיה. כאשר התעוררו, נמצאו מרחק מאד דרכים לסגור את הפער בינינו לבין מדינות אחרות.

השגי האקטיביזם הפמיניסטי

מדינת ישראל מאופיינת בראשיתה בציבוריות חילונית. משקלם של המייסד הרבני, והחיים הדתיים בכלל, קטן ושולי בעשורים הראשונים. השינוי שחל ב-1967, מביא, בין היתר, לעליית משקלם של מושגים דתיים-מיסטיים. האם אין לתלות את הרגרסיה במעמד האשה בהתחזקות האלמנטים הפונדמנטליסטים בחברה הישראלית?

אפשרי. אבל יש נתון שמעורר בכך ספק. הוא נראה מה קרה כשהנשים התעוררו. האקטיביזם הפמיניסטי הביא בסוף שנות השמונים, לשינוי נורמות ומסגרות מתחומי הרעיון והמחקר לתחום הפעילות. כאשר נשים התארגנו הן הביאו, בקלות יחסית, לרפורמות בתחום הפוליטי והכלכלי.

למשל?

חוק גיל-פרישה שווה לעובד ולעובדת, חוק שוויון-הזדמנויות בתעסוקה, שינוי בחוק יחסי ממון, והרחבת ההגדרה של הרכוש הניתן לחלוקה בין בני זוג. ומאוחר יותר, בשנים האחרונות, חוק בדבר העדפה מתקנת בדירקטוריונים של חברות ממשלתיות. חוק העדפה מתקנת בשירות המדינה עבר די בקלות.

מה כוונתך 'עבר בקלות'?

כוונתי, שבתחומים שאינם נשלטים עיני הדת, עברו החוקים המקדמים את מעמדה של האשה בחברה בקלות יחסית. לא היה ויכוח ציבורי, ולא היתה התנגדות משמעותית

אמנאו מודליאני. עירום

אנדרה דל-ורוציו. הוה של אשה צעירה

אני מאמינה, שבסופו של דבר נצליח להביא לתיקון המצב. עד אז ניתן להעניק עוצמה לנשים בשלבי בנייה, יש ליצור מערכת של זכויות משפטיות לקורבנות - מעוכבות הגט - שיוכלו לתבוע את בעליהן על הנזק הכלכלי שנגרם להן מעיכוב הגט. בזמן האחרון הועברה הצעת חוק החותנות בכיוון זה, שהעליתי בזמנו, כשהייתי יו"ר המרכז המשפטי של השדולה.

כוחו האולטימטיבי של הגבר כמסר אנטי חינוכי

את אונרת שהמדינה צריכה לקחת אחריות. כלומר, השינוי צריך להיות יזום מלמעלה ע"י המדינה, או ע"י קבוצות נבחרות העוסקות בזכויות-האדם. בחוברת זו מופיע מאמרה של ד"ר צופיה מלר, בנושא 'דימויים מינניים בספרי לימוד', המצביע על הדיעות הקדומות כנגד נשים, המקובלות בספרות שמפיצה מערכת החינוך. במה אם כן צריך להשקיע, בשינוי מלמעלה דרך הפוליטיקה ובית המשפט, או בשינוי התכשיות מלמטה, דרך החינוך?

שניהם חשובים באותה מידה. כאשר אשה באה ואומרת שבעלה מכה אותה, אינו מסכים לתת לה גט ולא נותן לה מזונות, וכאשר היא פונה למערכת המשפטית של המדינה ומגלה,

את מדברת בשם 50% מהאוכלוסייה. איך נוטעים בהן את המודעות למצבן, ואיך הופכים אותן לקבוצת כוח שתביא לשינויים?

אני משפטנית. הדרך שלי היא לייצר נשים, כדי לתת להן עוצמה, כדי שיוכלו לעמוד על זכויותיהן לשוויון בכל תחומי החיים. קודם כל צריך להשריש את התפישה השוויונית, כדי שניתן יהיה לטעת הרגשה של עוצמה, ורק מתוך כך ניתן יהיה גם לבנות קבוצת כוח.

למרות שמה שהושג עד כה פנום וחלקי, חשוב להמשיך לפתח את העוצמה ואת השאיפה לאוטונומיה ולשוויונות של נשים בכל התחומים, כדי לטפל בתחום המעמד האישי שנשאר מכור מאחור.

ובכל זאת, איך הופכים את הנשים עצמן לקבוצת כוח, שתכפה שינויים על המערכת הפוליטית והציבורית?

חברה בריאה דורשת יחס שווה כלפי מרכיביה. יש לנו פוטנציאל נשי עצום. כדי לממשו דרוש שיתוף-פעולה בין שני הצאי האוכלוסייה. גברים מבינים זאת בחייהם האישיים. הם מבינים ששיתופה של אשה תורם לשיפור מצבה הכלכלי של המשפחה. בתחום החברתי, המדינה חייבת ליטול על עצמה אחריות. עליה לפתח את ההון האנושי שהוא הפוטנציאל הגדול ביותר המצוי ברושתנו. פוטנציאל זה בנוי, בין היתר, על שוויוניות והכרה בערכה ובתרומתה של האשה כשותף שווה-זכויות בחברה. דרוש לנו מחקר שיצביע על המחיר הכלכלי הכבד שאנו משלמים על אי-שילובה המלא של האשה במערכות הציבוריות והכלכליות של החברה. יש לחשוף את הנתונים ולהפוך את משמעותם לחלק מהבעיות הפוליטיות העומדות על סדר-היום.

ארגוני נשים, ארגונים המטפלים בזכויות-האדם, ארגונים שעוסקים ביהסי דת - ומדינה צריכים להתגייס ולתרום למאמץ הזה.

כלומר, אנחנו נדונים להיות עם החוק הרבני?

נכון. ב-1993, כשנדונה ההצעה, הופעתי בפני ועדת חוק חוקה ומשפט בכנסת, הייתי אשה יחידה בין 15 מרצים. כולם היו בעד ותמכו בסעיף שיכלול זכות לשוויון עם סייג - סעיף 21 - בנושא נישואין וגירושין. טענתי שמדובר בהרעה במעמדה של האשה, משום שבשעה שהחברה כולה מתקדמת לקראת שוויון, משאירים את הנשים מאחור. חשוב לציין שמאז 1990 היו 6 החלטות של בג"צ שביטאו באופן מרשים מאד את השתכנעות בית-המשפט העליון שיש להקנות לאשה מעמד שונה בחברה. אבל כל ההחלטות נדרשו לתחום הכלכלי ולתחום האלימות במשפחה.

איך עושים את הנשים לקבוצת כוח?

מה באשר לתחום המעמד האישי?

כשהאשה צריכה לעמוד בפני בית-הדין הרבני ולהתחנן להסכמת בעלה לגירושין, משום שללא הסכמתו אין לה שום אפשרות לקבל גט, ובלו גט היא אינה יכולה להתחתן או לקיים יחסי מין עם גבר אחר, בלא לסכן בכך את עתידה ועתיד ילדיה - מונצח עיקרון של חוסר-שוויון, וכל זה לפי דיני הנישואין של מדינת ישראל. משום כך התנגדו ארגוני הנשים לקבלת החקיקה.

בספרך ישנם תיאור והגדרה של הבעיות. מה היעד אליו את שואפת בתחום המעמד האישי במשפחה?

בסופו של דבר ישנה רק דרך אחת - הפרדת הדת מהמדינה.

ניתן יהיה להשיג זאת, במציאות הישראלית?

אני מאמינה שנגיע לזה. העליה הגדולה, שברובה אינה דתית, תסייע להביא את השינוי.

ניתן להפוך את הנשים לקבוצת כוח, שתביא לשינוי המיוחל?

יתכן. צריך להחזיר את העובדות למודעות. האנשים המבינים את חומרת ההשלכות הם מעטים יחסית. אפשר לגייס לכך גם גברים. לגברים יש גם בנות, וכהורים יש מהם שמוצאים עצמם בטרגדיות משפחתיות כתוצאה מהסתככות הבת בעניין גירושין. אחוז גדול באוכלוסייה מתמודד עם תופעות המלוות גירושין, ומשלם מחיר כלכלי כבד.

"אל תבושי אשה...
את הנך שערי המוך.
ואת הנך שערי הנפש"

ולט יוסטן

תסכימי לייצג צעירה שרוצה להיות טנקיסטית או טייסת?
הייתי מעורבת בהכנת עתירה כזו לבג"צ, אבל אני מעדיפה לקבוע מדיניות כוללת יותר מאשר לייצג עתירה אינדיבידואליסטית. אני בדעה שצריך לבנות מערכת שלמה שתשלב נשים ביחידות קרביות בצבא.

האשה בעיני החרדים

מודעה "נחמדה" הופצה לאחרונה במקומותינו, וחולקה בתיבות הדואר בשכונות החילונית למהדרין, וזו לשונה:
לכל מכוני המחקר בעולם, לאוניברסיטאות, לחוקרים ולמדענים, הננו באים ומודיעים: **אאודיקה! אאודיקה! אאודיקה!** נפתרה סופית בעיית האיידס! נתגלה סוג מחלת הסרטן! די לכם במחקריכם, חידלו מחיפושכם! שמלת אשה בגובה הברך היא הגורם לסרטן העור, בגובה 1 סנטימטר מעל לברך גורמת לסרטן הרחם, בגובה 2 סנטימטר מעל לברך היא הגורם לסרטן השד, ושמלה בגובה 3 סנטימטרים מעל לברך, רחמנא ליצלן, גורמת לאיידס. לא נותר לנו אלא להחליף את הרופאים בחייטים, את בתי החולים במתפרות, ובא לציון גואל ולעולם - מרפא לכל תחלואיו!...

דן מלך

איך בונה לקנאות - את שווה יותר!

- * אל תקנאי בבנות, אשר חולכות בלבוש מרוץ.
- * אתן הצנועות, מכן ימשיך בנין עם ישראל.
- * אתן הצנועות, נקראות עם ישראל הקדושה והטהור.
- * הקבי"ה עליכן משיגה ואת החולכות בפריצות שונא, שונא, שונא!

ואף שיש גברים שלא מצליחים לשלוט ביצרים ומסתכלים על המשים החולכות בפריצות - הן מסכנות, המחפשות תשומת לב - דעי לך! אחרי שכתמשים הנברים בבנות החולכות בפריצות הם משליכים אותן כנור טראלט אחרי השימוש.

אך גבר לא חושב עליהן ברצינות לחתונה קבועה, לבנות איתן בית חם ואהבה כנה ואמינות, אלא אהבה זילה, רמית, חולפת וזמנית.

ואת! הצנועה והמכובדת,

- את! !! היהידיה הכשרה.
- את! !! תזכי להיות בגן עדן.
- את! !! תזכי להביא בנים צדיקים לעולם.
- את! !! תזכי להמשיך את דורות עם ישראל.
- אותך! !! הקבי"ה מעריך ואוהב.
- אלוהיך! !! מתחשים ברצינות כאשה בעלת אישיות.

החלוקת בפריצות יודשת נהנם בעולם הזה ובעולם הבא, וכשקפצת את חזאיתך ומכלה את מקום סרונה - היקן שיוצאת צוואה **מסריחה**, דם **מסריח**, שתן **מסריח** ומלה שאין בה **תשומת לב** לא להמליץ, להאב ומחפשת **תשומת לב** מרודכי **השמלות והתאווה** ברוחב, וכן, בכל מקום שעוברת החלוקת בפריצות - מביאה איתה למקום **רוח רעה, רוח טומאה, רוח זנות** והקדושה מסתלקת.

התרחקי לחברה כזאת! אל תאמין! אל תראה! אל ת!

אלה! לחשבה! מודע לחברות החלואה בזונאן?

בזון: סילן הימא, סילן השד, סילן חיה, אלה האיסט.
באפי: חילאס ונאמאס קסימס בניז אסימס הבאן.
האק אל בולל החברות הפריצות בזונאן!

סיימס צריך החצאית צריך להסת (מניימס) 10 סיימס עזרת לביך.

שאין לה סיכוי לקבל עזרה - זהו מסר חינוכי, או - בעצם - מסר אנטי-חינוכי מובהק. זהו מסר של אנטי-חינוך גם לגבר, היודע שיש לו כוח אולטימטיבי כלפי האשה. בהקשר זה יש חשיבות רבה לפסיקות של בג"צ, משום שהן משדרות לכל המערכת הציבורית והפוליטית מסר חינוכי חד וברור.

כדי ליישם את הנורמות צריך לתת לנשים מידע ולהעניק להן עוצמה. בנושא הנישואין והגירושין ישנן שכבות אוכלוסיה שלא הגענו אליהן בכלל. אני מסכימה בהחלט שלצד פעולות בבית-המשפט, בכנסת ובכיתרות, דרושה פעולה מקבילה, מקיפה, במערכת החינוך. הדברים משולבים, ורק שינוי כולל של התפישה יביא לתוצאות המקוות.

מה באשר לעקרון של עבודה שווה - שבר שווה. האם גם כאן חל שיפור במצבן של הנשים?

כאן יש לנו בעיה קשה, כמו בשאר העולם, שמוכיחה את מגבלות השינוי בנורמות ובסטנדרטים. אפילו כאשר יש חוקים שמעניקים זכות שבר שווה לנשים ולגברים, המערים נשארים. אין ויכוח אם יש פער, אלא מהו עומקו. עצם קיומו של פער, הנובע מהפליה נגד נשים, מקובל על הרוב המכריע של החוקרים.

נהוג לומר, שכל עוד תהיה השפעה מכרעת לצבא ולשיקול הבטחוני בחיינו, לא ניתן יהיה להגיע לשוויון-אמת בין גברים ונשים.

מה דעתך?
מושג המלחמה אינו משתלב עם המושגים הפמיניסטיים שלו. אי אפשר לגדל משפחה ולפתח ערכים של דאגה לזולת ומניעת אלימות, במציאות של מלחמה. אבל בוא נזכור שרק אחוז קטן מבין הגברים משרתים ביחידות קרביות. רובם של החיילים עוברים את השירות הצבאי על ידי שולחן, בדיוק כמו רוב הבנות. לקבוצת המיעוט, המשרתת ביחידות קרביות, צריך לתת העדפה מתקנת, בדיוק כמו לחיילות הממלאות תפקידים שיש בהם סיכון. הסטראוטיפים שאנחנו מלבישים על גבריות הנובעים מהחוויה הצבאית הקרבית, שרק מיעוט של גברים שותף לה, הם העומדים ביסוד הבעיה.

המטרה: ביטול כל אפליה נגד נשים על פעולות שדולת הנשים בישראל

רינה דותן

היא אישית, והחברות הן יהודיות וערביות, דרוזיות ובדוויות, עם עורף מייסד, אוהד ותומך בארצות העולם, ובארצות הכרית - במיוחד. ואכן, ההיסטוריה מלמדת שמהפכות, שינויים חברתיים, עיצוב נורמות וערכים נקבעים ונעשים בעיקר על ידי קבוצות מובילות עצמאיות, לרוב אליטות נחושות, דבקות במטרה מוגדרת, חופשיות משיקולי מחויבות פוליטית, אישית ואידיולוגית.

ביטול כל אפליה, ייצוג הולם ושווה השדולה שמה לה למטרה לבטל כל-אפליה לרעה של נשים, ולהביא לייצוג הולם ושווה

מימסדית, נשען על כוח-אדם מתנדב בעיקרו, מסור ומקצועי. הנהלתה נבחרת אישית, אחת לשלוש שנים, על ידי החברים והחברות. כלל חברותיה מהוות מניפה אנושית מרשימה - מבכירות האקדמיה, המחקר והמדעים, בעלות תפקידים ממלכתיים וציבוריים, נשות משק וכלכלה, בעלות דעות, השקפות פוליטיות ודתיות מגוונות.

והחשוב מכל, שלצידן ועימן גם צעירות רבות בעלות כישורים, סיכויים, שאיפות ורצונות להשתלב ולהתקדם במערכות הפוליטיות, הארגוניות והמקצועיות. החברות בשדולה

רשימה זו, שהינה חלקית בלבד, מביאה אותך למסקנה, להבנת, להחלטה, שאנחנו עדיין בעיצומו של מאבק במוסכמות באשר למקומן ומיקומן של נשים בחברה, בכלכלה, בפוליטיקה. מאבק בדעות קדומות, הרווחות עדיין בין נשים, על עצמן, ושל הגברים עליהן - גם כשהן האמהות, הרעיות, האחיות, הבנות, והמפרנסות שלהם-עצמם. המאבק הוא כולל, ארוך-טווח - חינוכי, ציבורי, תקשורתי, וכן גם פנימי: שלי עם עצמי, עם משפחתי, סביבתי: מאבק לא רק בשם הצדק החברתי ושוויון-ההזדמנויות, אלא גם למען ניצול נכון וצודק של הון אנושי מתבזבז, חלוקה ראויה יותר של משאבים כלכליים והעדפה בסדר הקדימויות - שיתוף נאות בקבלת החלטות, המשפיעות על אורחות חיינו ודפוסי התנהגותנו.

יכולנו אולי להישען על תפיסה רווחת, האומרת-מתנצלת: לכשיירגעו במקצת קצב ההתפתחויות והשינויים בישראל, יתפנו התברה והמדינה לעשיית סדר וטיפול בנקודות-תורפה, ביניהן - שיפור מעמד האשה, וכל הנוגע למעמד אישי ובעיות אישיות. זו תהיה אשליה וזה יהיה פיספוס, כי תמיד יימצאו המוקדים המועדפים. ועל כן המאבק לגיטימי ובעיתו, גם אם הדרכים שונות, האמצעים שונים, הדגשים שונים, השפות שונות, והפנייה, והנפשות הפועלות - הנהגות בעלות עוצמות שונות. אין דרך אחת, אין נוסחה אחת, וטוב שכך הם פני הדברים. חשוב המאמץ הנפרד, ולעיתים השוכח השותפות.

במאבק זה תופסת שדולת הנשים בישראל מקום מרכזי ויחודי - גוף עצמאי, בלתי מפלגתי, הפועל מזה עשור שנים בתחום קידום מעמד האשה, וזוכה לתנופה, להכרה ציבורית, בצד ציפיה ותקווה רבה.

יתרונה הניכר של השדולה - בעצמאותה, בהיותה ארגון יעיל, חדשני, משוחרר מתלות

רינה דותן היא סגנית יו"ר שדולת הנשים

יו"ר בטיסט קמיל קרוי. הפרעה בעת קריאה

של נשים במוקדי ההשפעה וההכרעה. סביר שבתחומי פעולתה נכללים החינוך, הבריאות, החקיקה והפעילות המשפטית, כפועל-יוצא מהגדרת המטרה. רק טבעי הוא שבמרכז עיסוקיה פועל הפורום הפוליטי-ציבורי, שעיקרו איתור ועידוד, הכשרה ותמיכה בנשים המוכנות למעד עצמן במסריהן ובפועלן לתפקידים נבחרים במימשל, בממשלה ובכנסת, ברשויות המקומיות ובמועצות-מנהלים, במועצות ציבוריות, איגודים מקצועיים ועדי עובדים, חברי-נאמנים של מוסדות שונים, ולא לאחרונה - כנבחרות במוסדות מפלגתיים, מהם ובאמצעותם יוצאים המצעים והרשימות, בהם מתקיים פרק ההתנסות במנהיגות, ביכולת לקלוט רחשי הציבור, להקשיב ולשכנע, לבחור ולהיבחר, לצמוח בהדרגה מתפקיד מקומי, וטרם, לתפקידים בבמות ארציות מרכזיות.

כל הקשת הפוליטית

במסגרת הפורום פועלים צוותי-משנה המשלימים זה את זה בהתמקדות, בהרכב אנושי, מומחיות ורלבנטיות. צוות בין-מפלגתי המייצג את כל הקשת הפוליטית מחליף מידע ונוכח יותר ויותר, שהמשותף גובר על מחלוקות מדיניות-חברתיות, כאשר ההיבט הוא קידום נשים. הצוות המונוציפלי מוצא עצמו תומך ומקשר בין הנבחרות ברשויות המקומיות. הסכמים קואליציוניים למיניהם אינם מהווים גורם מכריע - להיפך, מסתבר שהקמת מועצות-נשים ליד ראשי הערים מהווה כוח מסויע ותורם, וגם נוף המעלה לבמה נשים מתחומים רבים, בעלות הכשרות שונות, שותפות למאבקים ציבוריים מקומיים וארציים, מעבר להשתייכות או אי-השתייכות פוליטית.

הצוות לקידום מדיניות פועל בקרב שרים ומשרדי הממשלה והכנסת, מביא את המשוב מכאן לשם ומשם לכאן, פועל להגברת מוזעות בקרב מקבלי ההחלטות בעניינים הקשורים ומשפיעים על נשים.

הצוות המשפטי יוזם, מספק הצעות לחקיקה, בוחן הקשרים והשפעתם החיובית או השלילית על נשים. הוא נמצא בקשר עם ועדות הכנסת בכלל, והוועדה למעמד האשה בפרט - ועדה שיצרה הזדמנויות ובמה, הנאותה להן, כפרלמנטריות, ולנושאים הזמניים לתקשורת.

חינוך לנקיטת עמדה ותפיסת אחריות

באמצעות הפורום מקיימת השדולה מערכת השתלמויות סמינריוניות וסדנות איכותיות ויחודיות, שמטרתן ותוכן - פיתוח מנהיגות פרליטית ואיגונית. מערכת זו מסתייעת בקרן אדנאור, ופועלת בשיתוף-פעולה עם המוסדות האקדמיים והמכללות ברחבי הארץ. בן מתקיימת פעילות משותפת בתחום ההכשרה עם עיריות ומועצות אזוריות, ביטוח לאומי, הסתדרות המורים, "הדסה" וגורמים אחרים, המעוניינים כמונו בקידום עובדותיהם, והעברתן משלבי ניהול נייטראלי לשלב מנהיגות, נקיטת עמדה ותפיסת אחריות.

המפגש של נשים בעלות דעות ועמדות פוליטיות שונות, דתיות, מסורתיות וחילוניות, בנות עיר, מושב וקיבוץ, יהודיות וערביות, עתירות-ניסיון ותארים, עם מתחילות מהססות עדיין, שאין ביניהן תחרות כי אינן ממריעות אשה לרעותה, מהווה גורם מרתק בפני עצמו, מעבר לפגישה עם מנחים ומרצים מבכירי המקצועות, העשויים לתרום לפיתוח אישיות, פיתוח קריירה, גישה לתקשורת, חשיפה חולמת והבנת המסד הפמיניסטי - "במה אסייע אני לקידום נשים נוספות, איך אסתייע נכונה בשדולה, כקבוצה תומכת ברעיונות ואנשים".

הניסיון וספירת המלאי מלמדים, שנשים-בוגרות הסדנות מכהנות היום בכנסת, ברשויות מקומיות, בתפקידי-מפתח מפלגתיים, בדירקטוריונים, בצמרות ארגוני הנשים, באקדמיה, ברשויות ציבוריות. ודאי שיש לנו ציפיות ותקוות שהמספר יעלה, והמלאי יענה לצרכים.

השדולה רואה כמחמאה את השפעתה באמצעות חברותיה בארגונים, בתנועות-הנשים, במפלגות המוסיפות להוביל מאבקים, בין בנפרד ובין בקואליציות קבועות ומזדמנות, בהתאם לנושא ועיתו.

בונדאי ש"ליחוד" יתרון וסיכוי לגרום לשינוי המבוקש - למציאות בה נשים רבות יותר, מפוכחות ומוכשרות, תמלאנה תפקידים ייצוגיים ומינהליים, תואמו חלקן באוכלוסיה, בהשכלה ובמוסדות.

האם אנחנו מרוצות? האם אנחנו נחות על זרי זפנה, אמיתיים או מדומים? האם אנחנו מסתפקות בנעשה ובתוכניות לטווח הקרוב?

דרושים גברים שותפים ותומכים

לטעמי, כל אידיאולוגיה, איסטרטגיה וטקטיקה חייבות בבחינה ובבדיקה בפרקי

זמן המתחייבים משינויים חברתיים - מחד, ותוצאות הליכים צפויים ומפתיעים - מאידך. אנחנו מצפות למצטרפות נוספות, לדורות חדשים, לגברים שותפים ותומכים, לקצב מהיר יותר של הכנת הנקרא, קריאת המפה ופיענוחה.

האם עידן השלום שבפתחנו עשוי להביא לפתיחות ולהתפייסות גם בין המינים?

האם שינוי שיטת הבחירות ייטיב עם הנשים? הפריימריס - הבחירות המקדימות - מה בשורתם, ומה גובה המשוכות אותן צריכות המתמודדות לעבור?

האם שינוי הערכים החברתיים, האינדיבידואליים, הדוחק את הקולקטיב, יצליח שאפתניות, שתגענה יותר מהר ויותר גבוה?

האם השקפת עולם, מסר, משנה סדורה, נכונות להאבק על דעתך - הולכים יחד עם תקשורת התובעת דרמה, סיפור אישי, חשיפת יתר?

לכל השאלות האלה ואחרות נדרשים השיבה, עיון וזיון, כדי למצות ולהעמיד את השאלות הנכונות, וכדי לקבל את התשובות המתאימות.

לכשעצמי, אני מאמינה בקידום, ביכולתנו - ציבור הנשים - להתמודד עם הזכות הטבעית והבסיסית של כל כן-אנוש בחברה דמוקרטית לעצב את גורלו.

ברוך שעשני אשה / אשתו ראב

- ברוך שעשני אשה - שאני אדמה ואדם, וצלע רכה.
- ברוך שעשיתני עיגולים עיגולים - כגלגלי מזלות וכעיגולי פירות - שנתת לי בשר חי פורח.
- ועשיתני כצמח השדה - נושא פרי...
- ואני גדולה ומבקשת להיות ילדה, בוכיה מצער, וצוחקת ושרה בקול דק מן הדק - כצוצו זעיר במקהלת כרובין הנעלה - קטנה שבקטנות אני משחקת לרגלך בודאי!

מהפך במעמד האשה בעולם

זאב כ"ץ

פריצסקו דה ניוה, דונה איובל דה פורסל

החשובים של המאה, שאף גיבשה זגם פוליטי-אידיאולוגי משלה, המשפיע גם עתה בארה"ב ובמדינות אחרות בעולם. הגברות נאנדי, בהוטן, בנדראנייקה ואקיניו הגיעו לשלטון כבנות-משפחה של האליטה השלטונית, אך הן הוכיחו את עצמן כמנהיגות רבות עוצמה וזכרון. מעניין במיוחד הוא המקרה של הגבי ציילאר, ראש ממשלתה של טורקיה, בה התחזק לאחרונה הפונדמנטליזם האיסלאמי. שינוי מהפכני זה בשיתוף האשה בשלטון ובניהול החברה בולט במיוחד בהשוואה למצבה החוקי והמעשי עוד בראשית המאה. כמעט בכל הארצות המפותחות - כולל ישראל - נשים מהוות כיום קרוב למחצית (או אף יותר) מהסטודנטים. בתחילה למדו הנשים בעיקר לתואר ראשון, ורק מעטות - לתואר גבוה יותר. בעניין זה חל שינוי מכריע בעשורים האחרונים. בארה"ב, למשל, היו הנשים 43% בקרב הלומדים לתואר ראשון ב-

בנורבגיה ובפינלנד - 39%,
בשוודיה - 34%,
בהולנד - 31%,
בגרמניה ובדרום-אפריקה (1)-21%.
שיתוף של הנשים במשרות-ניהול בכירות גבוה עוד יותר:
בהונגריה - 58%,
בארה"ב, אוסטרליה וקנדה - 41%,
בשוודיה - 39%,
בגרמניה - 33%,
בנורבגיה - 29%.

בישראל, לדאבוננו, המספרים הם צנועים בהרבה. אמנם גולדה מאיר היתה שרת החוץ (1965-1956) וראש ממשלה (1974-1969), ונחשבת כאחת הנשים הגדולות והחשובות בעם היהודי ובתולדות המאה הזאת בכלל. אך מסתבר כי מאז קם המדינה, כיהנו בישראל רק ארבע נשים במשרות שר (פרט לגולדה): שושנה ארבלי-אלמוזלינו ושרה דורון, וכן שולמית אלוני ואורה נמיר (בממשלה הקיימת). מספר חברות הכנסת לא עלה אף פעם על 12, כלומר על 10% (בכנסת השלישית), והוא עומד על 11

ככנסת הנוכחית (פחות מ-7%). חלקן של הנשים במשרות-ניהול בכירות בישראל הוא 28% - פחות מכל המדינות שהזכירו לעיל.

להלן פרטים על נשים ראשי ממשלה וראשי מדינה:

נשים ראשי מדינה

איזאבל פרון, בארגנטינה, 1974-1976
קוראסון אקיניו, הפיליפינים, 1986-1992
סירימאבו בנדראנייקה, ציילון, 1994-

נשים ראשי ממשלה

אינדירה גאנדי, הודו, 1966-1977
מרגרט תאצ'ר, בריטניה, 1979-1990
סירימאבו בנדראנייקה, ציילון, 1970-1977
בנאייר בהוטן, פקיסטן, 1988-1990, 1993-
אדית קראסון, צרפת, 1991-1992
אונה סוחוצקה, פולין, 1992-1993
טאמסו ציילאר, טורקיה, 1993-1995
גולדה מאיר, ישראל, 1969-1974
מרגרט תאצ'ר נחשבת כאחד המדינאים

מהפך חל במעמד האשה בעולם מאז ראשית המאה. השינוי המהפכני הורגש ביתר עוצמה בעיקר בשנים האחרונות. הוא חל במיוחד במעמדה החוקי הפורמלי, ואף על פי כן נשאר הפער בין המעמד הפורמלי לבין המצב למעשה כמעט בכל החברות בעולם. הדברים הובלטו מאד בעת הוועידה העולמית על מצב האשה, שהתקיימה בפקינו, באוקטובר אשתקד, ובפירסומים לרגל הגינות יובל ה-50 לכינונו של האו"ם. להלן סיכומים מספר על מצב האשה בעולם - במיוחד בארצות המפותחות, שלגביהן יש נתונים מוסמכים.

בסוף 1994 כיהנו עשר נשים כראשי ממשלה בעולם - דבר חסר-תקדים. מאז מלחמת העולם השנייה היו 25 נשים ראשי מדינה או ממשלה - כמחציתן מאז 1990. עד אמצע המאה העשרים היו, אמנם, נשים שליטות במעמד של מלכות. אפשר אף לטעון, כי האימפריה הרוסית נוצרה בתקופתה של קאטרינה הגדולה (במחצית השנייה של המאה ה-18), והאימפריה הבריטית - בתקופתה של המלכה ויקטוריה (בעשורים האחרונים של המאה ה-19). אולם לא היו נשים במשרות ממשלתיות - ורק במקרים נדירים ביותר היו נשים בבתי מחוקקים.

40% מחברי הפרלמנט - נשים

בשנת 1994 החזיקו נשים במשרות ממשלתיות (באחרים):

תת-שרים	שרים
17	39
5	16
26	14
20	14
13	10

בעשורים האחרונים עלה גם אחוז הנשים בפרלמנטים, במיוחד בארצות אירופה הצפונית והמרכזית (ראשית שנות 1990):

ד"ר זאב כ"ץ הוא מרצה ללימודי רוסיה באוני. העברית

1973, ורק 13% בקרב הדוקטורנטים. לקראת אמצע שנת 1990 היו המספרים: 53% לתואר ראשון, ו-40% מהדוקטורנטים - הישג מרשים ביותר. אולם בעבר הלא-רחוק הן לא נתקבלו כלל לחינוך הגבוה. אוניברסיטת אוקספורד, למשל, החלה לקבל אותן רק ב-1920, וזו של קאמברידג' - ב-1923. זכות הבחירה הכללית לבית המחוקקים ולמוסדות-שלטון אחרים ניתנה לנשים ברוסיה ב-1917, בארה"ב - ב-1920, בבריטניה - 1928, ובאיטליה, צרפת ומדינות רבות אחרות - רק אחרי מלחמת העולם השנייה. בקנטונים אחדים בשווייץ ניתנו זכויות אלה לנשים רק בתחילת שנות ה-90. במדינות רבות נעשה הדבר רק לאחר מאבק ממושך, ולעיתים אלים, של ארגונים למען זכויות הנשים (סופראגיסטיות).

חברות סנאט, מושלות שופטות

אשה ראשונה הייתה חברת בית הנבחרים בארה"ב ב-1916, הודות לזכות-הבחירה שניתנה לנשים באחוזות ממדינות חברית. אולם אשה נבחרה לחברת הסנאט רק ב-1948. גם היום יש אך מעט נשים בקונגרס.

מצב המשפחה בארצות המפותחות (1990-1995)

ארכיב	גיטין על 100 נישואין	%משפחות חד-הוריות	%לידות מחוץ לנישואים	אוכלוסיה %גידול שנתי
ארה"ב	55	24	28	
קנדה	38	20	23	
שוודיה	48	23	50	
בלגיה	31	20	12	0.10
גרמניה	30	*	15	0.45
צרפת	33	*	32	0.35
בריה"מ (לשעבר)	37	*	11	
הולנד	28		43	
בריטניה			31	0.25

מלחמת העולם השנייה. שגרירה ראשונה נתמנתה ב-1962 (ברברה סאלט, לישראל), ואשה כחברה בבית המשפט העליון - ב-1965. לנשים בא"י היתה זכות-בחירה מלאה כבר בעת הבחירות לאספת הנבחרים של כנסת ישראל ב-1920, על אף התנגדות עיקשת של גופים חרדיים.

התפרקות זפוסים המשפחה המסורתיים

המהפך במצב האשה הוא משמעותי עוד יותר בשטח המעמד החוקי האישי. עוד בראשית המאה היתנה האשה, כמעט בכל מקום, נעדרת מעמד אישי, עצמאי ושורה לגבר. היא היתה נתונה ברשות אביה עד נישואיה - וברשות בעלה לאחר מכן. עוד יותר בולט היה אי-השוויון המוחלט בשטחים כגון משרות דתיות, צבא, מערכת המשפט וכו'.

במקביל לשינויים המהפכניים במעמד האשה, חלו גם שינויים מרחיקי לכת במצב המשפחה, בעיקר בארצות המפותחות: עלה מאוד אחוז הגיטין, נתרבו המשפחות החד-הוריות והלידות מחוץ לנישואים.

התפרקות זפוסים המשפחה המסורתיים ברורה למדי. הנתונים לגבי ארה"ב המודים במיוחד: 55 אחוז גיטין על כל מאה נישואין, כרבע מהמשפחות הן חד-הוריות, ויותר מרבע כל הלידות הן מחוץ לנישואין. עוד ב-1970 עבדו רק 30% מהנשים, עם ילדים מתחת לגיל 6, מחוץ לבית; מספר זה עלה ל-62% ב-1994. במידה מסויימת השפיעה כאן העלייה בהכנסתן של נשים בהשוואה לגברים - מי-60 ב-1970 ל-21% ב-1994, אשר לגידול השנתי באוכלוסיה, הרי בארה"ב, הוא ניכר, אולם בעיקרו הוא נובע מורם משמעותי של

מהגרים. בכל הארצות המפותחות גבוה אחוז הגיטין, וכן גם אחוז המשפחות החד-הוריות והלידות מחוץ לנישואין. יש הסבורים, כי כל התופעות האלה הן לרעה, במיוחד לגבי האשה. אולם נציגי ארגוני נשים וחוקרים רבים שואלים, אם האלטרנטיבה הקודמת - כלומר, תלותה המוחלטת של האשה בגבר, עד כדי הישארות בקשר נישואין על אף סבל רב שנגרם לה - היתה טובה יותר, וכן, באיזו מידה ריבוי משפחות חד-הוריות ולידות מחוץ לנישואין הוא דווקא תוצאה של השתחררות האשה מ"יעול" הבעל העריץ, ועל פעילות מדינת הסעד, אשר לגידול מועט של האוכלוסיה, הרי גורמים רבים בחברות המפותחות רואים בכך דבר חיובי, שגם שאר הארצות צריכות ללכת בעקבותיו.

עדיין... "עולם של גברים"

על אף כל המהפך שחל עד כה במעמד האשה בעולם בכלל, ובוה המפיתח במיוחד, לא תהא זו הגזמה אם לשייכם נצטט את דבריה של קלייר בות לוס, סופרת אמריקאית ופעילה למען זכויות הנשים: "כל המוסדות הגדולים שלנו - ממלכתיים או פרטיים - הם בשליטת הגברים. כל ההחלטות החשובות בחברתנו נעשות על ידי גברים... נישואין הם המוסד שבשליטת גברים יותר מכולם... העולם שלנו הוא עולם של גברים... היא כתבה זאת בראשית שנות ה-1970. אולם רבים ישימו, כי גם התפתחויות חשובות למדי לטובת הנשים גרמו רק לשינויים חלקיים - וביסודי, גם כיום "העולם שלנו הוא עולם של גברים". הדבר ודאי נכון בישראל - וראה על כך חומר רב בחוברת זו.

מקורות:

The World's Women, 1995: Trends and Statistics, New York, United Nations, 1995.

The World in Figures, 1995, London, Economist, 1994.

The World in 1996, London, Economist, 1995.

Clare Boothe Luce, Woman: A Technological Castaway, Encyclopaedia Britannica, Book of the Year, 1973.

George J. Church, Are They Living Better?, Time, February 5, 1996.

The International Bill of Human Rights, New York, United Nations, 1993.

דמות האשה בספרי הלימוד בישראל

ד"ר צופיה מלר

מזנים שונים בתכלית זה מזה, אלא שכל דמיון לאשה בעולם המציאות של זמננו הוא מקרי בהחלט.

תכונות האופי של בני שני המינים חולקו ל-10 קטגוריות. חלקן של התכונות המיוחסות לנשים ולבנות תוצגנה כאן בהשוואה לאלה של הבנים והגברים, באותה ספרות עצמה: א. בכינות; ב. חסרת-אונים, תלותית, זקוקה ל"פטרון" גברי; ג. טיפשה ולא אינטליגנטית; ד. לא-יוצלת, מבולבלת, חולמנית וגולמנית; ה. אנונימית וחסרת נוכחות; ו. גנדרנית; ז. מרשעת; ח. מתאפיינת בחוסר מעש ובהיעדר תרומה ממשית לחברה; ט. "נדוניקית" ומפריעה; י. מתאימה רק לעבודות שירות מסורתיות לבני-משפחה.

להלן דוגמאות מספר, מן הטקסט ומן האיורים הנלווים אליו:

א. בכינית

המקראה "גן שלנו - אני ואתם" מתארת את דמות האשה והבת כך: "אינה שותה, אינה אוכלת, כל היום בוכה מרות" (עמ' 130). ובמקום אחר: "לליאת היתה טיפת דם זעירה בקצה אצבעה. ליאת נהלה ובעיניה נצצו דמעות" (שם, עמ' 138). ושוב באותה מקראה: "אמא שתקה ואבא יצא מהבית וסגר את הדלת בדפיקה... אמא כמעט בכתה" (עמ' 99). בספר "המסע אל הקיבוץ" מופיע התיאור: "אמא ודאי תתחיל לבכות... היא אפילו עלולה לאיים שתשכיב עצמה תחת גלגלי הרכבת" (עמ' 22).

תכונת הבכי באה לידי ביטוי גם באיורים וביצורים המתלווים לטקסט, ופעמים ללא כל קשר לתוכן עצמו. בספר "כימיה וחשמל", למשל, מוצגת דו"ת כחסרת-ישע ובוכיה, לנוכח תופעת היעלמותו של חומר הנרות שכלה.

האם יכול חומר להיעלם? האם יכול חומר להיווצר מעצמו, מלא-כלום?

דו"ת כח 4 מסתכלת נרות חנוכה:

הנרות נאכט נעלמו. אך מה קרה לחומר שסמנו היו עשויים הנרות? האם הם לא יוצרים? האם חומר הנו לא קיים עוד?

דו"ת הועדה לבדיקת מעמד האשה בישראל, בראשות אורה נמיר (1978), ובדיקת יישום המלצותיו ע"י "שדולת הנשים" 9 שנים לאחר מכן (1987), מעידים על כך, שזיהוי מוקדים של גילויי סטראוטיפים מינניים במערכת החינוך בישראל, אין בו די כדי להביא את השינוי המיוחל.

סריקתם של עשרות ספרי לימוד, המשמשים את מערכת החינוך בשנים 1987-1992 מעלה, שלצד שיפור מתון מאוד ובהחלט לא מספיק בחלק מן הספרים, קיימת גרסיה משמעותית בחלק אחר, בהשוואה למחקרים קודמים.

גם ההמלצות שהוציא משרד החינוך עצמו (פרדקין, תשמ"ז), לביטול האופי הסטראוטיפי של ספרי הלימוד, יש בהן כדי להשפיע על חמרי הלימוד היוצאים ע"י משרד החינוך עצמו, ואף זאת במידה זעומה, אך לא על המבחר העצום, המציף את השוק החופשי של ספרי לימוד וספרי קריאה לילדים ולנוער החל בגיל הרך, וכלה בכיתה י"ב.

חשיפתם של ילדי ישראל לסטראוטיפים מינניים באיור ובמלל במשך 14 שנות חינוכם הפורמלי, משתרעת על כל מקצועות הלימוד: ספרות ולשון, כימיה וחשמל, מתמטיקה ומולדת, היסטוריה ואזרחות, לימודי מחשב, אנגלית וערבית. מקצת מדרכי ביטויים של סטראוטיפים אלה נחשפו במחקר בן 3 שנים, שנערך ע"י 76 מורים בכירים וותיקים, ומנהלי בתי"ס. נבדקו מספר שאלות יסוד בתחום ההשוואה בין נשים לגברים - מזה, ובתחום השוואת התיאור המופיע בספרי הלימוד למציאות חיינו - מזה. הנחת היסוד של המחקר היתה, שמערכת חינוך תקינה חייבת לשקף את ערכי העתיד של חברה שוויונית וצודקת, ולא לייצג נורמות חברתיות שעבר זמנן, ולקבע אותן במרחותיהם של התלמידים, בני דור העתיד.

בין השאלות שהמחקר בדק, היו שהתייחסו לתכונות אופי של בני שני המינים, לתחומי עיסוקם ותפקודם המקצועי, לתחביביהם, לתרומתם למשפחה מזה ולחברה מזה, ולתרומתם של בני שני המינים, בחיבור הספרים, בעריכתם ובאיורם, לממצאים העולים במחקרם. במאמר זה נתמקד בדרך אילוסטראטיבית רק בתחום אחד של המחקר, והוא - כיצד מצטיירות האשה והבת באיור ובמלל בספרי הלימוד הנסרקים.

מימצאים

ניתוח תוכן שנועד לדמויות בחלקים הסיפוריים (נרטיביים) של הספרים הנסרקים העלה דמות נשית - אשה ובת - שהיא לא רק שונה תכלית השינוי מן הדמות הגברית - גבר וכן - משל היו שני בעלי חיים

ד"ר צופיה מלר היא מרצה לחינוך בסמינר הקיבוצים

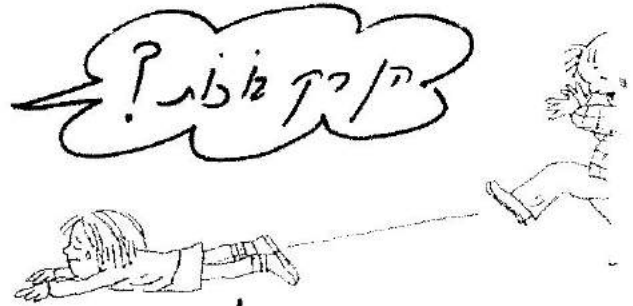
מהגלידה שלי. עיני הילדה התייבשו, והיא לקחה את הגלידה של שמי (עמ' 63). תחושת ה"פטרונות" הגברית מלווה את הילד הקטן גם ביחסו לאמו: "אבל אמא היא בת, והיא אוהבת משחקים שקטים, על כן אני משחק איתה בקלפים, בקוביות או בדומינו, לפעמים" (שם, עמ' 69). יצויין, שכל אחת מהדוגמאות ממקראה זו נלקחה משירו או מסיפור אחר!

ג. טפשה ולא אינטליגנטית

האשה גם איננה חכמה במיוחד, לשון המעטה. בספרו "פזמונים ושירי זמר", אי-בן, כותב נתן אלתרמן את הדברים הבאים:
 "הוא את האש חיפש במים
 ואת הליל בצהריים
 ואת הרעם בלחישה
 ואת השכל באשה".

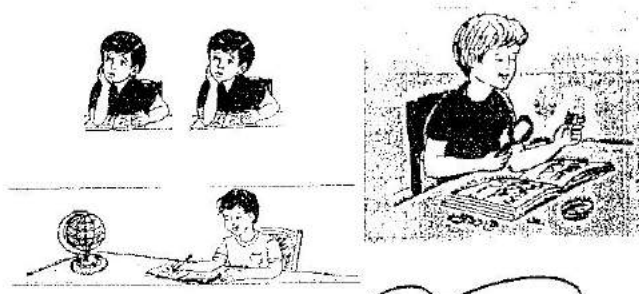
ספר מתמטיקה "הוראת השבר הפשוט" מלווה כולו באיורים המתארים ילד חושב, ילד כותב, ילד מרוכז באוסף הכולים שלו (ספר אי עמ' 57, ספר בי עמ' 12, ועמ' 77), אף לא באחת מפעילויות אינטלקטואליות אלה אין דמות נשית. בספר מתמטיקה אחר, "אחת שתיים... שלושים", מתוארות באיור שתי דמויות: דמותה של צילה, הילדה, ודמותו של צורי, הילד. צילה היא זו שאף פעם איננה מבינה והוקה להסבר, שאינה יודעת מה לעשות, ואיך להתמיד עם בעיות המתמטיקה בהן היא נתקלת, ואף איננה מנסה לפתור, אלא פונה לעזרתו של צורי, הילד החכם, "הפרופסור" המשיב מתוך אדנות ובטחון עצמי רב על השאלות הלא-אינטליגנטיות שלה.

דומה הוא המצב באיורים הנלווים לספר "אני" - מקראה לכתות ג-ד'. באיור דלהלן מתוארת הבת, שהופלה ע"י הילד השובב, שוכבת על הקרקע אומללה וחסרת ישע, ועיניה זולגות דמעות. במקום אחר באותה מקראה, האם נשענת על אדן החלון, מליטה פניה הבוכיות בידיה. הבת - כאמה. גם בספר "קולות ותמונות" מופיעה דמות הילדה מבוהלת ודמעה על לחיה למראה חרק מעופף, בעוד הבן שלידה ממש מתפקע מצחוק למראה.

ב. חסרת אונים, תלותית, נזקקת ל"פטרון" גברי

לא רק האם והבת הן חסרות אונים. גם הסבתא המסכנה איננה מסוגלת להתמודד בכוחות עצמה עם הקלה ב"מצוקות", בהיעדרו של סבא המושיע, כדלהלן (אלפוני ב):

חוקר, לזכך, קואל - ?
 ז'י ריק "הוא" ?

פעם נפלו מירי סבתא המשקפים שלה ויצול אָחוד השפּחָרר. ואין מי שיִמְקֵן. סבָא נִסֵּעַ לְמִשָּׁךְ שְׁבוּעַ לְבָקָר קְרוּכֵי מִשְׁפָּחָה.
 — נִי, צָרָה, צָרָה! — נֶאֱנָחָה סְבָא. — מָה אֶעֱשֶׂה עִקְשׁוּ בְּלֵי הַמִּשְׁקָפִים שְׁלִי?! לא לְסָרְג, לא לְחַפֵּר, לא עֲתוּן לְקָרָא. נֶאֱיֵף אֶעֱסֵק בְּכַשׁוּל בְּלֵי הַמִּשְׁקָפִים?

ד. לא יוצלחית, מבולבלת, חולמנית וגולמנית

הקיבוץ ניסה, אידיאולוגית לפחות, לתאר את האשה אם לא כשות-ערך ממש לגבר, לפחות כיעילה וכמי שתורמת לחברה בתרומים שונים. ואולם, משמגיע הדבר לכלל ביטוי בספרות החינוכית של הקיבוץ - "זה קרה בקיבוץ" - נשמעות מפי הגברים הערות כגון אלה: "כאן כולם מזיעים ומשתדלים למצוא את הסליק, וזו עומדת לה וחולמת! ידעתי שזה לא עסק לבנות" (עמ' 119), ובמקום אחר: "אתה לא יודע שכל הבנות רכלניות?... הבנות האלה כל הזמן עם הסודות שלהן" (עמ' 131). ובספר "המסע אל הקיבוץ" מופיע הטקסט הבא: "יהחברות? מצבן היה שונה משלנו. הן רצו לעבוד אתנו בשדה ואמרנו: רק לא

שלושה דורות של נשים חסרות אונים: הסבתא, האם והבת. הבת תוכל להתנחם רק לאחר התערבותו ועידודו של הבן. במקראה "יגן שלנו - אני ואתם" מופיע התיאור הבא: "אל תבכי, אמר לה שי. קחי קצת

מכאן, שקיימת קורלציה ברורה בין טקסטים בעלי תוכן דתי, לבין היעדר נוכחותה של האשה. בספרים אלה חלה רגרסיה של ממש בגירסאות המאוחרות בהשוואה לראשונות, וזאת בשל השינוי שהוכנס בהן באופיים של החגים היהודיים: חגים שבעבר הודגש בהם האופי החקלאי, ושסימלו טבע ונוף, עם הנערות המחוללות וזדים בראשיהן, וטנא על שכמן, בחג השביעות, שינו דגשיהם והוטעם בהם האופי הפולחני של "חג מתן תורה", ובמקביל נעלמו משם גם דמויות הנשים, הנערות והילדות. יצויין בהקשר זה, שמדובר בספרים שנועדו לחינוך הממלכתי-כללי, ולא הדתי.

אך לענין זה גם המדעים המדוייקים אינם מקפידים על דיוק יתר, כשמדובר בתפקידה של האשה בעולם המדע, ובחיי המציאות בכלל. למרות שמספר הכימאיות בעולם היום אינו נופל ממספרם של הכימאים, אין לעובדה זו ביטוי בספרי הלימוד בכימיה. בספר "כימיה וחשמל" מצויה תמונה, המתארת ועידת כימאים בינלאומית, ובה, ליד שולחן המרצים, מקרב 9 דמויות רק אשה אחת. המרצה הוא גבר, כמובן, ואף בקהל ניתן בקושי להבחין בדמות נשית אחת. גם הכתוביות היוצאות מראשי החושבים או הדוברים, כולן יוצאות מראשים גבריים.

בספר המתמטיקה "הוראת השבר הפשוט" מתלווים לטקסט איורים המתארים פעילויות ספורטיביות של יחידים ושל קבוצות. כולן דמויות גבריות ואין אשה ביניהן.

מטבת. כאילו ששם הן הוכיחו את עצמן! הן לא ידעו לבשל, והצלחות שהגישו לנו נשארו מלאות. - סעי רכבת, סעי בחזרה, - אמרנו לצלחות המלאות והחזרנו אותן "ברכבת" לאמצע השולחן. החברות המסכנות היו נעלבות ובוכות, ואנחנו נשארו רעבים!"

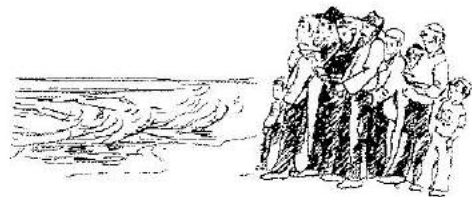
אמא היא גם מבולבלת, בעיניו של עידו הקטן. במקראה לילדי הגן "גן שלנו - אני ואתם", בשיר הנושא את השם "אמא מבולבלת", נכתבות השורות הבאות:
 "לעידו הקטן יש אמא מבולבלת,
 אבל היא מנסה מאוד ומשתדלת
 להיות קצת פחות מבולבלת" (עמ' 75).

ה. אנונימיות וחסרת נוכחות

תכונה בולטת אחרת של האשה היא היותה אנונימית בשם, או חסרת נוכחות גם במקומות בהם יודעים אנו על קיומה במציאות. בסיפור "מעשה בדיין וכדג הזהב", אף זאת במקראה "גן שלנו - אני ואתם", לבד מרשעותה, מתוארת אשת הדיין כך:

"הזקנה עבדה בבית כל הימים: ניקתה, סידרה, בישלה וסרגה". אין אנו יודעים אם הדיין היה אדם זקן, אך יודעים אנו גם יודעים שאשתו חסרת השם והמקצוע מופיעה לאורך הסיפור כדמות הרעה והמסיתה - מזה, ובכינויה "הזקנה" - מזה. מצב זה אופייני במיוחד באותם ספרים, להם הוכנסו בשנים האחרונות שפע של "סיפורי צדיקים" ו"סיפורי הסיידים" למיניהם. אם יש שם בכלל זכר לאשה, הריהי חסרת כל יישות מצד עצמה, ואיננה מופיעה אלא כ"אשת הרבי", "אשת החסיד", "אשת הפרנס" וכו', המגישה מאכלים לאורחיו הנכבדים של בעלה. לגברים שבסיפורים אלה, שכולם נכתבו, כמובן, בידי גברים, יש שמות ויש נוכחות הזקה של עשייה תרבותית-אינטלקטואלית.

גם בחיי הדת אין לאשה כמעט מקום, להוציא הדלקת נרות בשבת, או הילדה העוזרת לאחיה לקשט את הסוכה. ממש כשם שניסו להעלים את נוכחותן של הנשים בתמונה המפורסמת של מאוריצי גוטליב, המתארת את יום הכמורים בבית הכנסת, שרפליקה שלה תלויה בבית התפוצות בתל-אביב, כך אין היא מופיעה כמעט לחלוטין בכל פעילות פולחנית-דתית שהיא. להלן איור המופיע ב"מקראות ישראל חדשות" ג, המדגים זאת:

1. גנדרנית

במקראה לילדי הן אומרת הילדה: "רוצה אני להיות כמו אמא... אנגל נעלי עקב, ארוג גרב דקיקה, בשמלת קטיפה אשכב ואסתכל לי במראה, שפתון אמרח על פי, אבקת איפור על לחיי, אשיים קצת פודרה על אפי, שחור בזוית עיניי". ובמקום אחר באותה מקראה: "אתלכש יפה ונלך יחד אל הרופא, אצל אמא זה עסק שלם - זה לא יחת ושתיים... זה לוקח בין שעה לשעתיים". במקראה אחרת, "אלפונזי ב', מוקדש שיר שלם, מתורגם ממקור רוסי, לנושא: "השמלות של אמא". אפילו המורה, ביום הראשון בביה"ס, במקראה לילדי הן, מתוארת בצבע שמלתה: "זודה גבוהה, חביבה ולה שמלה ורודה".

בספר "על קצה הלשון" מתוארת מנהלת המפעל לא כאשת-מקצוע, כפי שראוי היה לצפות מאשה שזכתה להגיע לעמדה חשובה כזו, אלא דרך התפקידים הסטראוטיפיים המסורתיים "הראויים" לאשה: "מנהלת המפעל לבשה שמלה פרחונית לקראת בקור ראש הממשלה. לאורחים הגישה ארוחה צמחונית...".

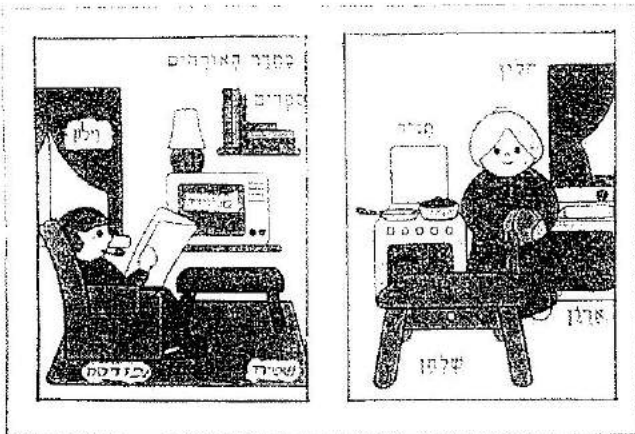
2. מרשעת

בספרו "פזמונים ושירי זמר" כותב נתן אלתרמן את השורות הבאות: "זה נכון שהאשה חזיו ורעם/היא תמיד חצי מלאך חצי שטן/הצרה היא שהמלאך אי פעם/כנראה תפס תיחצי הקטן" (בי עמי 117). ובמקום אחר: "ויהיית נחלץ מכל פחת ופח/והיית הופך את אשתי למלאך" (אי עמי 206). וזה בחברה בה עשרות נשים נרצחות מדי שנה בידי בני זוגן לחיים, נשים וילדות נאנסות בידי גברים, כולל אבותיהן, ואין ספור נשים, ילדים וילדות מוכים בידי בעלים ואבות מרושעים... לעובדות אלה אין כל זכר בספרות שנועדה לחנך את הדור הצעיר ולהכשירו לחיים: תחת זאת מעדיפים לחנכו על האגדות המסורתיות בדבר האשה המרשעת ב"סינדרלה", ב"עמי ותמי", ב"דייג ודג הזהב", או במכשפות מרושעות דמיוניות ב"שלגיה" או ב"פרפיה הנרדמת".

התופרת, ונמסר לגבר-החייט. שום דמות נשית איננה מופיעה בקרב אלה "העוזרים לנו". נהפוך הוא. הנשים והבנות לא רק שאינן מביאות תועלת, אלא שהן בדרך כלל מפריעות. בספר שנועד לעולים החדשים "דרכי הראשונה בישראל" מופיע המשפט הבא: "הכנים רודפים אחרי הבנות: מדוע אותן מפריעות! לכו לשחק עם הבובות!" (עמי 103).

3. מתאימה רק לשרת את זולתה

לאם נועדו רק תפקידים "נשיים" מסורתיים: בישול, סריגה, ריקמה, כיבוד הבית ושירות בני הבית ובאיו. להלן תמונה המתארת חלוקה "קלאסית" של תפקידים בין בני הזוג במשפחה:

הנה תור, הנה שולחן, הנה אמא וספר "אצלנו בבית"

בספר "אצלנו בבית" מלמדים את הילדים מהי הסביבה הטבעית לאב - הסלון, הכורסה, הספרים, העיתון והטלביזיה, ומהי הסביבה הטבעית לאם: המטבח, התנור, הכלים, השולחן, הכיריים, הסירים והמחבתות. במקראה "אני" ברור לחלוטין מהו תפקידן של הבנות במשפחה: לציית לציווי האב ולברור אפונים: "יום אחד ציווה גבריאל הסבל על בנותיו

4. "נודניקית" ומפריעה. נרתעת מהתמודדות אינטלקטואלית

הסקרנות, הנכבדת מעירנות לסובב ומרצון ללמוד, היא לכל הדעות תכונה מבורכת ורצויה. היא, אכן, נתפסת ככזו כשילד חמודי כמו "יהודי" (=כינוי חיבה לאהוד) נחנך בה, אך היא נתפסת כ"נודניקית" כשנתברכה בה הילדה ימיתה, כפי שניתן ללמוד מהשוואת שני שירים המופיעים באותה מקראה עצמה "המקראה שלי" לכיתות ג. המענין כאן הוא, שגם מי שדוחה את הבת היא דווקא האם, האשה. מקום אחר שבו האם דווקא היא זו המתחמקת מהתמודדות עם שאלותיו של בנה הסקרן, הוא הספר "הנשיקה שהלכה לאינדי": "למה כשאני שואל מה זה אלוהים? איך נולדים ילדים? ולמה סבא שמת אף פעם לא בא? אמא מיד שולחת אותי לשאול זאת את אבא?" (עמי 62).

5. חסרת מעש, ונעדרת תרומה ממשית לחברה

פאסיביות וחוסר קונסטרוקטיביות אף הן מן התכונות הבולטות המיוחסות לנשים וילדות, בהשוואה לגברים וילדים. במקראה "אני" לכיתות ג-ד מודגש ההבדל: "מעשה בילד יחיד להרויג, אשר אביו אהבו, אולם התאמץ לטעת בו מידות של גברות: תבונה ואומץ-לב, ואילו אמו היתה מפנקת אותו בצנעה, ומרגילה אותו לנוחיות וחוסר מעש" (עמי 56). כך ב"אלפונזי" בתמונת השער לנושא "העוזרים לנו" - כל המועילים לחברה הינם גברים: הרופא, השוטר, החשמלאי, הצבא, הכבאי, ואפילו תפקיד התפירה המסורתי נשלל מן האשה-

על עצמה תפקידי נקיון ושירות. כך בשירה של נורית זרחי "העוזרת", המתארת את הילדה המנסה מאוד לעזור לאמא בנקיון הבית, אך היא עושה זאת בצורה שלומיאלית, וכך סופגת מילדותה גם את טעם אי-ההצלחה, שהופכת אחר-כך להיות מצד עצמה, תכונה נשית מובהקת, כפי שמעלה המחקר.

כשיסי מנסה להרחיק כתם שמן גדול ממכנסיו בעזרת מים, הוא אינו מצליח, מספרים לנו בספר "כימיה וחשמל", וכשהוא מספר על התקלה לאמו, היא אינה מסבירה לו מדוע. שום שיחה אינטליגנטית איננה מתנהלת בין האם לבנה. כל שהיא אומרת לו הוא: "איך דבר. אני אנקה את כתם השמן ממכנסים!", זה, להבדיל מן השיחה המלומדת שמנהלים יוסי נאבי בקטע קודם, על השאלה כיצד אפשר לבדוק אם "קפה נמס" באמת נמס".

לסיכום:

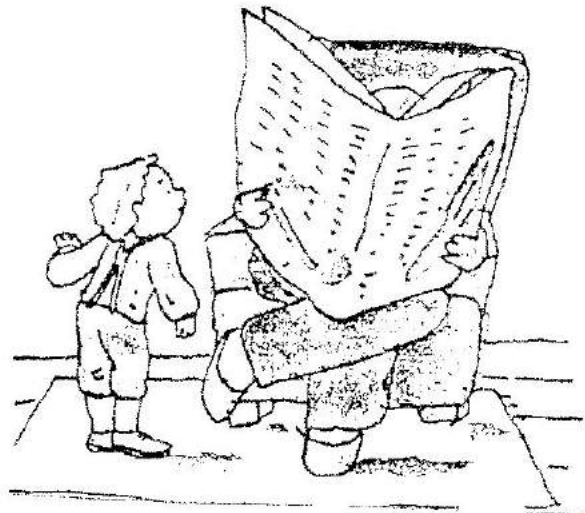
התכונות שתוארו כאן אינן אלא טיפה בים הסטראוטיפים המינויים המצמצמים את דמות האשה בספרי הלימוד, ומנמדים אותה. דמות האשה כפי שהיא מתוארת בהם אינה עומדת בשום יחס לא רק לדמותו של הגבר, אלא, ובעיקר, לדמותה האמיתית של האשה בישראל על סף המאה העשרים ואחת. תיאור כזה לאורך 14 שנות לימוד חושף את ילדי ישראל לנורמות שהן לא רק מעוותות ובלתי צודקות, אלא שיש בהן כדי לקבע עיוותים אלה גם לדורות הבאים. ייטיב משרד החינוך לעשות אם יתחיל בפעולות אכיפה של התקנות וההוראות שהוא עצמו הוציא, ולא רק על ספרי הלימוד היוצאים מטעמו, אלא גם על הספרים היוצאים בשוק החופשי, והנוקטים לאישוריו ולהמלצותיו.

לברר אפונים" (עמ' 90). כך במפורש: לא ביקש, אף לא הורה, אלא: "ציוויה". בספר "הנשיקה שהלכה לאיבוד" מופיעים התיאורים הבאים: "אמא ערכה על השולחן כלים... הכף השמנה היא אמא גדולה, המזלג היה אבא שחזר מן העבודה" (עמ' 6-7). ובמקום אחר: "ערב אחד - ישב אבא בכורסא שלו. שתי קפה וקרא בעיתון. אמא סרגה..." (עמ' 78).

התיאור הסטראוטיפי של האב האדיש לנעשה בבית, והשקוע רוב הזמן בקריאת העיתון, אינו עושה חסד עם הגברים, וודאי שהוא אינו מציאותי, לא פחות מן התיאורים הסטראוטיפיים של דמות האשה, אך משום מה זכה תיאור זה במקום של כבוד בספרי לימוד רבים. בספר "אני", מקראה לילדי כתות ג'-ד', מופיע ציור ובו מרוב עיתון, אין רואים כמעט אבא.

הטקסט המתאר סיטואציה זו הוא כדלהלן: "כאשר ישוב אבא מהעבודה, יישב לו להנאתו בצל, ויכניב את המשקפיים ויקרא לו בעיתון" (עמ' 51). ממש ארצי בנקר הישראלי...

ואילו אמא, מה עושה היא בבית, כשאבא קורא בעיתון להנאתו? הספר

"הנשיקה שהלכה לאיבוד" מספק לנו את התיאור הבא: "הידיים של אמא עסוקות: היא מכינה ארוחת בוקר לאבא הממהר לעבודה. שתי ידיים של אמא עובדות: מכינות לאבא ביצה וטלט ומוזגות קפה" (עמ' 81). בספר "אלפוני" קיימת חלוקה ברורה בין תפקידיהם של סבתא וסבא. לסבתא מודיעים בקול: "סבתא, רוצים לאכול", ולסבא מודיעים ברור: "סבא, רוצים ספר".

ואם אמא וסבתא כך, מדוע ייגרע תפקידה של הבת? "כאשר סבא עסוק בתיקונים, אוהבת מיכל להסתכל בעבודתו ולעזור לו. האם לא טוב יותר לרקום מפית? מהי העבודה הזאת אשר את עושה? - היא מתאימה יותר לכן מאשר לבת! מפית לרקום יודעת כל ילדה, אבל משקפיים לתקן, אפילו לא כל בן יצליח!!!" (עמ' 7). קטע מעין זה מאשש בבירור את הטענה בדבר השפעתה של הסוציאליזציה על תפקידי הנשים, בהטעימו את העבודה שהבנות מטבען אינן מעדיפות עבודות "נשיות" דווקא, ורק חינוך מובחן מפנה אותן לתפקידים "הנשיים" המסורתיים. מושפעת מחינוך כזה, מתוכנתת הילדה לקבל

מה דינה של אשה שהקדיחה תבשילה?

פירסום של מכון ון-לייר מעוות את דמותה של האשה ע"פ מקורות היהדות

י. מילין

דרכים רבות לסילוף הדת והתרבות היהודית בעיני תלמידי בתי הספר החילוניים בישראל. אחד המזיקים ביותר: מבחר של טקסטים מספרות חז"ל המתיימר לייצג את "מקורות היהדות" ואינו מייצג למעשה אלא מיגור חלקי של אחד מעידניה.

לאחרונה, נפל במלכודת זו, פירסום אומלל של מקורות, בסוגיית הגירושין, ובו זיהוי של "מקורות היהדות" עם קטעי הלכות של חז"ל וספרות מדרשית עד הרמב"ם.

נושא הגירושין, הוא אחד מעשרות הסוגיות הכלולות בבבליטין "ערכים ואקטואליה" היוצא לאור על ידי "מכון ון לייר" בירושלים, "בשיתוף המחלקה להעמקת החינוך היהודי" שבמשרד החינוך, ומיועד לבתי הספר להפעלת תלמידיהם בלימודים, "מתוך שמהם והנאה" בנושאי יהדות.

הציטוטים המובאות בחוברת מייצגות ברוב המקרים ערכים שליליים: עקרונות והוראות המתייחסים אל האשה כנחותה, חסרת זכויות, מכשיר להולדת ילדים, נתונה לחסדי בעלה, היכול לגרשה כרצונו, ולו מפני שהקדיחה תבשיל, או מפני שמישהי אחרת מצאה חן בעיניו יותר, ובעיקר - אם בגלל עקרותו או עקרונה לא נולדו להם ילדים. אין איזכור של "מקורות יהדות" הפוסלות עמדות אלה ומציגות את היפוכן - אף שמקורות יהודיים אלה רבים ונפוצים יותר ביהדות הדתית והחילונית בימינו.

עמדות שובניסטיות

הציטוטים ב"ערכים ואקטואליה" לקוחות מספרי דברים, המשנה, התלמוד, המדרש, והרמב"ם. בכלם מוצגות עמדות שובניסטיות זכריות קיצוניות המתחשבות רק באינטרס של הגבר ובניו:

מדברים נד, 1-4 מובאת הקביעה, כי אם הבעל מגרש את אשתו כיוון ש"לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר", ואם האשה נישאה לאחר, ואם גם זה גרש אותה, או שהתאלמנה ממנו - אסור לבעל הראשון לשוב ולשאתה לאשה "אחרי שהוטמאה כי תועבה היא לפני יהוה".

מהמשנה מסכת גיטין פרק ט משנה י, נאמר בשם בית שמאי, כי לא יגרש האיש את האשה אלא אם כן מצא בה דבר ערות, ואילו בית הלל מסתפקים בנימוק "אפילו הקדיחה תבשילין, ורי עקיבא מציע נימוק אנוכי יותר: לדעתו יכול הגבר לגרש את אשתו אם "מצא אחרת נאה הימנה, שנאמר: והיה אם לא תמצא חן בעיניו".

במסכת כתובות אומר רבן שמעון בן גמליאל: "אף המזיר את אשתו מלעשות מלאכה - יוציא ויתן כתובתה (חייב לגרשה) שהבטלה מביאה לידי שעמום".

לאחר סדרת "הערכים" הללו, בצד אנדה (מביאליק-רבניצקי) על גדולתו של אלוהים הידוע לזוג זיווגים, אף שהיא מלאכה קשה כקריעת ים סוף, מגיע הטקסט לשיא העוול הנגרם לאשה, כשאין נולדים לבני הזוג ילדים. החכמים המצוטטים ב"ערכים" משוכנעים, כמובן, כי רק ב"האשמה":

מבראשית רבה י"ז מביאים את הספור על חסיד שגירש את אשתו החסידה, "כיון שלא העמידו בנים" (בנות כידוע אין נחשבות), וכיון שכך התברר "אין אנו מועילים לקדוש ברוך הוא ולא כלום. עמד וגרשה".

מתלמוד בבלי מסכת יבמות: "נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה - יוציא ויתן כתובתה (=גירשה) שמא לא זכה להיבנות ממנה".

ומהרמב"ם משנה תורה, הלכות אישות: "נשא אשה ושהתה עמו עשר שנים - ולא ילדה, הרי זה יוציא כתובתה, או יישא אשה (שניה) הראויה לילד. ואם לא רצה להוציא אותה - כופין אותה, ומכין אותו בשוט - עד שיוציא".

הערכים המודגמים בפסוק אחרון זה של הרמב"ם, הרופא והפילוסוף, אינם מוצגים במעומת ובמנוגד למקורות האחרים ביהדות, הפוסלים נישא ברבית זו מעיקרה, הן מנקודת מבט מדעית (עקרות הגבר שכוחה כעקרות האשה) והן מן הבחינה המוסרית, הרגשית והאנושית.

סילוף מזעזע של יחסה של היהדות לאשה

מול כל דברי הנאצה האנטי נשיים הללו, המייצגים בעיני קורא "ערכים ואקטואליה" את "מקורות היהדות" ("מקורות" הם לפי מבחר זה רק מה שנכתב לפני המאה ה-12) - עומדת הציטטה הרגשנית **מתלמוד בבלי מסכת גיטין:** "אמר ר' אלעזר: כל המגרש אשתו ראשונה - אפילו מזבה מוריד עליו דמעות". ועוד ציטטות (מספרי מלאכי ובמדבר) שאינן תורמות דבר להבנת השערוריה שבהחלת העיקרים הנ"ל בידי מדינה דמוקרטית חילונית כישראל. שערוריה זו היא נקודת המפגש בין האקטואליה בה אנו חיים לבין ערכיה של היהדות כפי שהם מיוצגים באסופה זו.

אין בדפים אלה זכר למרבית מקורות היהדות הדוגלים בעקרונות הומניסטיים - ביהדות הדתית והחילונית כאחד. מבחינה זו מהווה המבחר סילוף מזעזע של "יחס היהדות" לאשה, ותזכורת חשובה, כי חלק מהמקורות הרבניים ביהדות וחלק מאמרותיהם של רי עקיבא והרמב"ם - מייצגים עמדה מחרידה ומעוררת שאט נפש כלפי מחצית האנושות ומחציתו של העם היהודי בכלל זה.

פול סזאן: אשה זקנה

המכון הבינלאומי ליהדות הומניסטית

בית המדרש ליהדות פלורליסטית, הישיבה החילונית

פעולות ותוכניות לשנת 1996

מבנה ומטרות

הייחוד של הישיבה החילונית

בית המדרש ליהדות פלורליסטית מונחה בנישה בינתחומית ליהדות כתרבות פלורליסטית מתפתחת, ומיועד בעיקר ללומדים ומורים בזרם החילוני-הומניסטי, למען חידוש זיקתם ליהדות.

יעודו לצקת תכנים חדשים למסגרות יעילות מסורתיות, כשיטת עיון תוך דיון בחברותה, במכלולי יצירות המייצגות את כל זרמיה של היהדות, בכל ערוך בתולדות תרבותה, תוך הדגשת התני"ך כמסד כל היהדות. גישתו היא בינתחומית מנקודות התצפית שפותחו בתרבות היהודית והכללית בזמן החדש, תוך שימת דגש על לימודי התרבות היהודית במאה העשרים.

מטרות הלימודים

להעמיק הזיקה החייתית וההכרתית לתרבות הלאומית והכללית בקרב יהודים לא דתיים.

להכשיר מורים בבתי ספר לא דתיים בהוראה בינתחומית ביהדות. להביא להכרת הפלורליזם בתרבות היהודית בכל העיניים הדתיים והחילוניים.

לערוך הכרות חוייתית והכרתית עם היצירות המייצגות את תרבות העם היהודי.

להציע מסלולי לימוד - בדרך חיים ופעילות המעלה את איכות החיים.

מבנה בית המדרש

בית המדרש יפעל כמכללה ללא קמפוס - באמצעות מרכזי לימוד אשר יפעילו חברות לומדות, סימניורים, ויחויים, הלומדים לפי "חוגי לימוד אישיים", באמצעות מנחים ("מנטורים") ומרצים-מדריכים ("טייטורים"). המודל למבנה זה נוסה בהצלחה במשך למעלה מעשרים וחמש שנה במכללת "אמפייר טטייט קולג", ברחבי מזינת ניו יורק, בירושלים, אתונה וניקוסיה, והוא מתאים לצרכי בית המדרש המפעיל כבר היום סימניורים בירושלים, תל אביב, חיפה, נהריה, נצרת, נתניה, רחובות ואשקלון.

העקרונות המנחים: א. יצירת תוכניות לימודים ייחודיות ב. הכללת יצירות המייצגות עידנים וזרמים ג. הפעלת הלומדים בדיון ד. התודעות הלומדים לתרבות היהודית בה הם חיים.

סמינרים והרצאות

סדרות לימוד והרצאות ב-1996

- 1 "תנ"ך בצלם" - אבשלום אליצור
- 2 ההגות ההומניסטית ביהדות - ד"ר זאב כץ
- 3 "משפט הלכה מול משפט המדינה" - השופט חיים כהן
- 4 "אמונות וערכים של יהודים חילוניים" - פרופ' יעקב מלכין
- 5 "אמונה בשואה" - פרופ' יהודה באואר

6 "לקרוא במקרא" - עם רחל הודרה

7 "מושגי יסוד ביהדות" - דיונים עם מרצים אורחים, בשיתוף עם קהילת "מבקשי דרך".

8 "ספרות יהודית באמנות הקולנוע" - סדרת הרצאות-אורח וסרטים בעריכת פרופ' יעקב מלכין, בסינמטק י-ם.

נושאים להרצאות והשתלמויות

1. האשה ביהדות - ד"ר צופיה מלר (סימניור הקיבוצים)
2. מי הוא יהודי - אבשלום אליצור (מכון ויצמן, רחובות)
3. בת זרם מצווה לחילוניים - ד"ר זינה רגב (האוני. העברית), מנחם רגב
4. מסח וההגדה הישראלית החדשה - פרופ. יעקב מלכין (אוני. ת"א)
5. השומרונים ומה ניתן ללמוד מהם על היהודים - אמיתי שפיצר (המכון ליהדות חילונית והומניסטית)
6. תולדות הסטטוס קוו בין דתיים וחילוניים - אורי בן צבי (המכון ליהדות חילונית והומניסטית)
7. יחסי הלכה וחוק במדינת ישראל - השופט חיים כהן (לשעבר סגן נשיא בית המשפט העליון)
8. משואה לתקומת מדינת ישראל - פרופ' יהודה באואר (אוני. עברית)
9. קריאה חדשה בספר בראשית - רחל הודרה (המכון ליהדות הומניסטית)
10. אלוהים כגיבור ספרותי / תנ"ך כספרות יפה - פרופ' יעקב מלכין (אוני. ת"א)
11. הומניזם ויהדות - ד"ר אורי רפ (אוני. ת"א)
12. שפינוזה והאתאיזם - ד"ר יוחנן יקירה (האוני. העברית)
13. יהדות והיחס לעמים אחרים - אלוף הראבן (מכון "סיכוי")
14. מבוא לאמנות פיגורטיבית יהודית מימי התנ"ך ועד הזמן החדש - פיליס פינגר-מלכין (המכון ליהדות חילונית והומניסטית)
15. מבוא לספרות היהודית בימינו - ד"ר סידרה אזרחי (האוני. העברית)
16. גוף ונפש ביהדות - ד"ר מארן ניהוף (האוני. העברית)

פרוייקטים חינוכיים

פרוייקט חינוכי לעולים

סימניורים למרצים ביהדות מקרב העולים דוברי רוסיית, בירושלים, חיפה, תל אביב, נהריה, נצרת, נתניה, רחובות, אשקלון. (300 תלמידים). הסימניורים מתקיימים בימי ששי, 4 שעות לימוד בשבוע.

בנוסף: סימניורים בסופי שבוע - לכל המשתתפים - 3 פעמים בשנה.

הרצאות במתנ"סים וריכוזי עולים

ב-1995 נערכו 500 הרצאות ומפגשים עם עולים, בשפה הרוסית, בנושאים: סוגיות במקרא, מבואות לתולדות הציונות, תולדות העליות לישראל, חגי ישראל כחגים לאומיים, אמנות יהודית, יחסי יהודים וערבים בהיסטוריה ובהווה, המשטר הדמוקרטי בישראל, תהליך השלום.

לשכת המרצים בתחיליה מקבלת הזמנות להרצאות בנושאים אלה.

בית מדרש לבכירי המרצים מקרב העולים

המרצים הבכירים מקרב העולים משתתפים בשני ימי לימוד אינטנסיביים

בחדש, המוקדשים לנושאים: אדם ואלוהים במקרא, הומניזם וחילוניות ביהדות, מקורות הסכסוך היהודי-ערבי וההתמודדות עמו, יחסי דת ומדינה בישראל, ייחודה של התנועה הציונית כתנועת שחרור לאומית.

חוגי הורים ופעולות השכלה לעולים מאתיופיה

מ-1995 הוחל בפעילות בשפה האמהרית בקרב קהילת עולי אתיופיה בתלפיות ובתלפיות מזרח בירושלים. חוג הורים נפגש מדי שבוע, ניתנת הדרכה לתלמידי בתי הספר במקצועות מתמטיקה ואנגלית, נערכים סיורים לימודיים למשפחות. בקרוב: תוכנית לימודים בת חצי שנה לקבוצת עולים זוכרי אמהרית - מבוא לתרבות היהודית והישראלית.

פרוייקט בית ספרי: ביה"ס משה הס בתל אביב

בהנהלת נעמי מעוז

חדר מורים לומד, הכנת מערכי שיעור, מפגשים עם הורים.

נושא: חגי ישראל - אשנבים ליהדות כתרבות פלורליסטית.

רוב התלמידים והמורים מרגישים את זהותם היהודית בעת החגים המסורתיים שהיו לחגים לאומיים ושבתונים בישראל. התוכנית מרחיבה את המוצעות למשמעות החג, מקורותיו, תולדותיו, יצירות הספרות והאמנות הקשורות בו, דרכי חגיגתו בציבור החופשי, באמצעות פעילויות הקשורות בנושאים אלה.

בשלב ראשון קויימו שיעורים בחדר המורים עם מור שניאור עינס, מסימניר הקיבוצים, על החג הישראלי ועל חג השבועות כדוגמא. במקביל נערכו מפגשים, אליהם הוזמנו הורים, מורים ומרצים אורחים בנושאי תרבותה של היהדות החופשית. בשלב השני מתורגם החומר למערכי שיעורים (לפי הסיבות גיל), אותם מלמדים המורים בביתותיהם, לקראת חגיגות חג השבועות וביכורי העבודות שבוצעו על ידי התלמידים בשנת הלימודים.

בית מדרש

האדם וההומניזם בראי היהדות

"חלון" - חברותא לומדת.

נושאי המפגשים: "האדם והבריאה" עם אלוף הראבן; "זכויות האדם ביהדות" עם השופט חיים כהן; "האשה והאחר" עם הרב עינת רמון; "האדם במחשבת הרמן כהן" עם ד"ר יהודע עמיר; "האדם ואלוהיו במחשבת קפלן" עם ד"ר יעקב כהן; "בריאת האשה" עם פרופ. אביגדור שאן; "האדם בראי האומנות" עם פיליס פזר-מלכין; "היהודי הציוני והעולם במחשבת בובר" עם פרופ. אלו שביד; "חרבת חיזא כמשל ספרותי" עם ד"ר סידרה אורחק; "האידיאל המרקסיסטי מול האידיאל הציוני" עם השר יאיר צבן; "אמונתו של היהודי החילוני" עם פרופ. יעקב מלכין ועוד.

ניתן להצטרף ללמודי החברותא ע"י פניה לתחיליה.

הזרמים בתרבות עם ישראל בעידן בית שני

חבורה לומדת בתדרכת ד"ר מרדכי אבן רוד, משה נבון, אמיתי שפיצר תוכנית ללימוד הפלורליזם בהגות ובספרות היהדות משיבת ציון ועד מרד בר כוכבא. 30 שבועות, פעמיים בשבוע, תוך עיון ודיון במקורות, והכנת תוכנית לימודים לתלמידים ולמורים.

נושאי הלימוד: שיבת ציון ואסכולת עזרא / הנביאים בתקופת שיבת ציון / היהודים ההלנים בארץ ישראל ובתפוצה, פילון האלכסנדרוני / הספרים החיצוניים והזרמים שהם מייצגים בתרבות ישראל / החסידים, הפרושים,

הצדוקים ויחסייהם עם המכבים / קומראן ומגילות ים המלח / יראי ה' באימפריה הרומית והנוצרים היהודים / הז'ל ויוצרי המשנה, התלמוד והמדרשים / הקשרים וההשפעות של תרבויות העמים על כל אחד מזרמים אלה.

שיטת הלימוד: רפרטים ועבודות בכתב מיועדים להתפרסם בחוברת "חומרי לימוד להוראה בינתחומית: על הפלורליזם והזרמים בתרבות עם ישראל בעידן "בית שני".

קהילות לומדים: "צוות משל"

המרכז השיתופי לחינוך והנחיה בבית שמש.

צוות מנחים ומרצים מהקיבוץ העירוני "תמוז" בבית שמש, מארגן קהילות לומדות (כעשרים איש בכל אחת) ללימודי התרבות היהודית בעידנה וברבדיה השונים. הקהילות מתארגנות בחדרי מורים, בחוגי תלמידים, בציבורי הורים ומבוגרים. הלימודים מתנהלים בשיטת חבורות עיון ודיון. בין הנושאים: יחסי הורים וילדיהם, יחסים בין המינים, היחיד בחברה, דגמי מנהיג ומנהיגות, חובות וזכויות היחיד.

תוכניות לימוד

במה מאמינים יהודים חילונים והומניסטים ?

סימניר דיוני מבוא וכירור משגי מפתח בהדרכת פרופי יעקב מלכין דיון במושגים, בערכים ובאמונות של יהודים חופשיים מדת ההלכה,

1. כאלוהים כגיבור ספרותי
2. בהומניזם ובדמוקרטיה כמקור הערכים
3. בתנ"ך כאנתולוגיה ספרותית והיסטורית
4. ביהדות כתרבות לאומית פלורליסטית ומתפתחת
5. בסולידריות היהודית
6. בחגי ישראל כחגים לאומיים
7. ביתרון הפתיחות להשפעות תרבויות העמים
8. בייחודיות, כמו של כל עם.
9. הגדרת המושגים כגון: יהודיות, יהדות, לאומיות, לאומנות, לאום, ערכים, מטורת, מורשת, תרבות, אלוהים, אתאיזם, דת, הלכה, מדינת חוק, דמוקרטיה, כפייה דתית, חירות, זכויות האדם, ערכים מוסריים, "יהודים חופשיים" לעומת "יהודים חילוניים", פלורליזם ואחדות לעומת אחידות ופיצול.
10. ברית מילה, בת ובר מצוה.
11. נושאים של יהודים חופשיים.
12. קבורה ואבלות ביהדות החופשית.
13. המתת חסד.
14. הקהילה ובית הכנסת החילוניים.

מטרות ודרכי ההשכלה ביהדות כתרבות עם ישראל ליהודים חילוניים: - מה הן מטרות ותפקידי ההשכלה בתרבות העם היהודי - מה תרומת החינוך ליהדות לאיכות חיי יהודים חופשיים? - מאיזו בחינה מוצדקת הטענה כי גם חניכי החינוך הדתי וגם חניכי החינוך החילוני לוקים בבורות במרבית מכלוליה של היהדות כתרבות עם ישראל?

מעמד האשה בישראל

במקרא, בהלכה ובקבלה - ד"ר מארן ניהוף (האוניברסיטה העברית) ביהדות מתאפיין מצב האשה באי-שוויון לפי ההלכה לעומת שוויון זכויותיה בחברה הישראלית וברוב זרמי היהדות. עיון בחוקי מדינת ישראל, בספרי המקרא, באגדות והלכות חז"ל, ובספרות הקבלה, יאיר פניה השונים של סוגיה זו.

1. מעמד האשה בחברה ובמשפט בישראל
2. מעמד האשה בדיני המשפחה
3. מעמד האשה והיותה לרב
4. חוה - משמעות ספרי בראשית לעיצוב התרבות והזהות האישית
5. שרה - בעת התגלות אלוהים ושהותה בחצר פרעה.
6. שרה ורבקה נשים כאמהות, זכויות האשה בביתה.
7. דבורה וחולדה ומנהיגות ציבורית.
8. רות - הספר הייחודי במקרא הממוקד בנשים
9. רות במדרש - איפיון גיבורים מקראים במדרשים, כיצד השתנה היחס למיניות
10. ברוריה - כיצד רואה ברוריה את מקומה בחברת הגברים?
11. נשים בהלכה - כיצד משפיע הפטור ממצוות
12. נשים בהלכה - תלמוד תורה. איזו השפעה יש לסוגיה תלמודית זו על מעמדן של הנשים היום?
13. נשים בהלכה - העגונה.
14. דימויים של האשה בקבלה.

האשה בישראל ובחברה היהודית

ד"ר צופיה מלר (סמינר הקיבוצים) המבנית "מעמד האשה" פותחה לפי עקרונות התוכנית המודולרית להוראת זהות אישית ויהודית.

- א. יעד: פיתוח מודעות, הקניית כלים ויכולת להשתחרר ממשפטים קדומים. בין מושגי המפתח: סטראוטיפים, מובחנות, דעה, עמדה, תכונה מולדת, תכונה נרכשת, נורמות חברתיות, הכללה, סיווג.
- ב. "אשת חיל מי ימצא" השוויון כערך, מקומו בחשיבה חברתית.
- ג. בין מושגי המפתח: שוויון, אפליה, פטרנליזם, אוטונומיה הבחנה, בחירה.
- ד. "דמות האשה בספרות המקראית". דמויות נשים שהועלו על ידי הסופרים התנכיים לדרגה ראשונה במעלה בספרות העולם. כגון: רות ונעמי במגילת רות. ממושגי המפתח שילמדו תוך לימוד מגילת רות: מבנה דרמטי, שיא, מבנה כיאסטי, אקספוויזיה, אבסנטציה, התרה, עלילה, דיאלוג, ניגודים, משפט סטטי, משפט דינמי, מגמה זידקטית, חסד של אמת, גרות, יבום, גאולת-קרקע. התייחסות לאשה העכשווית על רגשותיה, תרומתה לחברה ולמשפחה, כישוריה ומאוייה הכמוסים מזה, אך גם את דמותה בעיני החברה הגברית היהודית ושאינה יהודית לדורותיה, מזה.

יהדות, הומניזם ודמוקרטיה

קורס הדרכה להנחיית תוכנית העשרה לגילאי 14-18 - ד"ר רות פירר-האנ. העברית

חברת הפעלות - הצעת מסגרת ותכני פעילויות של תוכנית ההעשרה

1. אני עם עצמי - אוטונומיה ומימוש עצמי.
2. אני ואמנותי - אל מול הזרמים ביהדות.
3. אני והחברה - שוויון בין בני אדם.
4. אני והמדינה - גבול תציות ואחריות הפרט.

5. אני כפטריוט - היות ציוני והומניסט.
6. אנהנו והאחרים - יהודים וערבים, יהודים וגויים.
7. ההומניסט בעידן הפוסט-מודרני - היחס לאקולוגיה, לטכנולוגיה, לחידושי המדע.
8. משחק סימולציה - בית הספר כקהילה הומניסטית למופת.

יהדות בעידן החילוני

ד"ר זאב כץ (האוניברסיטה העברית) (עורך יחד עם רנה קוגל, את האנתולוגיה "יהדות בעידן החילוני" 1995, הוצאת מילאן, ארה"ב).

1. מביא - יהודים בסוף עידן ימי הביניים והאמנסיפציה מן הנטו. התמורות הדמוגרפיות והחברתיות, החילון והאינטגרציה בתרבות האירופית. התמורות ביהדות, הופעת מדע-היהדות (יודנישנשאפט) והתרבות היהודית החדשה. ההגירה ההמונית ועליית הצינות, תגובות לגלי האנטישמיות החדשה באירופה.
2. הוגים יהודים בעידן האמנסיפציה. שפיונה - היהודי החילוני הראשון! מנדלסון - אינטרפרטציה אורתודוקסית פילוסופית ליהדות. ההגות בתנועות הרפורמית והקונסרבטיבית ביהדות. תנועת ההשכלה.
3. הוגים יהודיים מודרניים: אחד העם, שמעון דובנוב, מרטין בוכר, זיגמונד פרויד, אלברט איינשטיין, לואיס ברנדייס.
4. הגות יהודית דתית במאה ה-20: א.י. קוק, פ. רוזנצוויג, מ. ספלן, י. סולובייצ'יק, ג. שולס, י. השל, א. פאקנהיים, ל. גייקובס, י. לייבוויץ.
5. הגות יהודית הומניסטית בימינו: ה. קאלן, א. פרום, ס. הוק, י. ברלין, חיים כהן, סגוין, י. באואר.
6. בחינה מחדש של מושגי יסוד ביהדות: יהדות, מסורת, עם נבחר, השרדות, פלורליזם, הומניזם יהודי.

יהודים ואמנות פיגורטיבית - 3000 השנים הראשונות

פיליס פוזר מלכין, ציירת ואוצרת התערוכה. האמנות הפיגורטיבית בתרבות היהודית מאז העידן התנכיי ועד ראשית המאה ה-20. האמנות היהודית מוצגת כחלק אינטגרלי מהתפתחות האמנות של העולם הקדום ושל המערב. יחידות הלימוד:

1. מברא
2. העידן התנכיי: הפיסול בדת יהוה
3. הפיסול בפוליתאיזם היהודי
4. הלניזם: המוזאיקות בבתי הכנסת
5. ציורי קיר בבית הכנסת והשפעתם באמנות
6. ימי הביניים והרנסאנס א: ציורים על כתבי יד - דתיים וחילוניים
7. ב: ציורים על כתובות ומגמות חילוניות
8. ההשכלה והאמנסיפציה א: איורי פרסומים דתיים
9. ב: דיוקנים וציורים המאירים כלי בית
10. ג: ציורים בסגנון חילוני על נושאים דתיים (גוטליב)
11. הזמן החודש. אימפרסיוניזם: פיסארו המשפיע והמושפע מהם. האמן היהודי בגלי האוואנגארד
12. פסלים: זקקין, אפשטיין, אורלוף, ליפשיץ. מה יהודי כאמנים בינלאומיים אלה: מה יהודי באמן היהודי?
14. הפוסט אימפרסיוניסטים והאינדיבידואליסטים. סטיין, מאנה כץ, קיסלינג, מדליאני, של, קאלן, ובר, שאן
15. הישראלים: גוטמן, ראובן, וריצקי.

הספרות היהודית במאה ה-20

הספרות היהודית או ספרות היהודים: ד"ר סדרה ארזי (האו. העברית) מבוא לספרות העם היהודי - בעיות לדיון, יצירות וסופרים יהודים במיגון שפות יצירתם.

בעיות לדיון: הפלורליזם או הכינתיות בתרבות עם ישראל ובספרותה. מחלוקת כריז הלשונות, או המחלוקת בהשפעת הטריטוריה הלאומית - האם הן מאפיינות פלורליזם תרבותי ביהדות? כתביות: מאבק על הגמוניה בין כוחות הנאבקים בה: הנושא ייבדק תוך התייחסות לפלורליזם ויצירות ספרות מאת ש"י עגנון, יח. ברנר, לאה גולדברג, דרך ברונר שולץ, איזאק באבל, פאול צלאן, יענקל גלאזשטיין, באשויס-זינגר, ועד עמוס עוז, דוד גרוסמן, א.ב. יהושע, פיליפ רות.

שאלות יסוד העולות בדיון ביצירות הספרות של העם היהודי: היחסים והמתח בין השפות היהודיות השונות. גילוי וכיסוי בקולות השונים - הייאשכני או הייזכרי? או הייהודי? מול הקול המזרחי, הנשני או הפלשתינאי גלות-ושיבה כתנועה חד-כיוונית או נדידה חופשית במרחב.

הצעות לבחינה: דרכים ליישום המלצות ועדת שנהר בלימודי היהדות עיקרון של המלצות ועדת שנהר: הצגה בינתחומית של היהדות בתרבות מתפתחת ופולרליסטית של עם ישראל על מיגון הזרמים המתנגשים בתוכה בכל עידן הלימוד ישתלב בפעילות קהילתית, בפיתוח יוקה לקהילות יהודיות בגולה, בהתמודדות עם האנטישמיות.

ינלי - תגבור לימודי היהדות בזרם החילוני הומניסטי תוך הפעלה קהילתית של הורים ומורים חילוניים יסייע ליישום ההמלצות, יאפשר לבחי הספר לתגבר מערך שעורי היהדות.

ימי עיון לקהילות מורים והורים חילוניים הומניסטיים להקניית מודעות זכויותיהם החוקיות לעיצוב רבע מתוכנית הלימודים בבית הספר ודינמו לימוד נושאים רלוונטיים כגון דת ודמוקרטיה, מעמד האשה, זכויות האדם ושיוון בין אזרחי ישראל; הפתיחות לתרבות העמים; גבולות הארץ בתולדות עם ישראל, מושג השלום ביהדות ובמחלוקת עליו בישראל.

באמצעות מימוש הצעות של ביאליק למקד את לימוד היהדות במבחרים מייצגים של יצירות המייצגות מכלולי תרבות העם בכל עידן ועידן, כפי שהתקד מייצג את מיגון האידאות, התנועות והנוהגים הדתיים והתרבותיים באלף השנים הראשונות של תולדות התרבות היהודית. ניתן ללמד יהדות בתרבות פלורליסטית ומתפתחת בנישה הבינתחומית.

התנ"ך כספרות יפה

פרופ' יעקב מלכין (או. תל אביב)

הקונפליקט בין אדם לאלוהים, אותו יצר האדם בזמנו ובצלמו, כנושא דומיננטי בספרות מבראשית עד איוב.

א. יצירות הספרות באנתולוגיה התנכית במיגון ז'אנרים: רומן, סיפור קצר, השיר הלירי, הנאום, המחזה, המסה הפיוטית, הכרוניקה, ספרי החוקים. מאפייני הסיפור התנכיי. הניגוד בין נאומי הנביאים המאמינים בצדקת האל ובעונש לחטאים, לבין הנאראטיב התנכיי. ריאליזם לעומת פטליזם. הרצון והאישיות כמעצבי הגורל האישני. תניך כספרות בעיני - כיבר, הרולד בלוס, רוברט אלטר, קרמוד, קנדי, רונברג, פרי, שטרנברג, נורתרופ פריי, תומס מאן ואחרים - אשר כתביהם שייכים בדיעבד לאסכולה זו.

ב. נושאים דמויות ויצירות: - אלוהים כגיבור ספרותי בהתנגשות עם האדם מסיפור חוה עד איוב. הקונויה בין אלוהים לטן כהסבר לשואה וכחכרה בא-מסריות האלוהים.

ג. דמויות אנושיות בין חטא לטרגדיה: אברהם, יעקב, יוסף, משה, דוד.

ד. אמנות הספור הקצר: תמר, יפתח, רות, אסתר, אמנון ותמר, ירמיהו, אליהו. ה. אמנות הפיוט הלירי-דתית בתתלים, שירת האהבה הארוטית חילוניות בשיר השירים, ושירת היאוש הדתי והפילוסופי בקהלת.

תדמית היהודי בקולנוע

סדרת הרצאות ודיונים משולבים בהקרנות בסינמטק ים.

סדרות הקרנות סרטים, בלווי הרצאות ודיון, בנושאים וסוגיות ביהדות ימינו, הארתם לאור מרשת התרבות היהודית. למעלה מאלף סרטי קולנוע נוצרו על נושאים יהודיים מאז נולד הראינוע, כמעט בכלם בא לביטוי עולמם של יהודים חילוניים, כהתנגשות היחיד במציאות הדתית לתוכה נולד - זמר הגי, הסטר סטריט, הנבחר, הוכח, ינטל - או התמודדות עם תופעות משיחיות - חיי בריאן, המיועד, מלאך בכרוקלין. אחרים נתנו ביטוי לשינוי התדמית של היהודי בעיני עצמו וזולתו בישראל - אוואנטי פופולר, דודי קרביץ, כל ממזר מלך, גשר צר מאז, ובתפוצה זליג, אני הול, מנהטן, הסאים ועבירות.

סדרת סרטים והרצאות על הספרות היהודית בקולנוע - סרטים על יצירות ספרות מאת שלום עליכם, בשביס זינגר, א.ב. יהושע, עמוס עוז, עמוס קינן, קפקא, מלמוד, וודי אלן, פיליפ רות, דוד גרוסמן, ס. יזהר, מרדכי ריכטר, עגנון, סופרי התניך.

תוכניות טקס וחג

תוכנית בר/בת מצוה

איסוף עריכה וכתובה ד"ר זינה רנב (או. עברית) מנחם רנב (מכללת ילן). הצעת נוסח לימוד וטקס לחגיגת בר/בת מצוה למשפחה חילונית. כולל סידרת מפגשים עם מנחה, ללימוד מקורות וטקסטים מן המורשת ההסטורית והתרבותית של העם היהודי למן תקופת המקרא ועד ימינו. קורס למנחי תוכניות בר/בת מצוה ייתקיים ביוני 96.

נישואים - נוסח חילוני

איסוף חומר ועריכה: יואל וינברג.

איסוף נוסחי טקסי נישואים שנערכו על בסיס תפיסה הומניסטית חילונית. נוסחי כתובה, מגוון הצעות לטקסים.

אינדקס מושגים, נוסחים של חוזי נישואים, הסכמי ממון, אפשרויות נישואים בחו"ל, כתובות של עורכי דין ומשרדי נסיונות.

קורס לעורכי טקסי נישואים ייתקיים במאי 96.

הגדה של פסח

לימוד תולדות הפסח, ההגדה ויישומיה - עיון בהגדות מסורתיות וחדשות, ודיונים במיוצג על ידי אופני החג, תוכנה וצורתה של ההגדה בכל עידן ובכל זרם ביהדות בימינו, דרכי החג הרצויים למורים וללומדים המשתתפים בדיונים, אופני סדר הפסח בעדות ישראל ובמשפחת הלומד. דיונים בנושאים המתקשרים לחג כמפורט ב"הגדה הישראלית החדשה".

מעמד האישה ביהדות

תוכנית לימודים חדשה של בית המדרש ליהדות הומניסטית

ד"ר מארן ניהוף

מבוא:

קורס זה יבחן את סוגיית מעמד האשה ביהדות, ויתמקד בשתי תקופות משמעותיות במיוחד: העת העתיקה והעת החדשה. המשנת האשה והגדרת תפקידיה וזכויותיה יעמדו במרכז הקורס. על-אף שהנשים הן מחצית האנושות, נתפסה האשה ברוב תרבויות העולם, כולל היהדות, כ"אחרי", המוגדר בהשוואה לנרמה הגברית. ביהדות, מעמד האשה במקור, איננו מבוסס, כמו ביוון, שם קיימת הפרדה בין הרוח המזוהה עם הגבר, לבין החומר המזוהה עם האשה. ביהדות מתאפיין מעמד האשה באי-שוויון הלכתי ברור, המשלב לפעמים פטריארכליות מטיבה וזכויות חברתיות. בחברה הישראלית המודרנית, המצב מורכב עוד יותר ובולט הפער בין מעמד האשה בחברה החילונית לבין זכויותיה בהלכה. לאור מצב זה יבקש הקורס לבחון את הקווים המשותפים והמפרידים בין העת החדשה לבין העת העתיקה. תישאל השאלה, כיצד ניתן היה להתמודד עם המסורת היהודית לגבי נשים.

האשית, נכיר את מעמד האשה בישראל ונלמד על זכויותיה החברתיות והמשפטיות. סוגיות אלו יובהרו על ידי מאמרי סקירה, שנכתבו הן ממבט ביקורתי של האשה (1) והן ממבטו של גבר מסורתי (2). שתי זוויות אלו יצביעו על מורכבות המצב ועל האפשרויות לשנות אותו. את המצב הזה נשווה למעמד האשה בזרמים המתקדמים של היהדות, הבא לידי ביטוי, בינתיים, רק בחוץ לארץ. נתמקד בביטוי הבולט ביותר של זכויות האשה החדשות: מזה כ-20 שנה היא יכולה להיות רב. נכיר את נקודת המבט של נשים-רבניות המתארות את ההשגים ואת האפליה שעדיין קיימת נגדן (3). בהמשך הקורס נתמקד במסורת העתיקה במטרה להבין שהמצב בתקופה המודרנית הוא תולדה של תהליכים היסטוריים ארוכים.

ד"ר מארן ניהוף היא מרצה למחשבת ישראל באוניברסיטת העברית

ארבע פגישות יוקדשו לסוגיית הנשים במקרא: הסיפורים על חווה ובהירו את יסודות תפיסת האשה במקרא (4); תאור שרה בבראי יב, ידגים את שוליות האשה כדת ואת פגיעותה בתחום האישי-המיני (5); סיפורי שרה ורבקה כאמהות המחליטות על הירששים ידגימו את חשיבות האמהות והזכויות הנובעות ממנה בחיי המשפחה (6); דבורה וחולדה מציגות מודל חדש של מנהיגות ציבורית-דתית (7); מגילת רות מתארת גיבורות נשיות מרשימות הפועלת בתוך המסגרת הפטריארכלית (8).

לאחר העיון בסיפורי המקרא נעבור למקורות חז"ל, ובמקצת גם לקבלה. במקורות חז"ל נתמקד בשתי אגדות ובשלוש סוגיות הלכתיות. ראשית נלמד כיצד חז"ל עיצבו מחדש את דמותה של רות וכיצד החשש ממנינותה השפיע על החמרתם עם הגיבורה המקראית (9). נעיין בסיפורים על ברוריה, אשה יוצאת מן הכלל, שאולי לא היתה ולא נבראה (10). לשלוש סוגיות הלכתיות תוקדש תשומת לב מיוחדת: הפטור של נשים ממצוות מסוימות (11), הוצאת האשה ממשגרת תלמוד תורה (12) וסוגיית העגונה (13). לבסוף נקרא פרקים נבחרים מן הקבלה הימי-ביניימית, שבה נעשה שימוש נרחב ביותר בזימויים נשיים, ונראה באיזו מידה "תיאולוגיה נשית"

המינים. זכויות הנשים מעוגנות בעקרון השיוויון של המהפכה הצרפתית. ההוגים הראשונים שדרשו את שיוויון הנשים, במיוחד ג'יי. סי. מיל, סי' בובאר: תפיסת האשה כ"אחרי" ודרישה לתיקון ראייה גברית זו. המורכבות של מדינת ישראל בנוגע למעמד האשה: סוגיה זו מבליטה את צירוף המסורות השונות שעליהן נבנתה המדינה: עקרונות מודרניים, דת, חזויות החיים הן במערב והן במזרח.

לימוד בחברותא: פי רדאי, על השיוויון, מעמד האשה בחברה ובמשפט, הוצאת שוקן 1995, עמ' 25-44.

שאלות מנחות: כיצד מעריכה פ. רדאי את מעמדה החברתי של האשה בישראל? מה מהווה בעיניה את המכשול העיקרי לשוויון מלא בין המינים? האם שוויון המינים בישראל מעוגן מבחינה משפטית? אלו בעיות ניכרות בימים חוק שיווי זכויות האשה? מה יכול להיות תפקיד המשפט בשיום השיוויון בישראל? מה מלמדים פסקי דין, כגון אלו של שקדיאל ופורו, על תפקיד המשפט במציאות הישראלית? האם קיימת בישראל אפליה מתקנת?

2) מעמד האשה בדיני המשפחה: נישואין וגירושין, מעוכבות גט ועגונות

הרצאה: המעמד המיוחד של דיני משפחה: חוק שיווי זכויות האשה, המעוגן במגילת העצמאות, מכיר באוטונומיה של משפט המשפחה וקובע מפורשות, כי בתחום זה הוא איננו פוגע בדינים הרבניים. אי-שוויון בין אשה לאיש בנוגע לנישואין וגירושין: רק הוא יכול לבצע את הקידושין ורק הוא יכול לקבל היתר לקדש יותר מאשה אחת ("היתר המאה"), רק הוא יכול להפסיק את קשר הנישואין ולגרש את אשתו, ורק עליו כמעט ואי-אפשר לכפות גט מחשש ל"גט מעושה" שאיננו תקף. חובות וזכויות של בני הזוג הנובעות מהנישואין. אלימות בתוך המשפחה והסובלנות הסוציו-משפטית אליה זכויות האשה בנוגע להורות, פרוץ ומשמורת הילדים.

לימוד בחברותא: אי שוחטמן, מעמד האשה בדיני נישואין וגירושין, מעמד האשה בחברה ובמשפט, שם עמ' 413-434.

לוסיאן מרדה: ערה עם עלים

זו משקפת הערכה אמיתית לנשים ולנשיות (14).

1) מעמד האשה בחברה ובמשפט: מיתוס ומציאות

הרצאה: הבסיס הפילוסופי לשיוויון בין

שאלות מנחות: אילו עילות יש לאיש לגירושין, ואלו עילות יש לאשה? אילו אמצעים עומדים בפני העגונה ומעוכבת הגט לשנות את מעמדן? מה מעמד ילדיהן אם יתחתנו מחדש בלי להשיג גט מהבעל הנעלם או הסרבן? האם הנימוקים הניתנים כאן לדחית הרבנים את הצעדים, שהיו מאפשרים את קבלת הגט, הם מוצדקים? מאיזו זווית רואה שוחטמן את סוגית האשה בדיני המשפחה? איזה משקל הוא נתן לצער האשה מול שיקולים של אינטרס החברה (הגברית)? באיזו מידה הוא מוכן להתחשב בקהל החילוני בישראל? איזה פתרון הוא מציע למצב הנוכחי, המעורר לא מעט ביקורת?

אוסטרו קיטואה. תהרות יומי

3 האשה כרב בתנועה הקונסרבטיבית וכתנועות הרפורמה.

הרצאה: מושגי יסוד על התנועות המתקדמות ביהדות: ניצול היהדות לרמיים שינים במהלך המאה ה-19 בגרמניה, עקרונות הרפורמה לפי אברהם גיינר ותפיסתו את מעמד האשה ביהדות. זכריה פרנקל והשילוב בין מסורת לפתיחות לצרכי העת החדשה. בנות המצווה הראשונות בתחילת המאה ה-19. תחילת החינוך היהודי לבנות בבית הספר "פילאנתרופין" בפראנקפורט.

התנועות הקונסרבטיבית, הרפורמית והרקונסטרוקטיביסטית בארה"ב ומעמדן בקרב כלל היהודים בעולם.

לימוד בחברותא:

P.S Nadell, The Women Who would be Rabbi, in: T.M. Rudavsky, **ender and Judaism**, New York 1995, 123-134;

L. Geller, From Equality to Transformation: The Challenge of Women's

Rabbinic Leadership, *ibid*, 243-253.

שאלות מנחות: איזו השפעה היתה לאמנציפציה הכללית בארה"ב על שאלת הסמיכה של האשה ברבני אילו קשיים עמדו בפני הנשים הראשונות, שביקשו ללמוד ולהעשות רב? כיצד השפיע מעמדן האישי על סיכוייהן להתקדם בקהילה? כיצד שינתה רבנות הנשים את פני היהדות?

4 נשים במקרא (א): חווה

הרצאה: סיפורי בריאת האדם בעולם העתיק. המשמעות של סיפורי בראשית-לעיצוב התרבות והזהות האישית של בני תרבות. הפירוש הקיצוני של פילון לסיפור בריאת האשה: לדעתו, אדם מייצג את השכל הטהור, המתקלקל על-ידי תוספת האשה, המסמלת את החושים, המביאים את האדם לתענוגות ולהתמסרות לחומר. הדימוי של חווה ביהדות ובנצרות.

לימוד בחברותא: בראשית א-ג

שאלות מנחות: מה ההבדלים העיקריים בין שני סיפורי בריאת האשה? האם מוצגות כאן שתי תפיסות שונות של האשה, מעמדה ומהותה? איזו משמעות יש לעובדה, שגם האשה נבראה בצלם אלוהים (לפי הסיפור הראשון)? האם לפי המקרא, תלה גם עליה מצוות פריה ורבייה? האם בריאת האשה מצלע האדם (בסיפור השני) מסמלת את מעמדה הנמוך או את קירבתה לאדם? איזו משמעות מייחס המספר המקראי לעובדה, שדווקא חווה נתפתתה לנחש? איזו תפיסה של האשה מתבטאת בקביעת המספר המקראי, כי יסורי הלידה ותשוות האשה לבעלה באים לה כעונש וכתוצאה של החטא?

5 נשים במקרא (ב): שרה בעת ההתגלות לאברהם ("לך לך") ובחצר פרעה

הרצאה: משמעות המיקום של סיפור ההתגלות וסיפור הנסיעה למצרים, זה בצד זה. דמות אברהם כאבי האומה: התחלת ההיסטוריה של האבות, השונה מתולדות האנושות מאז בריאת העולם. מנהגי נשואין וקנין האשה בעולם העתיק.

לימוד בחברותא: בראשית י"ב, י"ג ובראשית כ, א-יח.

שאלות מנחות: מה חלקה של שרה בהתגלות "לך לך"? האם שוליותה במעמד זה טיפוסית למעמד הנשים בדת היהודית? האם הסיפור השני משלים את תיאור מעמד האשה? כיצד

מתייחס המספר המקראי לתוכניתו של אברהם להסתיר את זהות אשתו? האם ייתכן כי הרמב"ן צודק, כי דברי אברהם "אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך" מצביעים על מונתו המקורית ל"מכור" את אשתו בעבור הטבות מסוימות? מה אירע לשרה בחצר פרעה? האם נאנסה שם? מדוע מעניק פרעה הטבות כה רבות לאברהם? כיצד מציג בראשית כ, א-יח סיפור דומה של נסיעת הוגג לנגב והסתרת הזהות של שרה? אילו הבטים "תוקנו" בסיפור השני לעומת הראשון?

6 נשים במקרא (ג): שרה ורבקה כאמהות הבחורות את הירוש

הרצאה: מעמד האשה בבית: האשה המקראית לרוב מוגבלת לתחום הבית, אולם בו היא נהנית מזכויות מסוימות. משמעות האמהות במקרא: בעיני הנשים עצמן ובעיני החברה והמספר המקראי. מרכזיות שרשרת היוחסין והמשכיות המשפחה.

לימוד בחברותא: בראשית ט"ז, א-ג; בראשית כ"א, א-ט"ז; בראשית כ"ח, בראשית כ"ט.
שאלות מנחות: כיצד רואות הנשים את עקרותן? כיצד הן מגיבות עליה? איזו תפיסה של תפקיד האשה מתבטאת בהצעת שרה, כי שפחתה תחליף אותה ותלד לאברהם בן? מה משמעות הדבר, שאלוהים אומר לאברהם לשמוע לאשתו בענין ירושת הבנים? האם יש כאן תקדים לדומיננטיות האשה על בעלה? האם הערמומיות של רבקה טיפוסית לדרכי פעולתן של נשים מקראיות? האם התנהגותה משקפת את טווח הפעולות המתאפשרות מתוקף מעמדה?

7 נשים במקרא (ד): דבורה וחולדה בתפקידי מנהיגות ציבורית-דתית

הרצאה: מעמדם ותפקידם של השופט והנביא בימי קדם. תקופת דבורה והאירועים הפוליטיים, שאיתם היא מתמודדת כשופטת ונביאה. הורקע לסיפור מציאת ספר התורה במקדש ומשמעות הסיפור לתרבות היהודית.

לימוד בחברותא: שופטים ד; מלכים ב' כ"ב.
שאלות מנחות: כיצד מתאפיינת המנהיגות של שתי הנשים הללו? האם היא שונה מסגנון המנהיגות של גברים מקראיים? כיצד מתאפיינים היחסים בין דבורה לברק? מה משמעות דבריה לברק כי "ביד אשה ימכר ה' את סיסרא"? האם השינה יעל את הנצחון על סיסרא באמצעות "שיטות נשיות"? כיצד

שאלות מנחות: אילו סיבות ניתנות כאן להוצאת הנשים מהלימודים? מה משמעות הדבר שנושא הלימוד של הנשים עולה דווקא בהקשר הסוטה והמים המרינן? איזו השפעה יש לסוגיה תלמודית זו על מעמדן של הנשים היום?

13 נשים בהלכה (ג): העגונה

הרצאה: מבוא לסוגיות הנישואין והגירושין בתקופת התלמוד. עילות לגירושין ויתן הגט. היעדר מושג העגונה במקרא. הגדרת העגונות ופתרונות למצב זה, הן עבור האשה והן עבור האיש. סיבות ונסיבות למצבים של עיכוב הגט.

לימוד בחברותא: שבועות ל ע"א; יבמות קכ"א ע"א.

שאלות מנחות: האם יש לראות בעצם קיום מעמד העגונה הדרדרות של מצב האשה לעומת מצבה במקרא? אילו שיקולים מנחים את חז"ל בטיפול בנושא העגונות? מה משקל צערה של האשה בדיוני חז"ל? מה משמעות הדבר, שלא היתה לנשים שום אפשרות להשפיע על ההחלטות ההלכתיות בנוגע למצבן? האם מצבה של העגונה דאו שונה ממצבה היום? האם ניכרת איזו התפתחות בנושא העגונות באלף השנים האחרונות?

14 דימויים נשיים בקבלה

הרצאה: מבוא לקבלה ולספרותה. שכיחות הדימויים המיניים בקבלה. תכונות האשה והאיש כעובדות ביולוגיות וכהמשגות תרבותיות: האפשרות להמשיג אבר נשי, כגון הרחם, כסמל גברי. היסוד הנשי בתפיסת האל הקבלית. הגישה הרואה בעצם הקיום של יסודות נשיים באל, סימן של הערכה לאשה ולמעמדה. הגישה המתמקדת במשמעות המשגה התרבותית של תפקידים ואברים ביולוגיים, והטענת כי אין להקיש מדימויים נשיים ליחס חיובי אל האשה עצמה.

לימוד בחברותא: הוהר 1: ס, א-ב; 3: קע"ג, ב; שער הכוונות כ"א, ג.

שאלות מנחות: כיצד נתפסת כאן הנשיות? מה הסימנים לכך כי נשיות הופכת להיות גבריות? באיזה שלב מתרחשת תהפוכה זו? האם קיים גם תהליך הפוך, כלומר הגבר נעשה אשה? למה, בסופו של דבר, שואף הצדיק כאשר הוא מבקש להתמזג עם היסוד הנשי? האם הקטעים הנ"ל מעידים על "ישיוון" בין המיניים? או על פטריארכליות מחודשת?

במיוחד המטרוניטה המעמידה את חז"ל בפני שאלות קשות. תפקידן הספרותי והתרבותי של נשים יוצאות-מן-הכלל אלו.

לימוד בחברותא: ברכות י ע"א ערובין נ"ג ע"ב פסחים ס"ב ע"ב עבודה זרה י"ח ע"א-ע"ב ורש"י שם מדרש משלי למשלי ל"א, י.

שאלות מנחות: כיצד רואה ברוריה את מקומה בחברת גברים? מה משמעות היותה אשתו של ר' מאיר? מה סמכותה ההלכתית? על אילו ידיעות של ברוריה מצביעים המקורות? באילו תכונות אישיות מתאפיינת ברוריה? האם ייתכן כי הסיפורים על ברוריה הם בעצם המצאה ספרותית ולא היתה ולא נבראה אשה כזו? איזו משמעות יכולה להיות לסיפורים אלו בתור תקדים לעת החדשה?

11 נשים בהלכה (א): קיום מצוות

הרצאה: מצוות הנשים במקרא ובסיסן הביולוגי והתרבותי, היעדר עקרונות במקרא להגדרת המצוות לנשים בלבד מרכזיותן של מצוות הנשים אצל חז"ל. המשמעות הדתית והחברתית של פטור הנשים ממצוות רבות.

לימוד בחברותא: קדושין כ"ט ע"א קדושין ל"ג ע"ב-ל"ה ע"ב.

שאלות מנחות: האם עקרון הפטור של נשים מיוכל מצוות עשה שלא הזמן גרמני? הוא עקבי? האם הוא מסביר את מציאות המצוות, או האם חז"ל ניבשו עקרון זה לאחר שהושרשו הרגלים מסויימים? מה המשמעות של המקרים היוצאים-מן-הכלל, ובמיוחד של "מצוות עשה שהזמן גרמני" ונשים בכל זאת מחוייבות בהן? באילו נושאים הרחיבו חז"ל את הפטור ממצוות, בהשוואה למקרא? כיצד משפיע הפטור ממצוות על מעמדן של הנשים ביהדות?

12 נשים בהלכה (ב): תלמוד תורה

הרצאה: הוראות מקראיות לגבי לימודי הבנים. חשיבות הלימוד בתרבות הרבנית. הלימוד כמפתח למעמד חברתי-פוליטי. תפקיד הנשים בעידוד לימודי הגברים: הן מביאות את הבנים לבית המדרש, מפרנסות את בעליהן הלומדים, מקבלות את היעדרותם מהבית לצורך הלימודים ומחזיקות באידאל של הגבר המלומד. רגישות מסויימת של חז"ל לקשיי האשה בניהול המשפחה, בעת היעדרו לצורך לימודי.

לימוד בחברותא: סוטה כ ע"א תוספות סוטה כ"א ע"ב ערובין נ"ג ע"ב-נ"ד ע"א.

מתיחס המספר המקראי לנשיותה של יעל? מה תפקידה של חולדה בהגדרת מעמדו של ספר התורה שנמצא במקדש?

8 נשים במקרא (ה): רות

הרצאה: מבוא למגילת רות. הספר המקראי היחיד המוקדש בעיקר לנשים. רות ונעמי כגיבורות מרכזיות של המגילה, שסביב קשריהן הטובים מתרקם כל הסיפור דמותה ואישיותה של נעמי: יוזמה ואומץ אישי, תחושת אחריות, תבונה וחכמה.

לימוד בחברותא: מגילת רות.

שאלות מנחות: כיצד מבליט אופיה של ערפה את התכונות היוצאות-דופן של רות? באיזה מובן מיוחדות הצהרותיה של רות אל נעמי בהקשר מעמד האשה במקרא? על איזו אישיות מצביעים דבריה של רות? באילו אמצעים ספרותיים ומאילו זוויות מתאר המספר המקראי את עבודתה של רות בשדה? כיצד הוא מעריך את רות בתור פועלת בשדה? כיצד מתייחס המספר המקראי ליוזמתה של רות בקשר לבעז? מה יחסו למיניותה של רות? האם הקשר בין נעמי לרות מציג מערכת יחסים שונה מזו הרווחת בחברה הפטריארכלית הרגילה? מה תפקידים ומעמדים של הגברים במגילה?

9 נשים במדרש (א): רות

הרצאה: מבוא לדרך האיפיון של גיבורי המקרא במדרשים: אמצעי האיפיון שבידי בעלי המדרש, נטייתם לעצב דגמים, רגישותם לפרטי המקרא והשפעת תפיסת האשה של חז"ל על פירושיהם. מבוא למדרשים על מגילת רות: רות רבה ורות זוטא. היחס של חז"ל אל נשים מקראיות: נטייתם לצמצם את תפקידן המקראי ולהעניק להן תכונות חדשות. אמירות כלליות לגבי נשים וקלות דעתן במדרש.

לימוד בחברותא: מדרש רות רבה 60, 76, 112, 158, 174, רות זוטא 33, 48-51, 53.

שאלות מנחות: לפי המדרש, מי הגיבור האמיתי של המגילה? כיצד השתנה היחס למיניות ואיזה תפקיד יש עתה להתגברות על היצר בעיצוב דמות הגיבור? כיצד התחדשו במדרש התכונות האישיות של רות?

10 נשים במדרש (ב): ברוריה

הרצאה: נשים יוצאות דופן במקורות חז"ל,

יומנו של חילוני גא

דן מלר

הומניזם

הומניזם איננו ערך שניתן להתפשר עליו. גם פוליטיקאים, שפשרות הן לחם חוקם, אסור שיתפשרו בתחום זה. אין דין פשרה בנושא רכוש וממון כדון פשרה בנושא זכויות האדם. הראשונה - משמעותה שאף אחד לא השיג את מלוא מבוקשו, אבל אף אחד גם לא נותר בלא כלום. פשרה בזכויות אדם, לעומת זאת, משמעותה שעלולה להיות הנצחת האובדן המוחלט. מה נתן פשרה בדיני אישות למי שהוכרז "ממזר", ולעולם לא יוכל להקים משפחה בחברה בה אנו חיים תוך מלוא חופש הבחירה וקבלת מלוא הזכויות, ככל האדם?

לא בהכרח קיים קשר בין הומניסט לפוליטיקאי, גם כאשר זה האחרון בא אלינו בשם הומניזם. כבוד האדם, זכויותיו וערכיו, שחייבים להישמר מכל משמר, וחובה להגן עליהם מכל צורר ומשחית גם בתוך ביצת הפוליטיקה, לא תמיד נשמרים במקומותינו. ערכי זכויות האדם, כבודו וחרותו, מתבזים ונרמסים בידי אלו, שהכבוד, האמת והצדק יקרים להם, רק כאשר מדובר בהם עצמם, ובחברה המצומצמת בה הם חיים. כבוד, אמת וצדק אלו עצמם אינם קיימים לגביהם כשמדובר בזולתם, בעלי אמונות שונות משלהם, אפילו בעלי אותה אמונה, אם נאה מבית מדרשו של רב אחר, שונה מהם בתפיסותיהם האחרים, שאינם רומסים, נותרים לעתים צופים מן הצד, שותקים ואינם מגיבים.

הומניזם במקרא

עם כל ההערכה לספר הספרים, ויש בו הרבה ערכים הראויים להערכה, הומניזם כמובנו בימינו, איננו מן המואפיינים שלו, ממש כשם שאין הוא יכול, כמיקשה אחת, לייצג שלימות מוסרית, אמת, צדק ויושר אבסולוטיים. בוודאי לא בנושא מוחלט של קדושה.

פרופ. דן מלר, רופא

כל אנשי העי (יהושע ז' 24-25). ככלות ישראל להרוג את כל הגברים, עובדי השדה ורועי הצאן אשר רדפום, וישבו העירה ויכו בחרב כל אישה וילד. שנים עשר אלף איש. ההיה

התייחסויות מקראיות רבות בתחום ערכי אנוש וזכויות אדם, שהיו מתאימות, מן הסתם, לזמנן, בהחלט אינן יכולות להזין עוד את ערכיו של האדם בן זמננו, אלפי שנים מאוחר יותר. המיכתו של אברהם לסמל האמונה הישראלית איננה מבטלת את אכזריותו כאב וכבעל, במעשיו הבלתי אנושיים כלפי הגר אשת חיקו וכלפי ישמעאל ויצחק בניו. גבורתו, יופיו והילתו הפיוטית של דוד אינם מצדיקים טיית של חמדנות מינית, כפיות-טובה אנושית ואלומות חברתית. צווים אלוהיים להשמדה המונית של הפים מפשע, ייתכן והיה לה מקום במאבק ההשרדות באלף הראשון לפני הספירה. גם אם סיבתם נראית לנו היום מגוחכת, אותם צווים, בלא קשר לסיבתם, הינם כיום טאבו מוחלט ביחסים שבין עמים ובני אדם בימינו, ביחוד לעמנו, למיד השואה.

אשה צעירה

סיפור כזה עומד היום במבחן אמנה מצפונית או בינלאומית כלשהי?

ויקה יהושע את עכן בן זרח... ואת בניו ואת בנותיו ואת שורו ואת חמרו ואת צאנו... ואת כל אשר לו וכל ישראל עמו ועלו אתם עמק עכור. ואמר יהושע מה עכרתנו יעכרך יהוה ביום הזה וירגמו אותו כל ישראל אבן וישרוו אתם באש ויסקלו אתם באבנים (יהושע ז' 24-25). עכן מעל בצו האלוהי ונטל מהשלל עם כיבוש יריחו. עימו ובגינו נרצחו גם בניו, בנותיו וכל החי שעמו, וכל אשר לו. עונש כזה לא עמד כבר במבחן מוסריותו של ירמיהו, כשש מאות שנה מאוחר יותר, אשר

ויך את מואב ומדדס בחבל השכב אותם ארצה וימדד שני תבלים להמת וללא החבל להחיות (שמואל ב' 28). קדימה לרמפה! אתה ואת - שני חבלים ימינה - למוות! אתה - חבל שמאלה - לעבודת כפייה! האם זה מעורר אסוציאציות בקרבנו?

והיו ככלות ישראל להרוג את כל וישבו העי בשדה במדבר אשר רדפום בו ויפלו כלם לפי חרב עד תמם וישבו כל ישראל העי ויכו אתה לפי חרב והיו כל הנפלים ביום ההוא מאיש ועד אשה שנים עשר אלף

מיסיונריות יהודית

בתכניתו של דן מרגלית "פופוליטיקה" מיום 12.2.96 השמיע הרב עזרן דרישה דתית-חרדית, לפיה יחקק חוק האוסר מיסיונריות נוצרית בישראל. כשנשאל לגבי מיסיונריות יהודית בצורתה המוכרת "חזרה בתשובה", השיב בפליאה מתחסדת: חזרה בתשובה? הרי זה דבר נפלא! זה לא מיסיונריות!

מה אם לא מיסיונריות היא ההטפה והשידול להמרת הדעה והדת, שאימצה לעצמה את השם התמים "חזרה בתשובה"? שאם מיסיונריות בהטפה ושידול להמרת דת לנצרות היא סכנה ("שמדו!"; זעק אייכלר, הנציג החרדי בפאנל של דן מרגלית), כי אז מיסיונריות בהטפה ושידול להמרת דעה לחרדיות היהודית היא סכנה חמורה שבעתים!

קשים הם חיי המיסיונר הנוצרי, בבווא לעסוק בשידול בקרב ציבור יהודי, חילוני כדתי. מחלב אמנו ינקנו את הפחד, החשד, אי-האמון ובמקרים רבים גם את היליול במטיף הדתי הנוצרי. מערש ילדותנו למדנו את ההיסטוריה רווית הדם, הסבל והאוימלות שהנחיל לעמנו נושא צלב הישועה הנוצרי. גם הצברים שבתוכנו, המשוחררים, לכאורה, מדעות ומסורות גלותיות, אינם יכולים להתעלם מהתיופעה העולמית של שנאת הנוצרי ליהודי, הקרויה אנטישמיות.

מהו, אם כן, הסכנה שאורבת לנו - היהודים בישראל - ממטיף נוצרי כזה או אחר? מי אם לא מתי מספר, כאלו שבלבם, בנפשם ובמוחם בעיה, ששום גורם אחר לא יפתרנה, יטה וילך שבי אחרי הבטחות-שוא נוצריות?

אבל הבטחות שוא יהודיות? או-הו! זה סיפור אחר! כאן, כשמדובר במטיף יהודי, יורד מסך אטום וכבד על מוחם ודעתם של הבריות. מי בציבור החילוני איננו מתרגש עד כדי צימרור עורו לשמעו של איש הזוהר, נוטל הסמים לשעבר, שהפך עורו וחברבורותיו לנושא סם הדת להמונים? מועדון "כלבא שבועי" בירושלים (ערוץ 1 בטלביזיה 15.2.96), המה צעירים שנקבצו ובאו להזות בויו פניו הזוהר, ולהאזין לאמרי השפר הזבים מפיו, בקוראו לכולם "לחזור בתשובה". איזה חילוני מוכן לוותר על קבלת דולר אמריקני דהוי, מלווה ברכה של זקן המתיימר להיות משיח, ולא

למשל? כלום אין הכתוב בספר משמש מקור סמכות למאמינים בו, שחלקם משחקים עמנו יחד את המשחק הדמוקרטי בכנסת ובשלטון? האם אין השינאה לזר, ל"אחר" ול"גוי", היונקת ממיצוות השמדת העמלקי שבספר מהוה גורם ביחסים עם שכנינו הערבים בארץ ומחוצה לה? והיחס לאשה? ל"ממזר"? לכל מי שאיננו "בן ברית"?

אם כך רואים אנו את פני הדברים, מדוע ייאסר עלינו להביע את דעתנו זו בגלוי? להקשות: לבקר? למחות? ואם מותר לנו הדבר בשיחות-סלון של ערבי שבת - מדוע אסור הוא על מנהיגינו ומדוע לא בכנסת? כלום רק על מנת שלא להרגיז את הדתיים? האם סיבה זו אכן מוצדקת ומתקבלת על דעתו של אדם סביר?

ייחל ליום בו איש בעוונת ימות: בימים ההם לא יאמרו עוד אבות אכלו בסר ושני בנים תקדינה. כי איש בעינו ימות כל האדם האכל הבסר תקדינה שני (ירמיהו ל"א 29). אם לירמיהו מותר לבקר - מדוע אסור הדבר לנו ולמנהיגינו?

רק לא להרגיז אותם

מי מאתנו, בן לתרבות המאה העשרים, איננו רואה באלה ובדומיהם הוראות, חוקים, פקודות ומנהגים ברבריים, אכזריים, מגונים, פסולים בשל היותם כל כך בלתי אנושיים? האם אין סיפורי-עבר אלו נלמדים בבתי הספר ע"י ילדינו, בני דור המאה עשרים ואחת, בלא שיעבירו עליהם ביקורת נוקבת, כראוי למעשים כאלו? כלום מדובר בסיפורי היסטוריה סטריליים, שאין להם שום קשר למציאות ימינו, כמו המיתולוגיה היוונית,

אדוארד מנה: דיוקן של אירמה ברונו

"קרא תנ"ך כאילו מעולם לא קראוהו"

בציטטה זו, מדברי בובר, פותח הניו-יורק טיימס בוק רוויי, את מאמרו על התרגום החדש של חמשה חומשי תורה בחוצות שוקן. בובר טען: על קוראי התנ"ך לקרוא כאילו מעולם לא ראוהו, מעולם לא פגשוהו בבית הספר, או לאור אמיתות דתיות או מדעיות. רק כך, טענו בובר ורוזנצווייג, יש סיכוי לקרוא את היצירה הספרותית התנ"כית כיצירה נשמעת המשוחררת מהררי הפרשנויות שנערמו עליה.

המאמצים הנעשים על ידי מתרגמים, להחזיר לטקסט התנ"כי את חיותו שאבדה לו בתרגומים החדשים, שנטלו ממנו את שיריותו וכוחו הספרותי, והציגוהו כהסברים לעצמו, מזכירה לנו את היתרון הגדול שיש לדוברי העברית על פני כל הקוראים האחרים של התנ"ך. דוברי העברית בימינו זכו והם יכולים לקרוא את הטקסט של היצירות הקלסיות של ספרותם העתיקה בלשון המקורית, להחשף לכוח השירי, לחיות אותן כיצירות ספרות בלשון מובנת שאנו משתמשים ברוב ניביה בלשונו אנו.

על מורים ולומדי תנ"ך בימינו ללמוד מחדש, לקרוא כטקסט עירום, ללא מעטה פרשנויות ודרישים, שנטפלו לו כאילו הם חלק בלתי נפרד ממנו.

שעורי תנ"ך כספרות, בהם נגש הקורא עם הטקסט כאילו ראה אותו לראשונה, כאילו אינו מעוניין בדרוש הדתי או ברקע המדעי - עשויים להיות מקור לחוויות בלתי נשכחות, באפשרון את המפגש החווייתי בין הקורא לבין היצירה וערכיה הפיוטיים, כוחה לעצב דמויות ועלילות חיים, כוחה לגרום הנאה ספרותית ותענוג לשוני חריף לכל מי שרגישותו ליופיה של העברית הנדירה שבטקסטים הללו, תתפתח בזכות אותן פגישות.

נדירותם של שעורים כאלה מנכרת חלק גדול מלומדי אנתולוגיה ספרותית מופלאה זו, ריבויים ועשוי להחזיר לרבים מאתנו את המגע עם הקלסיקה של תרבותנו היהודית.

י.מ.

מלאה מצד אחד, לבין שליטה כוחנית של מתי מספר בעלי אמונה דתית קיצונית ובלתי מתפשרת, מצד שני. לא מעטים בתוכנו נפלו בפת היקוש של אי-הכרת זהותו של אותו יריב.

המיסיונריות הדתית היהודית מסוכנת לחברה הישראלית, לעם ישראל ולעם היהודי בתפוצות הרבה יותר מכל מיסיונריות דתית אחרת. קריאתו של הרב עזרן לחקיקה נגד מיסיונריות נוצרית הייבת לכלול גם את המיסיונריות היהודית. אנו, כחברה חפשית ופתוחה, "אכלנו" כבר "לוקש" דומה, כאשר ועדת תעסה-גלור בכנסת (*) יצאה במסקנות חד משמעיות כנגד הלגיטימיות של כתות מיסטיות למיניהן, ודחתה על הסף את הדרישה הצודקת לכלול ביניהן גם את הכת המסוכנת מכל ליהודים באשר הם - "כת התשובה". אסור לנו להניח להם לעולל לנו זאת שנית.

באבא בובה, באבא מומטום

קשה שלא להתייחס ברוח זו לאותם שוטים, שמוכנים לנשק כל יד הנשלפת מתוך גלימה לבנה של בעל זקן וכיפה לראשו, ושקבלים בלא אומר ודברים כל מעשה הבל שנודפת ממנו אשלייה של ברכה מיסטית לבריאות, לאהבה ולאריכות ימים. אלי יצפן בתכניתו של יגאל שילון "פיספוסים" (ערוץ 2 15.2.96), התחזה לבאבא משהו היושב בקרבת קבר שמעון בר-יוחאי ומוכר מרכולתו לכל דורש. כמה מנוחך היה לצפות בבני ישראל טובים, שמשתטים עד כדי כלימה, מבצעים כל מה שאחד רבי באבא, אף שאינו מוכר להם, ונראה על פניהם שגם לא איכפת להם שאיננו מוכר, דורש מהם לעשות.

הבאבא עוטר ראשם בטלית, שופך עליהם מים (קדושים! הם מניחים...), מגלגל עליהם אבנים לוחטות, מלחג בהם הבלים, והם מקבלים הכל באהבה רבה ובנכונות מלאה, גם כשלא נוח, גם כשלא נעים. כמה טמטום נדרש לו לאדם על מנת לזכות בקמפוז' של אשליות מרבי באבא! כמה עצוב שכה רבים כמותם בחברתנו!

(*) ד"ר הוועדה הבינמשרדית לבדיקת נושא הייכותו "יקבוצות חדשות" בישראל. הוגש על-ידי יו"ר הוועדה ח"כ מרים תעסה-גלור, ירושלים, ינואר 1987.

להתפאר בברכה שקבל ממנו ומשכמותו! מיהו החילוני שמוכן לחיות את חייו ללא כל סממן של פולחן דתי - ללא מזוזה בביתו, ללא כיפה בלוויה, ללא רב חרדי בנישואין, ללא צום ביום כיפור?

מעל כל גבעה גבוהה וזתחת לכל עץ רעון

הסובסטרט החילוני פתוח ברצון, עתים בחום וברטט, עתים מתוך נוסטלגיה ונגוע לבית סבא, להאזין למטיפים יהודים, הקוראים מעל כל גבעה גבוהה ותחת כל עץ רעון להתחרדות העם. אלו מצידים אינם בוחלים בכל אמצעי על מנת "לשכנע" את שומעם, קורבנם החילוני התמים, הבעייתי, המתלבט. חצאי אמות, שקרים מוחלטים, רמאויות ואחזיות עיניים, בורות מהולה בדעות קדומות, אמונות תפלות, מיסטיקה ומאגיה שחורה מתערבלים בפיהם המקצועני, והמרושע לעתים, בבלי מלים חסרות בסיס עובדתי, לוגי, וקשר למציאות. כל אלה יוצאים מגרונותיהם של מטיפים ציניקנים, כריזמטיים ומשכנעים, שמנצלים את כספי ציבור קרבנותיהם על מנת לטמטם את מוח שומעיהם ב"הוכחות מדעיות" לאמיתות אמונתם הדתית.

זו, מעצם היותה "אמונה", בשום צורה ואופן איננה יכולה להיות מוכחת. שהרי, מרגע שתהיה מוכחת, תחדל להיות "אמונה" ותהפוך, בהכרח, להיות "עובדה". עובדות, מצידן, ניתנות להוכחה מדעית, לחזרה ניסויית ולראייה מעשית ברבים! האמונה, משום שאיננה עומדת בקריטריונים אלו, אינה ולעולם לא תהיה עובדה. לא כל שכן עובדה מדעית. משה ומעמד מתן תורה בהר סיני, למשל, אינם זרים לאוזנו של יהודי, חילוני כדתי. לכן גם זה המשכנע ב"אמת" של מעמד הר-סיני, מלכתחילה איננו נחשב במקומותינו למטיף, ואיננו נתפס כמיסיונר.

אי זיהויו של היריב הוא מישגה חמור ומסוכן מאד במערך הקרוי "קרב", גם כאשר אין מדובר בקרב צבאי. לא בכדי מקדיש כל עם משאבי עתק למודיעין להכרת היריב, להערכת כוחו ולזיהויו כוונותיו. הכרת היריב המסויים בו אנו זנים היא חיונית, לעתים קריטית, בקרב שניטש כיום בחברה היהודית בישראל, ובעולם היהודי כולו, על הזכות לחיות מתוך אמונה או בחוסר אמונה דתית מתוך חרות

דעה אחת ואין זולתה על דברי האלוהים?

סוגיית "מיהו יהודי" במקרא

צבי גיורא

שמדובר כאן בכוונה, בהיסטוריוסופיה - וזו נקודת ההתייחסות השניה - שנוסחה במשפט הידוע במשנה אבות (א, 1): "משה קיבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע, ויהושע לוקנים, וזקנים לנביאים, ונביאים מסרוה לאנשי כנסת גדולה... יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קיבלו מהם...". משפט זה מתאר רצף קוי זורמה הרמונית באמונות ובאורח החיים ממתן תורה ועד ימי חיבור המשנה. אך לאמיתו של דבר זו אידיליה המשקפת, כדרך כל האידיליות, משאלת-לב אנושית, אך לא את המציאות הגדושה בדיס-הרמוניה, בקונפליקטים ובשינויים מתמידים. הנה, למשל, בספר ויקרא מוכרו

ונבושזבן רב-סריס ונרגל שראצר רב-מג וכל רבי מלך בבל וישלחו ויקחו את ירמיהו מחצר המטרה... כל רבי המלך, כלומר, כל שרי המלך. גם בהמשך, אלף ארבע מאות שנה לאחר משה, המילה רב עדיין משמשת במשמעות אדון: "משלו משל למה הדבר דומה? לעבד שבא למזוג כוס לרבו..." (משנה, סוכה, ב, 9). גם במשנה אבות (א, 3) אנחנו מזהירים: "אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס". משמשין את הרב משמע משרתים את האדון. לא משה ולא בני דורו לא היו מבינים את כוונתו של האומר: "משה רבנו". אבל לא באכזריות מדובר כאן, שהוא מטבעו נאיבי. נכון יותר יהיה לומר,

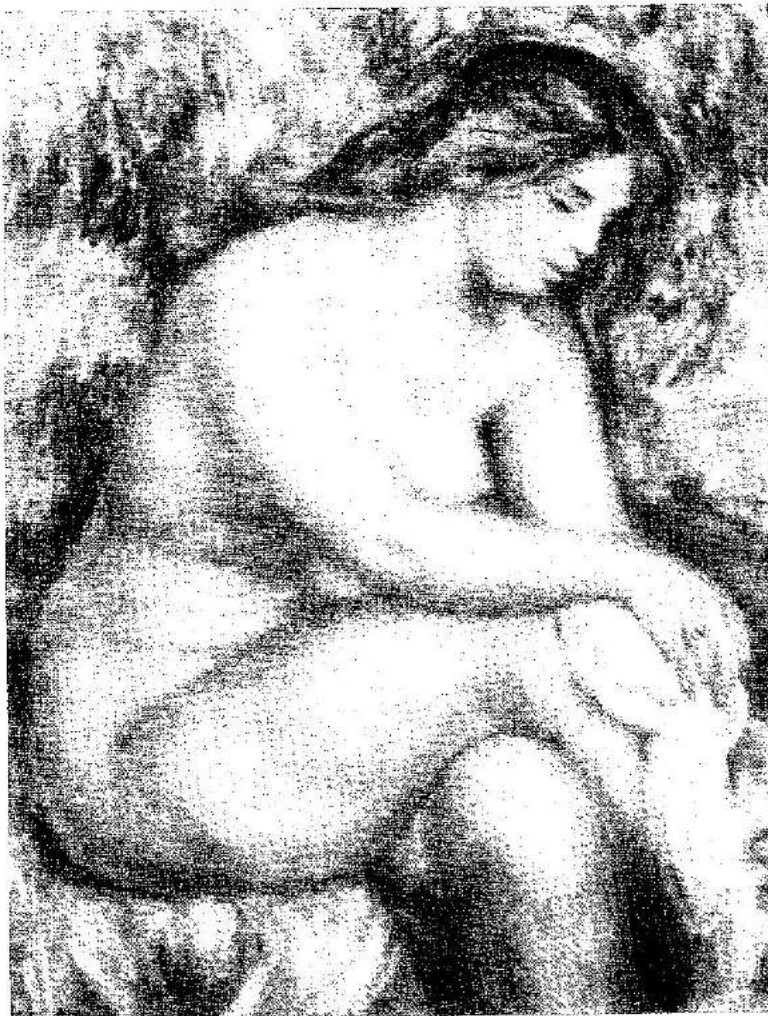
ראש ממשלת ישראל, דוד בן-גוריון, פנה ב-1958 במכתב אל "חכמי ישראל", בארץ ובעולם, וביקש את עצתם בעניין רישום ילדים שאביהם יהודי, אך אימם אינה יהודיה. אם האם אינה יהודיה, אבל גם היא וגם אבי הילד מצהירים:

(1) שאין הילד בן דת אחרת.

(2) שרצונם המשותף הוא שהילד יהיה יהודי - כלום על ממשלת ישראל לרשום ילד כזה כיהודי מבין תשובות המכתבים אצטט כאן משפטים אחדים ממכתבם המשותף והקצר של הרבנים העליון וסולובייצ'יק: "הלכה אחת אומרת: 'ולד הבא מן הנכרית הרי הוא כמותה'. הלכה שניה פרסקת. 'נכרי שמל ולא טבל או טבל ולא מל אינו גר עד שימול ויטבול'. במילים אחרות, האם קובעת את קדושת הילד ואת השתייכותו לכנסת ישראל... הלכות אלו הן בבחינת יסודות התורה והמצוה, ואינן זקוקות להסבר ולביאור... על אודות גופי תורה מעין אלה כתב רבנו הגדול, משה בן מימון, בהלכות חובל ומזיק, פרק ראשון, הלכה שישית, כדברים האלה: ואף על פי שדברים אלו נראים מעניין תורה שבכתב וכיון מפורשין הם מפני משה רבנו מהר סיני, כולן הלכה למעשה הן בידינו" (עמ' 604-704, 1965, Hoenig)

מיהו רב, מיהו נביא?

חזות דעת זו מזמינה התייחסות לשתי נקודות, אף שמשמעותן אחת. ראשית, התואר "משה רבינו" משה, עבד ה', היה נביא ולא רב. בין המילים המסיימות את ספר התורה אנו קוראים את המשפט: "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו אלוהים פנים אל פנים". יתרה מזו, בספרי התורה לא מופיעה כלל המילה רב, ובוודאי לא במובן של מורה הלכה. מאות שנים לאחר תקופת משה, מדוח הנביא ירמיהו (ל"ט, 13) על שחרורו ממעצר בזו הלשון: "וישלח נבואדן רב-טבחים

רנאר: אישה מתנבון

פרופ. צבי גיורא הוא מרצה לפסיכולוגיה באוניברסיטת ת"א

נחרצות: "זאת התורה לעולה למנחה לחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים, אשר צינה הי את משה בהר סיני" (שם, ז' 37-38). אך הנביא ירמיהו קובע בנחרצות שאינה פחותה מזו: "כי לא דיברתי את אבותיכם, ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח". ובדומה לו גם הנביא מיכה (ו', 7-8): "הירצה אדני באלפי אלים ברבבות נחלי שמן... הגיד לך אדם מה טוב ומה אדני דורש ממך. כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלוהיך".

היתכן שבורא עולם לא יידע מראש את שעתיד לקרות?

מצב דומה אנו מוצאים בנושא הקרוב לעניין הקרבות: בנושא החטא. הנביא ישעיהו (מ"ה, 7) הכריז בשם האל: "למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדך, אני אדני ואין עוד. יוצר אור ובורא חושך, עושה שלום ובורא רע, אני אדני עושה כל אלה". המונותיאזים המוחלט של ישעיהו אכן חייב עמדה כזו. אם הי לבדו ימלוך, כי אז אכן הוא הכת הבלעדי ביקום, והטוב שבקיום כמו גם הרע שבו מעידים על רצונו שלו. ומה יחשוב בעת בן-תמותה חסר ישע כמו האדם? מי ישא באחריות על החטאים שהוא, יצור חלש, ביצע אותם? הוא עצמו או, אולי, בורא-עולם שברא את הרע? הנביא, שמן הסתם היה מודע למשמעות אמירתו, לא גילה את דעתו בעניין. אך משנה, אבות (ג', 15) כמו ניסחה את התשובה עברו בקובעה: "הכל צפוי והרשות נתונה". משפט קצר זה הצליח לנסת באופן תמציתי את הדילמה, אך לא את הפתרון לדילמה.

הלא הידיעה מראש כבר כוללת בתוכה את ההסכמה שמה שייעשה בהכרח ייעשה.

הירות בחירה תיתכן רק בתנאי אי-ודאות לגבי ההחלטה שתיפול. אך האם מתקבל על הדעת, שבורא-עולם לא יידע מראש את שעתיד לקרות? היתכן שדבר יתרחש שלא לפי רצונו, או בניגוד לרצונו?

ואמנם היו הוגים בישראל, שניסו לחתוך את הקשר הגורדי הזה לצד האחד, אך היו גם כאלה שניסו להטות את הפתרון לצד הנגדי. אחד מהם היה מחבר "מזמורי

שלמה", מאותם חיבורים דתיים, שלא נכללו בספרי התנ"ך, אך נשמרו ונקראו בשם כולל: הספרים החיצוניים. וזו דעת מחבר מזמורי שלמה (ט', 4): "מעשינו בבחירתנו, ובשלטון נפשנו לעשות צדק ועוול בפועל כפינו". מנגד עמדו, בין היתר, אנשי כת קומראן. במגילת היהודיות, אחת ממגילות מדבר-יהודה, נכתב:

"בטרם בראתם ידעתה מעשיהם" (ליכט, 1957, עמ' 57). ועוד נאמר במגילה: "אתה בראתה צדיק ורשע". תורה עקבית של גזירה מראש. הצדיק צדיק כי כך נקבע, וכך גם הרשע. עמדה זו, עמדת הצדוקים, התקיימה במקביל לעמדה הפרושית של מחבר "מזמורי שלמה".

הנסיון להציג את האם כקובעת את השתייכות הילד - פוגע באמת

האם זקוקים אנו עדיין לעדות ברורה יותר לקיומן של דיסרמוניות וקונפליקטים בין התפישות בענייני אמונה? כל נסיון לטעון שתחילת הדרך דמתה בדיק נמרץ להווה - וזו משמעות הענקת התואר רב למשה - הוא בבחינת פגיעה באמת הגלויה לעין-כל. ואילו הנסיון להציג את האם כקובעת את השתייכותו של הילד, שנוגד מנישואין מעורבים, לכנסת ישראל, כ"ייסוד התורה" שניתנה למשה על הר סיני, לא רק שפוגע באמת הנראית לעין, אלא אף מוסיף גוון אישי לפגיעה הזו. הלא משה היה נשוי לאשה שלא מישראל, וידוע שבני משפחתו התייחסו לכך בשלילה: "ותדבר מרים ואהרן במשה על אודות האשה הכושית אשר לקח כי אשה כושית לקח" (במדבר, י"ב, 1). אלוהים הניב בחומרת, ואמר להם: "...עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא. פה אל פה אדבר בו ומראה, ולא בחידות, ותמנת אדני יביט, ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה". (שם, 7-8) במקום להגן עליו, האל יכול היה לדרוש, כמי שעשה עזרא 700 שנה מאוחר יותר, לגרש את האשה הנוכרית ואת הילדים שילדה למשה. אבל לא, הכושית וילדיה נשארו בתוך כנסת ישראל. הוא שאמרנו, מכל הדברים שהוצע לראות בהם את תורת משה מסיני (על אף שאין הם כתובים בתורת משה), הכלל הרבני הנהוג לגבי בני-זוג מעורב הרוצים לגדל את ילדם כיהודי, הוא התמוה ביותר.

דונטלה: מריה מגדלנה

רות המואביה ילדה לבועז את עובד, ועובד הוליד את ישי הוא אבי דוד (רות, ד', 17). דוד המלך לא היה יהודי? גם הילדים שבת-פרעה ילדה לשלמה המלך, הם וצאצאיהם, עד היום הזה, נחשבים ליהודים לכל דבר. ספר מלכים (א', כ', 1) מספר בגאווה בלתי מוסתרת "ויתחתן שלמה את פרעה מלך מצרים ויקח את בת

ובזרוע נטויה. על כן ציוד אדני אלוהיך לעשות את יום השבת". דומה, שספר דברים אינו מסכים עם התפישה האנתרופומורפית. לפיה בורא-עולם נאלץ להינפש אחרי מעשה היצירה, ובמקום זאת הוא מעלה נימוק סוציאלי: מרגוע לעמל המסקנה מתבקשת מאלה: אבותינו ידעו אמונות וזעות סותרות זו את זו, אמונות שהתקיימו זו כצד זו ונאבקו אחת ברעותה.

לכל ישראל חלק בעולם הבא

בסוף תקופת בית שני נחלקו הצדוקים והפרושים בדעותיהם לגבי מספר עניינים, וביניהם גם תחיית המתים. הצדוקים לא האמינו בתחיית המתים, נאילו הפרושים ראו בתקווה לתחיית המתים את אחד מעיקרי אמונתם. מחברי המשנה (סנהדרין א' 1) אף חיזו דעתם, שכל ישראל יש להם חלק בעולם הבא, להוציא את האפיקורסים, וכן את אלה האומרים שאין תחיית מתים ואין תורה משמיים. כלומר, שספרי התורה מעשה אדם הם, ולא בהשראה אלוהית נכתבו. ובכל זאת, הצדוקים יהודים היו, וכמורה אף הפרושים. והשומרונים: לאור דאיתנו את נישואי התערובת אין זה מפתיע שמחבר דברי-הימים ראה בהם חלק מעם ישראל. לפי המסופר בעזרא, "צרי יהודה ובנימין" ביקשו את "בני הגולה" השבים מגלות בבל לשתפם בבניין ההיכל לה, בנימוק כי "לו אחרנו זוכחים מימי אסר חזן מלך אשור המעלה אותנו פה" (ד', 2). משמע, הם אינם מבגדי-ישראל, אלא בני עמים זרים, שהשלטון האשורי הושיבם בערי שומרון. אחרי שתושביה הישראלים הוגלו על ידי למקומות שונים בממלכה (מלכים ב', י"ז, 6). אי-לכך, שבי ציון לא הסכימו להיענות לבקשתם. עמדת מחבר ספר דברי-הימים היתה שונה, והוא הביע דעתו באמצעות תיאור מבצע ההתעוררות הדתית של חזקיהו מלך יהודה, שהתרחש אחרי כיבוש שומרון על-ידי האשורים. וזה תיאור המבצע של חזקיהו (דברי-הימים ב', 30): "וישלח יחזקיהו על כל ישראל ויהודה וגם אגרות כתב על אפרים ומנשה לבוא לבית אדני בירושלים לעשות פסח לאדני אלוהי ישראל... ויהיו הרצים עוברים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבולון... וישמחו כל קהל יהודה והכהנים והלוויים וכל הקהל הבאים מישראל והגרים הבאים מארץ-ישראל והיושבים ביהודה" (שם, 1; 10; 25). לדעת מחברו של ספר דברי-הימים ישראל לא התרוקנה מתושביה המקוריים. שבטי בני-

מיהו יהודי, מיהו יווני - זה לעומת זה

לא יהיה זה מיותר להזכיר כאן את דברי ההגנה של G.F. Moon (1927) על עזרא ונחמיה. האישים הללו לא היו יוצאי דופן ברצונם לשמור על טוהר האומה בפני היטמעות בעמים זרים. באתונה, בשנת 450-451 לפני הספירה, פריקלס חוקק חוק שרק מי ששני הוריו אתונאים ייחשב לאתונאי. כתוצאה מהוק זה, שבתחילה לא יישמו אותו בחומרה, נעשו באתונה מעשים שבהשוואה להם, כדברי Moore (עמ' 20), גירוש הנשים הנוכריות וילדיהן במצוות עזרא, נראה "מבוית" ומאופק.

משהתחילו לישים את החוק נמצאו חמשת-אלפים צאצאים מנישואי תערובת. כולם נמחקו מרשימת האזרחים, אך כאילו לא די בכך, גם מכרו אותם לעבדות. Moore ציין עוד חוק נוסף, שעלה בחומרתו אפילו על זה של פריקלס. לפי חוק זה, לא רק הצאצאים (נעשים, כי אם גם ההורים, איש זה שקיים יחסים עם אתונאית יימכר לעבדות, אף רכושו ימכר, והמודיע שגילה את קיום יחסים אלה יקבל שלש מהרכוש המוחזר. אם אזרח אתונאי קיים יחסים עם אשה זרה, האשה ימכר לעבדות, והאיש ישלם קנס של עשרת-אלפים דרכמות. אין זה צודק איפוא, קובע Moore להאשים את היהודים בהסתגרות, ובה-בעת לעצום עין בפני מעשה דומה אצל היוונים. שניהם נהגו על פי עקרונות, שהיו מקובלים על בני תקופתם. (נחמיה פעל בירושלים, לאחר חקיקת פריקלס, בשנים 445-433 לפני הספירה).

אכן, דברים משכנעים. אבל דווקא ההשוואה עם פריקלס מבליטה את העובדה שעזרא ונחמיה (ופריקלס) ייצגו זרם מחשבה אחד, ומחבר דברי-הימים ייצג זרם מחשבה אחר. ולא רק לגבי נישואי תערובת. הדעות היו חלוקות ביחס לעניינים חשובים רבים נוספים. מה חשוב לנו יותר מהשבת? והנה בתורת משה ויתנו שני נימוקים סותרים להנמקות המנוחה מעבודה בשבת. בספר שמות (ל"א, 16-17) כתוב: "ישמרו בני ישראל את השבת לדורותם ברית עולם... כי ששת ימים עשה אלוהים את השמים ואת הארץ ובוים השביעי שבת וינפש". אך בספר דברים (ה', 14-15) משה אומר: "יוום השביעי שבת לאדני. לא תעשה כל מלאכה למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך אדני אלוהיך משם ביד חזקה

פרעה ויביאה אל עיר דוד", ושום רמז לא נרמז על הגורל העצוב הצפוי לילדיה משום היותם מסורבי חיתון בישראל. הספר המקביל למלכים, דברי-הימים, אף הרחיק לכת, ומחברו קבע מפורשת את אשר נרמז בסיפור על נישואי שלמה עם בת-פרעה. ספר דברי-הימים (א', נ', 1-2) מספר את תולדות בית דוד כך: בכורו של דוד, אמנון, נולד לאבינועם היזרעאלית; השני, דניאל שמו, לאביגיל הכרמלית; והשלישי, אבשלום, נולד למעכה בת תלמי מלך גשור. אבשלום וצאצאיו היו, כמובן, מבני ישראל. בהמשך מסופר על המלך רחבעם (דברי-הימים ב', י"ב, 13): "ויתחזק המלך רחבעם בירושלים וימלך. כי בן ארבעים ואתת שנה רחבעם במלכו ושבוע-עשרה שנה מלך בירושלים העיר אשר בחר ה' לשים את שמו שם מכל שבטי ישראל ושם אמו נעמה העמונית".

נישואי תערובת הפכו את בן הזוג לישראלי

על המלך יואש מסופר (דברי-הימים ב', כ"ד, 2): "ויעש יואש הישר בעיני אדני כל ימי יהודע הכהן". משמת יהודע, המלך עזב את זרכי ה', אך זכירה בן יהודע התרוע כנגד הסטייה הזו. המלך לא עבר בשתיקה על ההתססה הזו: "ויקשרו עליו וירגמוהו אבן במצות המלך בחצר בית אדני" (שם, 21). בתגובה לכך: "ויוזכר בן שמעת ויהוובד בן שמר הכהן וימות ויקברו אותו עם אבותיו בעיר דוד", כך הוא תיאור המעשה בספר מלכים ב' (י"ב, 22). בעל דברי-הימים הוסיף אל התיאור הזה פרט קטן: "ואלה המתקשרים עליו זבד בן שמעת העמונית ויהוובד בן שמרית המואבית" (שם, ב', כ"ד, 26). דומה שמחבר דברי-הימים היה מעונין להבליט את מוצאם הזר של רבות מהדמויות המוזכרות בתולדותינו. הבלטת מוצאם של הקושרים האלה, שספר מלכים עובר עליו בשתיקה, ושל דמויות נוספות המתוארות בספר, מביאה את יפת (1977) למסקנה: "כי על-פי השקפתו של ספר דברי-הימים כל נישואי תערובת, הן של האשה והן של הגבר, הופכים את בן-הזוג הנוכרי לישראלי, וכל צאצאיהם הם ישראלים ללא ספק. יחודה של השקפה זו, דווקא בתקופתו של בעל דברי-הימים, תובהר נוכח עמדתם הקיצונית ההפוכה של ספרי עזרא ונחמיה, השוללים בחריפות כל נישואי תערובת ודורשים את גירושן של הנשים הנוכריות" (עמ' 298).

איש מרעהו, עבודה אחת לכולנו, ומחשבה אחת על כל דברי האלוהים, היא הכתובה בספר תורתנו...".

לצדוקים ולפרושים היו דעות שונות בעניין תחיית המתים וגזירת הגורל מראש, ומי היה לנו מקור חשוב יותר (עד לזמן האחרון) לתיאור המלחמות האידיאולוגיות האלו אם לא ספרי יוסף בן מתתיהו על "קדמוניות היהודים" ועל "מלחמת היהודים ברומיים" היתכן שמחבר "נגד אפינון" לא ידע על הספרים האלה? "דעה אחת ואין זולתה על דברי האלוהים" - לא היה דבר רחוק יותר מהאמת מקביעה זו, ולא היה אדם שידע זאת טוב יותר מהאיש שכתב את המילים הללו.

נחמיה ייצג זרם מחשבה אחד מבין זרמי היהדות

אלוהים יצר עולם שהמאחד והמפריד, הדומה והשונה, משמשים בו בערבוביה. יש גבוהים ויש נמוכים, אף ממוצעי קומה יש. יש שמנים, יש רזים, גם חכמים ופחות-חכמים יש. כך בכל תחום, גם בענייני דעות. לעולם יהיו קצוות ואמצע.

אך תמיד היו, וכנראה גם יהיו, כאלה היודעים טוב יותר מה אלוהים רוצה. הם ניסו וניסו לכפות חזוניהם על מה שנועד להיות רבוגני. גם נחמיה ידע בבטחון, שלא השאיר מקום לספק או להרהור שני, את אשר על הזולת לחשוב. אך לאמיתו של דבר, נחמיה ייצג היבט אחד של היהדות, זרם מחשבה אחד מבין הזרמים ביהדות, ולא את מה שהוא התיימר לייצג: היהדות. מחברי משנת אבות נהגו בדומה לנחמיה, אף הם התעלמו מקיומם של בעלי הדעות האחרות. התורה שנמסרה למשה היתה, לדעתם, תורתם שלהם. כך נהג גם, למרבה הפלא, יוסף בן מתתיהו, ממפקדי המרד הראשון נגד הרומים.

כהן-בן-כהנים זה התאים עצמו לתנועת גלגל המזלות, ועם בשלון המרד החליט להיות פרושי, והצדיק, בדיעבד, את הכניעה לרומים. אך הוא לא הסתפק בכך, הוא ביקש לעשות נפשות לא רק לפוליטיקה אלא אף לתיאולוגיה הפרושית. זכך כתב בספרו "נגד אפינון" (ב', 19): "הנה הדבר הזה ראשית כל הסיבות אשר הקימו ברית אחים נפלאה בתוכנו, כי דעה אחת - ואין זולתה - על דבר האלוהים, ודרך אחת בחיים ובכל המנהגים מביאות לידי רוח אחת במידות האדם... וגם בכל הליכות חיינו אין אנחנו שונים

ישראל הצפוניים הוסיפו לשבת במקומותיהם כמקודם. וחשוב לא פחות: "הכינוי יגרים" ועובדת שיתופם בין חוגגי הפסח יחד עם כל בני-ישראל מעידים, כי אלו אנשים ממוצא נוכרי שהם, עתה, בכלל עם ישראל... ניתן לאמור שלגבי בעל דברי-הימים = העדה השומרונית; איננה קיימת כעדה נפרדת. היושבים בשומרון הם צאצאיהם של שבטי ישראל, יחד עם יגרימי היושבים עמם, והם אחים לבני יהודה וחלק אורגני מעם ישראל" (יפת, 1977, עמ' 285).

שימוש בכוח כדי לכפות דעת מיעוט על הרוב

אין לזלזל בחשיבות העובדה הזו. ספרי הקודש מציגים דעות שונות ביחס לשאלת "מי היה יהודי" (וגם באשר לטעם השבת). למרבה האירוניה, הברייתא (חלקי משנה), שבעריכה הסופית לא נכללו בה, אך נשמרו תחת השם ברייתא, כלומר חיזונית) ואף מספר חוקרים מודרניים מייחסים את הספרים דברי-הימים, עזרא ונחמיה למחבר אחד. דברי-הימים התחבר מעט לאחר תקופת נחמיה, במהלך המאה הרביעית לפני הספירה, ובוודאי לא על-ידי אותו מחבר שכתב את עזרא ונחמיה. בהיותו פקיד המלך הפרסי, יכול היה נחמיה להיעזר בשלטון הזר, כדי להפעיל כוח ולכפות את דעתו, דעת מיעוט, על הרוב, ואכן, את זאת הוא עשה: "ואריב עמם ואקללם ואכה בהם אנשים ואמרטם ואשביעם באלוהים אם תתנו בנותיכם לבניהם ואם תשאו מבנותיהם לבניכם ולכם" (נחמיה, י"ג, 25). אך חיילי המלך הפרסי לא יכלו לעזור לו לכבוש את מוחותיהם וליבותיהם של היהודים, ומחבר ספר דברי-הימים הוסיף זאת. נחמיה עשה אף מעשים הראויים לכל שבח. כבואו לירושלים נתקל במרקם חברתי מקומם. רבים היו בדלות משוענת, תוך השתעבדות לחובות. כתוצאה מכך רבים נמכרו לעבדות לארצות רחוקות. "ויהנה אנו כובשים את בנינו ואת בנותינו לעבדים, ויש מבנותינו נכבשות ואין לאל ידנו, ושדותינו וכרמינו לזרים. ויחר לי מאד כאשר שמעתי את זעקתם" (נחמיה, ה', 5-6). הוא פקד על מחיקת חובות מיידית. "השיבו נא להם כהיום שדותיהם כרמייהם וזיתיהם ובתייהם" (שם, 11, הדגשה שלי). אך בצד פעולות ברוכות אלה, הוא השתמש בכוח כדי לכפות דעת מיעוט על הרוב.

רמברנדט: אימי

[פיק מתוך הספר "אנחנו היהודים", המופץ ע"י תחילה]

דין רוצח בהלכה היהודית

נפתלי רוטנברג

השפעתם הפוליטית של ממסדים דתיים רבה ביותר גם בתקופתנו הפוסט-מודרנית. העמים הנוצריים כבר אינם חיים במדינות תאוקרטיות אך לכנסיות השפעה לא מבוטלת ברמה זו או אחרת על מקבלי החלטות ומבצעי מדיניות.

התאוקרטיה לא חלפה מן העולם - אדרבה, לידה מחודשת היתה לה בעולם המוסלמי בדמותו של המשטר החומניסטי באיראן והתנועה המוסלמית הפונדמנטליסטית.

מהו המודל הפוליטי אליו מכוונת תורת ישראל? האם אפשרית "תאוקרטיה יהודית"? ראוי נושא נכבד זה לשורה של מחקרים בהגותם של גדולי התורה לדורותיהם. החוקרים יבחינו מיד שהוגים שונים אמצו צורות משטר שונות כמודל - התורני - האידיאל: מאוליגרכיית הפילוסופים של אפלטון (רמבייס) דרך הדמוקרטיה האתונאית (אבן-כספי) ומונרכיית בית-דוד (ריה"ל) ועד ... אנרכיהו (אברבנאל). אך אין כוונתי במסגרת זו לעסוק במחקר במחשבת ישראל, אף לא באידיאולוגיה אוטופית, בחינת שאיפות ל"הלכתא דמשיחא", אלא לבחינה ריאליסטית במציאות העכשווית: האם תיתכן מדינת הלכה? ויותר מבחינת יחס המציאות הנתונה (החברה בישראל) אל ההלכה אעמוד על יחס ההלכה למציאות.

כשהתרבו רוצחים בישראל

למדנו בגמרא "ארבעים שנה עד שלא הרב הבית נלתה סנהדרין וישבה לה בחנותה. אלא שלא דנו דיני נפשות מאי טעמא? כיון דחזו דנפישו להו רוצחין ולא יכלו למידן אמרו: מוטב ניגלי ממקום למקום כי היכי דלא לחייבו דכתיב: ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא (דברים י"ז) מלמד שהמקום גורם". ארבעים שנה קודם חורבן הבית, על-פי החלטת החכמים וללא כל אילוץ חיצוני, עזבה סנהדרין גדולה את מקומה

הרב נפתלי רוטנברג הוא רב המועצה המקומית הר אדר ועמית במכון ליר בירושלים

הקבוע בלשכת הגזית בהר הבית, בצמוד לבית המקדש, ועברה למקום נחות, לא מכובד ביותר, לחנויות. המעבר מלשכה מכובדת לתוך השוק מעורר תמיהה לכשעצמו אך בהבינו שכתוצאה מעויבה זו אין סנהדראות קטנות שהיו בכל עיר ובכל שבט ברחבי הארץ יכולים לדון בדיני נפשות ועוד יותר מכך, בראותנו הסיבה הניתנת ע"י הגמרא: "כיון דחזו דנפישו להו רוצחין" - משום שראו שהתרבו הרוצחים - גוברת תמיהתנו עד מאד! הסיבה המוזכרת כאן צריכה היתה להוביל לכאורה למסקנה הפוכה: אם התרבו הרוצחים יש לעצור בהם, למנוע שפיכות דמים. היה על הסנהדרין הגדולה להשאר במקומה הקבוע בלשכת הגזית בהר הבית והיו צריכים למנות הרבה סנהדראות קטנות, נוספות על הקיימות כבר בכל עיר ובכל שבט, כמו שלמדנו בדין עיר הנידחת: שעל מנת לדון את כלם ולגמור את דינם בו ביום "מרבין להם בתי דינים" אף כאן היה עליהם לדון בדיני נפשות מדי יום ביומו על מנת לשרש תופעה נוראה של שפיכות דמים מישראל!:

אלא שתמיהותינו לעיל הינם תוצאה של הבנה לא-נכונה במהות תפקידה ומטרתה של מערכת הסנהדראות. הבסיס לקיומה של מערכת בתי הדין, סנהדרין גדולה וסנהדראות קטנות היא מדין תורה ולא מצד "תקנת החברה". ההלכה רואה את השימוש במערכת בתי הדין לדיני נפשות כחריגה ביותר. אם בחברה שומרת מצוות קרה מקרה חריג ביותר המחייב זאת, כלומר אדם שהוא שומר מצוות בדרך כלל עבר עבירה חמורה שדינה מוות, רק אז יש להביאו בפני סנהדרין קטנה ולדון בדיני נפשות, ויותר משתהיה בכך תקנת החברה, למנוע השנותם של מקרים דומים, תהיה בכך תקנתו של הפרט הנידון! שבבואו לפני בית הדין ובהמצאו אשם ובקבלתו עונש מיתה בידי אדם - נפטר מעונשי שמים על עוונתו. לכן, כשהתרבו הרוצחים, כלומר כשהתופעה של רוצח הפסיקה להיות בגדר חריג, עזבה סנהדרין גדולה את לשכת הגזית בהר הבית ובכך ביטלה למעשה את אפשרות הדין ההלכתי באותם רוצחים והשאירה למסגרות השיפוטיות של המשטר-החברתי-הנהוג לטפל בהם בדרך. הדברים ברורים

ובהירים על-פי פרוש רבנו חננאל: "דמיין דחזו דזילא להו שפיכות דמים ונפישו להו רוצחין אמרו: ניקום ניגלי מן המקום..." 5 רבנו חננאל מדייק בעליל שכאשר "זילא להו שפיכות דמים", כלומר כאשר ירד ערך חיי האדם בחברה היהודית אין החכמים רואים את הדין ההלכתי, בבית דין לדיני נפשות של כ"ג דינים, כפתרון הבעיה ולכן "ניקום ניגלי מן המקום..." מוטב יפסקו דיני-נפשות מישראל משום שאם אי אפשר לעשות לתקנת הפרט, אין זה מתפקידה ומהותה של מערכת הסנהדראות לדון לתקנת החברה.

ראיות נסיבתיות ואפילו הודאה אינם קבילים בנה"ד ההלכתי

הדגשנו וחזרנו על כך שההלכה רואה את השיפוט בדיני נפשות כחריג ביותר. נדיר ביותר היה המקרה בו חויב אדם מיתה או אפילו מלקות בבית הדין. מאידך מן המפורסמות הוא שרובם המוחלט של ההרשעות בדין הפלילי בכל המערכות המשפטיות בעולם מתבסס על הודאות הנאשמים או על ראיות נסיבתיות הקושרות לכאורה את הנאשמים לפשע. אלה גם אלה, בלתי-קבילות וחסרות משמעות במערכת הדין ההלכתי. לפיכך, אם השכים אדם בבוקר התיצב בבית הדין והודה בעבירה שביצע -

חיים סטיין, השחקנית הזקנה

מוזהר שלא לעשות¹⁶ וכי יש קבלת סמכות גדולה מזו! הוא אינו כופר בתורה ואינו דוחה את קיומו של האיסור אלא מקבל את ההתראה ומודיע שהוא יודע שהוא מוזהר שלא לבצע את העבירה! רק כך הוא נעשה בר-שפיטה בבית הדין שאת סמכותו קיבל על עצמו בגילוי דעת אינדיבידואלי.

עם הארץ והאפיקורס אינם ברי שפיטה

הרמב"ם פסק עוד שאין "שתיקה כהודאה" מספיקה להחשב כקבלת התראה, צריכה להיות תגובה במילים ברורות כדי לברר אם הוא אכן מויד - כדי לדעת אם הוא אכן מכיר בהלכה האוסרת עליו לבצע את המעשה אותו הוא עומד לבצע. אך הרמב"ם לא מסתפק בהכרה באיסור והעובר צריך לקבל על - עצמו את האחריות לתוצאות אפשריות של הבאתו לדין על מעשהו. עליו להתיר עצמו למיתה. שוב חוזר בפנינו במהלך ההתראה מעשה ברור של קבלת סמכות ההלכה על-ידי עובר העבירה: "על-מנת כן אני עושה" - אני מקבל על עצמי שאם בית-הדין ידונני אהיה חייב במיתה האמורה. ואע"פ שהמתיר עצמו למיתה מוגדר כמומר להכעיס בו, בו זמנית - אין לך קבלת סמכות גדולה מזו.

דין ההתראה עובר כחוט השני לאורכה של מסכת סנהדרין כיסוד לכל מערכת הדין של היחיד, עובר העבירה, בבית-דין של כ"ג - סנהדרין קטנה. ענין ההתראה ממחיש בעליל שמערכת הסנהדראות הקטנות, מערכת בתי הדין של ההלכה בנויה למי שמקבל על עצמו את כללי ההלכה. אך מי שהפקיע עצמו מעולן של מצוות משום שלא התחנך בדרך זו ולא למד או מתוך חכרה אפיקורסית שאיננו יכול

תעשה שזו עבירה היא וחייב אתה עליה מיתת בית-דין או מלקות. אם פירש, פטור. וכן אם שתק או הרכין בראשו, פטור. 14 ואפילו אמר יודע אני פטור עד שיתיר עצמו למיתה ויאמר: על-מנת כן אני עושה ואחר-כך יהרג. וצריך שיעבור ויעשה תיכף להתראה בתוך כדי דיבור. אבל אחר כדי-דיבור צריך ההתראה אחרת...¹⁵

מטרת ההתראה, בראש ובראשונה היא לגרום לאדם לפרוש מן העבירה. אין ספק שהגמרא ובעקבותיה, פוסקי ההלכה, משוכנעים שעובר העבירה אינו נהפך למויד כגלל ההתראה שכן הדבר סותר את הכלל ההלכתי: "מוטב יהיו שוגגין ואל יהיו מוידין". ההנחה היא שברובם המוחלט של המקרים

מקס בקמן. אשה בורח

אין שומעים לו! שיאין אדם משים עצמו רשע! במילים אחרות: אפילו האזהרה המפורסמת הנאמרת לנאשם בעת מעצרו: "ידע שכל מה שתאמר עשוי לשמש ראיה נגדך" כלומר ההפלה העצמית - איננה תופסת בהלכה. וכן אם כל הנסיבות כגן קושרות חשוד לרצח או לכל פשע אחר, על-פי ההלכה אין זה ולא כלום כמו שמלמדת איתנו הברייתא: "... אומר להן: שמא כך ראיתם שרץ אחרי חברו לחורבה ורצתם אחריו ומצאתם סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר, אם כך ראיתם, לא ראיתם כלום!"¹⁷ והרמב"ם מדייק בלשונו: "והסייף מנטף דם ביד ההורג" - אכן ברור לנו שהוא ההורג ובכל מערכת משפטית בעולם היה מורשע על סמך הראיות הנסיבתיות הברורות הללו אלא, מוסיף הרמב"ם בהלכותיו: "והאיל ולא דאוהו בעת שהיכהו, אין בית-דין הורגים בעדות זו".

במערכת בתי הדין אין כל מעמד לראיות נסיבתיות והדרך היתידה להרשיע ולהעניש היא על-פי שני עדים כשרים שראוהו בעת ביצוע העבירה עצמה, בסנהדרין קטנה של סמוכין¹⁸ ובהתראה.

יותר מכל דין אחר מהלכות סנהדרין ועדות מכבר לנו דין ההתראה את עמדת ההלכה לגבי החלת המערכת של בתי-הדין על היחיד עובר-העבירה.

אין ההלכה מחילה עצמה אלא על מי שמקבל סמכותה

הברייתא במסכת סנהדרין¹⁹ מציינת מהן השאלות הבסיסיות שעל הדיינים לברר עם העדים: "תנו רבנן... התריתם בו? קיבל עליו התראה? התיר עצמו למיתה? המית בתוך כדי דיבור?" ורש"י שם מסביר שאפילו ההתראה אינה מספיקה כדי להעמידו לדין אלא דרושה קבלת ההתראה שלאחר שהתרו בו יאמר: "יודע אני שכן אני מוזהר שלא לעשות"²⁰ ובנוסף לכך, על-מנת לחייבו בדין, עליו להתיר עצמו למיתה שכאשר מתרים בו ואומרים אל תעבור את העבירה שאם לא כן אתה מתחייב מיתה פלונית, הוא אומר: "על מנת כן אני עושה" ורק בהפקרת עצמו למיתה ניתן לדונו להורג. וכך מסכם הרמב"ם את הדברים להלכה: 13: "אחד תלמיד חכם ואחד עם-הארץ צריך ההתראה שלא ניתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למויד שמוגג ויודע שמוגג היה. וכיצד מתרין בו? אומרים לו פרוש, או אל

אדם העומד לעבור עבירה הוא שוגג וקיים סיכוי סביר שיפרוש מן העבירה תודות להתראה. אך בכך שהרמב"ם פוסק שגם תלמיד חכם צריך התראה ועם זאת ציין שלא נתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למויד, הוא גילה את דעתו שאין ההלכה מחילה עצמה אלא על מי שמקבל את סמכותה - גם אם אדם עושה זאת תוך מעשה שלילי של קבלת התראה, התרת עצמו למיתה וביצוע עבירה חמורה. הרי באמרו שהוא יודע ומודע לכך שהוא עובר עבירה: "יודע אני שכן אני

לענות: "יודע אני שכן אני מוזהר שלא לעשות" ו"על מנת כן אני עושה" משום שאמירות אלה חסרות משמעות לגביו - עם הארץ או אפיקורס אינם יכולים להיות בכלל מותרים ומקבלי התראה - ולכן - מערכת בתי הדין ההלכתי איננה מחילה עצמה עליהם.

לדעת ההלכה לא תיתכן מדינת הלכה
ענין קבלת סמכות ההלכה כתנאי לקיומה של מערכת בתי הדין מוזכר כבר ברמז במדרש: 17: "אמר רבי אלעזר: אם אין שוטר אין שופט. השופט דן את הדין והשוטר מעשה את הדין"

מי יצור אתאיזם הומוניסטי?

בהמשך ל- "יהדות חופשית" 1-5, ולהשתתפותי במסי' 5 - בחירה בהומאניזם עכשיו - אני קורא את מסי' 6 - וכותב לכם לאט: יש נקודה מהותית, ישותית, שהניעה השעה שתבוא לניסוח אצלכם - אצלנו - שתנוסח:

המושג "יהדות חילונית" הוא עמום. "חילונית" היא איפיון, או זיהוי, של אורח-חיים, של נהג-חיים, של שגרת-חיים, ואילו האו-או המהותי הוא - האם לפי תפיסתך שלך, שלכם, שלנו - קיים אלהים או אינו קיים - או-או ישותי; האם הוא ישות entity, או שהוא רעיון-רוח אנושי. סרן קירקור הציב באמצע המאה הקודמת או-או משלו. אינני שייך ל"ימח קירקור" - לא חיל ולא רעדה - ברור לי לחלוטין - אין ישות כזאת. אני אתאיסט מוחלט. "אלהים" שייך להיסטוריה של רעיונות אנושי. הוא תהליך - באלפי השנים האחרונות הוא מומר מפוליתאיזם - למונותאיזם - ולפנתאיזם -- העובדה שבסוף האלף השני לספירה עדיין מאמין בקיומו, בקומפוזיציות שונות, חלק ניכר של המין האנושי, היא צילום-רנטגן נוקב, תהומי, של מצבו של האדם. נקודה.

הרשו לי ללחוץ עליכם. המושג "חופשית" הוא עמום. חופשית ממה? זהו ספקטרום שבאחד הקטבים שלו יוצא עבד לחופשי מכפיפותו לאדון -- אם כך קיים אדון. ונגע במיתר הזה פרישמן בסיפור "העבד" -- האם יש לכם אומץ לנסח יהדות עברית אתאיסטית.

זאת בהכרה צלולה שבסוף האלף השני לספירה עדיין זקוק המאסף העדרי של המין האנושי - ובכלל זה מיליונים מן העם הזה - מאלה ששרדו - לרבנים, לכמרים, לכוהני-דת כריזמטיים, שרידי חשכת ימי הביניים -- האם מסוגל המשמר הקדמי הנאור, היוצר של העם הזה - שבאלפים האחרונים לפני הספירה יצר, כמעט יהודית, את המונותאיזם - להוביל כיום, לתרום כיום בכוחות רוחו, אתאיזם יהודי-עברי-הומאניסטי-יוצר.

(לאט מאוד) יהדות - עברית - אתאיסטית - הומאניסטית - שוויונית - יוצרת - כאן - כן.

עזרא אוריין

הערות:

1. ע"ז חי ע"ב
2. בשבת ט"ו ע"ב רס"ט "חלונות" ועין בדש"י ר"ה ל"א ע"א: "מלשכת הגזית לחנויות - חנויות עשו להם בחר הבית וישבו שם". ונלע"ד שסנהדרין גדולה עזבה את לשכת הגזית ועברה לשוק שהיה ליד שער האשפות והיה צריך לחבר כמה חלונות כדי שיספיק המקום
3. בסנהדרין ק"י"ב ע"א מחלוקת ר"י ור"ל ומסקנת הגמ': "מרבין להם בתי דנים ומעניינים בנייהן ומסקינן להו לבית דין הגדול ומרי להו לדיניהו וקטלי להו". והרמב"ם ב"מ"ד מהל' ע"ז הכ"ז, כתב: "משתבקע" הע"ה; מ"ד מרבין להם בתי דנים ודנים אותם... ועין עוד בכ"מ שם.
4. רעיון זה מופיע במקורות שונים וכתב במפורש בקונטרס הסמיכה, שו"ת מהר"ל אבן חב"ב ב"ש"פ"ס כתב רבני צפת" המסביר את רעיון חידוש הסמיכה ע"י הריב"ז בצפת: "... מה בצע כי אצום... ולא יוסף ולא יתן כח לפטר אותי מידו כרתי וחסאתי נגדי תמיד... על כן בררנו לגדול שבנו בחכמה ובמנין שיהיה סמוך... לדון את שתקוף. והיה אם כן הכות הרשע... ויפטר מידו כרתו" ע"כ משו"ת מהר"ב"ח ד" ונצחה רעיון ע"ג ד" נראה מאבן בעלל שעשני ב"יד הינם תקנת הכרז החוטא.
5. ע"ז חי ע"ב
6. סנהדרין ל"ז ע"ב
7. פ"ל מהל' סנהדרין ה"א
8. שם.
9. סוגיית הפסולים לעדות מורכבת ואין כאן המקום להאריך אך צריך לזכור שאם שנים ראו את העבירה ממש גם אז אין די בכך ע"מ להעמידו לדון וגדולים הסיכויים שהעדים לא יתקבלו אם בשל היותם פסולים גדולים או פסולים בעוברי עבירה. ועמי הארץ בחזקת עוברי עבירה לענין זה עד שלא הוכח אחרת ופסולים מדרבנן. ועין רמב"ם פ"א מהל' עדות ה"א אי ובהמשך הפרק. המסקנה היא ללא ספק שמערכת בתיה"ד ההלכתיים לא יכולה להנתקים במציאות בה רובא דרובא פסולים לעדות מדאורייתא או מדרבנן.
10. אין כאן המקום להכנס לסוגיה שנונה בהרחבה אך רק להזכיר שלדעת אלה שהתייחסו לנושא באריכות חיזוש הסמיכה צריך להיעשות במציאות חברונית שבה הציבור מקבל את טענות הנסמכים.
11. סנהדרין ד' מ' ע"ב
12. רש"י שם.
13. פ"י"ב מהל' סנהדרין ה"ב
14. אע"פ שביצע אח"כ את העבירה;
15. ויש כאן עניינים רבים שנחלקו בהם ראשונים
16. רש"י סנהדרין ד' מ' ע"ב
17. פסיקתא רבתי פ"ל ל"ז ב'
18. אור החיים דברים ט"ז

ופירש אור-החיים: 18 "ומעתה כל שירדעים ישראל שהעם אינם נשמעים לשופטים והשוטרים אינם יכולים לכופם אין חיוב במינוי שופטים!"

בתי-הדין, הסנהדראות וכללי ההלכות על פיהם הם נוהגים נקבעו לחברה המקבלת על-עצמה את כללי ההלכה וסמכות הדיינים. לטיפול במקרים חריגים מאוד בחברה זו נועדו דיני הנפשות והמלקות. במציאות זמננו שרובה של החברה הישראלית אינו מקבל על עצמו את כללי ההלכה אם בשל העדר חינוך הלכתי והיכרות עם המקורות ואם מתוך הכרה והשקפת עולם לא-הלכתית, אין ההלכה מעוניינת בהחלת המערכת השיפוטית של הסנהדראות על הציבור והיחידים שאינם מכירים בסמכותה. בחברה הישראלית ארבעים שנה קודם חורבן הבית השני ביטלו חכמים את דיני הנפשות, במציאות החברתית בישראל של היום ישוב הדין לחדשם!!

מי שמחפש צורה של משטר מדיני בשי"ס ופוסקים לא ימצא את מבוקשו שכן צורת המשטר המדיני כמעט ואיננה מעניינה של ההלכה. פונדמנטליזם יהודי יכול אולי להופיע כמין סימפטום של התבוללות וחיקוי תרבותי של אומות אחרות אך הוא כמו "תאוקרטיה-יהודית" מנוגדים להלכה. כפי שלמדנו מעמדת המקורות ההלכתיים שהבאנו, הרי פשוט שבמציאות החברתית שלנו, לדעת ההלכה לא תיתכן מדינת הלכה.

טולוז לוטריק, אשה בצעף-נוצות שחר

(המאמר פורסם ברבעון התורני "אור המזרח" כרך מ"א חוברת ב', ניו-יורק, טבת תשנ"ג, ונערך מחדש במוחד לפירסום ב"יהדות חופשית".)

בר מצוה לחילונים

תוכנית חדשה להכנה ולטקס של בני-מצווה במסגרת יהודית-הומניסטית, חופשית וחילונית

מנחם וזינה רגב

מאמינים בו, ולעיתים אף סותר את דרכי החשיבה שלנו. טקס בר-מצווה משמעותי ראוי שישלב בתוך המבחר מן התרבות היהודית שלנו גם יסודות מן התרבות הכללית, שגם היא חשובה ומשמעותית.

שאינם קרובים להשקפות העולם שלנו. החומר שאנחנו בוחרים - ממקורות שונים ומגוונים - צריך שידבר אל לבנו ואל שכלנו. הנחת היסוד המדריכה אותנו היא שהאדם הישראלי-יהודי הוא אוטונומי בהחלטותיו, מתייחס בכבוד למורשתו ורוצה להתחבר ליסודות של תרבות וערכים שמנחים אותו בחייו. לזה עלינו להוסיף: העיון בטקסטים שונים חשוב מעוד בחינה: עלינו להכיר נישות שונות, בעבר ובהווה, גם אם איננו מזדהים אתן. רק מתוך ידיעה, של החומר ושל עצמנו, נוכל לגשת לבחירת מה שמתאים לנו.

ב. יסודות רוחניים

ההכנה לבר/בת-מצווה והטקס עצמו, שבו מעורבים גם בני המשפחה והחברים - מתייבים אותנו לעצור הרגע ולשאול: מי אנחנו? מה יהודי וישראל בנו? כך נוכל, ולו בדרך צנועה, לשלב ולהדגיש ערכי רוח שונים בחיינו. אנחנו מאמינים שהכנה וטקס, כפי שאנחנו מציעים אותם, יותירו משקעים חיוביים בכל אלה שיטלו בהם חלק.

ג. יהדות ואוניברסליות

בניגוד לגישה האורתודוקסית המסתגרת בעולם היהדות בלבד (מבחינה זו אינם שונים הזרמים המסורתיים והמתקדמים) אנחנו רואים את עצמנו ואת חברתנו כחלק מן העולם התרבותי. לכן נשלב בדרכי הבחירה והדיון שלנו יסודות אוניברסליים בתחומי השקפת-עולם, היסטוריה, ספרות, שירה, פילוסופיה, פסיכולוגיה, וכיו"ב. כך, אנחנו רוצים להכיר - ואם אפשר להעמיק בהכרה זו ובלמידה - את מורשתנו, אך לא לנתק אותה מכל המתרחש סביבנו. לא יתכן לערוך טקס בר-מצווה שהוא מנוגד לכל מה שאנחנו

לגבי רבים בציבור הישראלי חגיגות בני-המצווה הן בעצם חסרות-משמעות. כיוון שהכל מנוהל על פי התפיסה האורתודוקסית, הרחוקה מאורח-חיהן והשקפתן של משפחות רבות, מתבצע כל הקשור בבר-מצווה בבחינת "מצוות אנשים מלומדה": התפילה בבית הכנסת, הקריאה בפרשה ובהפטרה, הנחת תפילין, לעתים "דרשה" (שבדרך כלל נכתבת ע"י המורה או המדריך) - כל אלה, הטקסים והמנהגים, מתבצעים ללא כל זיקה משמעותית של הנערה או של משפחתה. יודעים ש"כך עושים כולם", אך אינם מתייחסים ברצינות לתכנים והשקפות עולם, שהם בסתירה גמורה לאורח-החיים ודרכי-החשיבה של משפחות בני-המצווה.

החומר המובא בתוכנית, מבוסס על תפישות יהודיות-הומניסטיות, חומר העשוי לתת אופי חדש-ישן לקורסי לימוד לקראת הבר-מצווה ולטקסים עצמם. החומר, וההנחיות המלוות אותו, לא נבחר מתוך התבססות על אידיאולוגיה דתית כלשהי, אורתודוקסית, מסורתית או רפורמית. איננו דוחים שום גישה או טקסים יהודיים מקובלים, לכל אדם וחוג הזכות להאמין ולחוג עפ"י השקפתו ואורח-חיו. מה הוא, אם כן החדש בגישה שלנו?

אנחנו רואים את המורשת התרבותית העשירה שלנו (תנ"ך, משנה, גמרא, מדרשים, ספרות ושירה מודרנית) כמורשת השייכת למגזר החילוני-החופשי בזיוק כפי שהיא שייכת למגזרים אחרים של עמנו. ובעניין זה חשובים לנו מספר עקרונות:

א. הבחירה

בניגוד לגישה הדתית, אנו קוראים במקורות שלנו מתוך הבחנה וביקורת. מתוך כך אנחנו נוטלים לעצמנו חרות לבחור מתוך החומר המונח לפנינו על פי ערכי היחיד והחברה המנחים אותנו. ברור שלא נבחר בחומרים

ד"ר זינה רגב היא מרצה לספרות באוני. העברית. מנחם רגב הוא סופר ומחנך.

מעוניין במנחה לבר/בת מצווה?

תוכנית בר/בת המצווה של תחיל"ה, המיועדת למשפחות חילוניות, תראה אור במאי 95. עם פרסומה נקיים השתלמות מנחים שיוכשרו בהכנת צעירים/ות לטכסי בר/בת מצווה, במשולב עם עבודה ומפגשי לימוד עם המשפחה כולה. לפרטים נא לפנות לתחיל"ה, טל. 02-711185

פבלו פיקאסו: דיוקן של דורה מאר

לחשוב על תוכנית מיינמום של שמונה עד עשר פגישות. צריך להחליט, בכל מקרה, איך ובאיזו צורה ישולבו גם משימות שבר-המצווה יקבל על עצמו: כגון פעולת התנדבות, ביקור במקומות מסויימים, וכו'.

ט. חוברת סיכום

אנו מציעים שבסופו של קורס ההכנה (בעזרת מנחה) תיערך חוברת שתכלול טקסטים מן הקורס, טקסטים שנבחרו ע"י הנער והנערה, אילן יוחסין, תמונות מחיי המשפחה, דו"ח על משימה מסוימת, סיפורים, שירים או מאמרים, ציורים, צילומים שנכתבו ע"י התי/כלת השמחה.

מה מטרת החוברת הזאת?

ראשית יהיה בה מעין סיכום של מה שנלמד. חוברת זו תהיה מזכרת לבר-מצווה, לבני משפחתו ולחבריו.

שנית - ובכך אנו רואים חשיבות מיוחדת - אנו מציעים שבטקס בבית (או בחיק הטבע), התי השמחה יחלק קטעי קריאה למשתתפים, ואם ירצה יאמר דברי קישור לבני כל אחד ולבני עצמו. כך תיווצר אווירת השתתפות של כולם בחוויות שעבר בר-המצווה לקראת החגיגה, ולא פחות חשוב: כל אחד מן המשתתפים יקבל את החוברת כתשורה מיוחדת מאת בר-המצווה.

לאורנה דה-וינצ'י מינברה דה-בנטי

הדגש מעין בקטעים שנבחרו יהיה בערכים שהם ערכים מרכזיים במורשת המוסרית של העם, כגון: צדק, רחמים, שלום.

(3) החלק המיוחד לנערה. כאן הדגש הוא בנושאים ובערכים אישיים ומשפחתיים, כגון: הכנת אילן יוחסין ו/או עבודה מפורטת על המשפחה ותולדותיה; קטעים מיצירות של בני-המשפחה (זכרונות, מכתבים, שירים); נושאים מתחום הספרות והאמנות, ועוד. כאן יבואו לידי ביטוי הנסיונות המיוחדות של בר-המצווה: קריאה, שירה, מחשבים, ספורט, מדע, וכו'.

הערות סיכום לתוכנית "החלקים": המודל הנזכר כוונתו להצביע על כך שאפשר לשאוב משלושה אשכולות של נושאים. הסדר אינו חשוב, והוא ייקבע בשיתוף פעולה בין המנחה לבר-המצווה. החומר המוצע רב ביותר, ומגוון ביותר באופיו, במידת הקושי שבו ובמקורותיו. כמות החומר ומידת ההעמקה בו יהיו שונים בכל מקרה: על פי נטיית לבם של בני-המצווה בשיתוף - אבל אין זה הכרחי בכל מקרה - בני המשפחה האחרים.

ז. המשפחה

כדי שהתוכנית (ההכנה, הטקס, התוצר) תצליח, חשוב שבני המשפחה (הורים, אחים) יקבלו במודע את הגישה העקרונית, יתייחסו ברצינות לנושא וייצרו על ידי כך את האווירה המתאימה להצלחת העניין. ונחזור על כך: חשוב שיהיו שותפים פעילים בתהליך, כיוון שהמסגרת המוצעת היא בעיקרה משפחתית.

ח. קורס ההכנה

יש לייחס חשיבות רבה לקורס ההכנה לבר-מצווה. בטקס עצמו אנו רואים שיא וסיכום של סידרת מפגשים ופעולות. כמו שהופעת המנחה עם התזמורת, אינה אלא סיכום של העבודה הרבה לקראת הקונצרט, כך ינצח בר-המצווה על הטקס שהוא בא אליו לאחר שלמד והכין את יסודותיו.

קורס ההכנה יכול להיות אינדיבידואלי, יכול להתקיים במסגרת קבוצה של נערים ונערות בבית ספר, במתנ"ס או בכל מסגרת אחרת. מטפר הפגישות יכול להיות שונה בכל מקרה. נראה לנו שצריך

ד. אמונה

הטקסים המסורתיים שאנו מציעים בנויים כמובן על אמונה באלוהים. בשום אופן לא נתעלם מן היסוד הזה, נלמד את הנושא ונבין אותו. אך נזכור שאין הוא מחייב אותנו. אנחנו "מתווכחים" עם הטקסטים: מקבלים מה שקרוב לנו, ודוחים מה שסותר את מה שאנו מאמינים בו.

ה. האדם האוטונומי

בניגוד לתפיסה האורתודוקסית בענין זה, שחילוניים רבים מקבלים אותה ללא מחשבה וביקורת, כי אינם מתייחסים אליה בכלל - איננו מוכנים לכפות על הבר-מצווה כל טקסט וכל הצעה. אדרבה! אנו רוצים לשתף את הנער או הנערה ואת בני משפחתם בבניית תוכנית ההכנה לטקס ובעיצוב התוצרים. הכנה פירושה בחירה ודיון משותפים על משמעות הטקסטים: מה היתה משמעותם בהקשר ההיסטורי, ומה הם אומרים לנער או לנערה המעיינים בהם. כיום איננו רוצים שיווצר פער בין - החינוך לאוטונומיה של היחיד ובין הטקס. רק בדרך זו יש סיכוי שהנערה יפנימו את הערכים והתכנים שבטקסטים ובפעילויות. תקוותנו היא שכך נוכל גם לעורר בו/בה סקרנות ורצון לתהות הן על עצמם ועל עתידם והן על הברכה שעשויה לצמוח מעיון נוסף - מעבר לבר-מצווה - בטקסטים המגוונים.

ו. תוכנית "החלקים"

באורח כללי ביותר (הפירוט יבוא בהצעות המפורטות) אנו מציעים לבנות תוכנית מודולארית שתאפשר לכל נערה ומשפחותיהם, לבנות תוכנית המיוחדת להם. ועם זאת היינו רוצים שיהיו גם חלקים קבועים שאנו מייחסים להם חשיבות לשם הבנת המורשת שלנו. באורח סכמאטי ביותר, אפשר לראות את מבנה ההכנה כך:

(1) חלק אחד בתוכנית יהיה קבוע, ובו למשל: התבררות ואחריות; קטעי מסורת (פרשת השבוע, הפטרה, מדרשים); כדי לערוך היכרות עם הערכים שבמורשת העשירה שלנו, מומלץ, למשל, שבר-המצווה יקבל מושג על התוכן הכללי של הספרים המרכיבים את התנ"ך; מה הם משנה ומדרשו; מהו הרקע ההיסטורי להיווצרותם, וכו'. חלק שבו ייבחרו קטעים מן המורשת, מיצירות שהנערים/ות יבחרו, וכיו"ב.

(2) כאן יהיה שילוב בין הצעות התוכנית ותוספות של הבר-מצווה ובני משפחתו.

חג החירות - חג המצות

אליעזר שביד

טוד הפסח פותח בארבע קושיות שתוכנן לא ברור כל צרכן, והתשובה הניתנת עליהן ברורה עוד פחות. נדמה, כי כדרכם של החכמים שחיברו את פרקי ההגדה הם מעוררים את מחשבתנו ופותחים לנו בדבריהם בקעה רחבה להתגדר בה. נהפוך, נתעמק ונדרוש עד שנמצא בעצמנו את הפתרונות המניחים את דעתנו. על כל פנים ברור כי הקושיות הללו ויגעות ליסוד חג הפסח ולסמל העיקרי שלו.

סוד החג הוא - החירות. אפרט כאן יותר: יציאת עם מעבדות לחירות היא לאומית במובן המדיני. אבל ההגדה מדישה דווקא את החירות החברתית: חירותם של כל היחידים בשבתם יחד בבתיהם, בקרב משפחתם ועם ורק אחר-כך גם בארצם ובממלכתם.

מצווה מוזרה ומטרידה

הסמל העיקרי של החג - הוא המצות. לחג הפסח יש כמה שמות המדגישים כל אחד סמל אחר, ויש לו עוד סמלים הרבה. אולם הסמל הראשי הנותן לחג את צביונו היחודי, הן על דרך מצוות "עשה" והן על דרך מצוות "לא תעשה", הוא: אכילת המצות, וכנגדה - ביעור החמץ.

מקורו של הסמל ידוע לכל תינוק של בית רבו: בצאתם ממצרים לא הסיפק בצקם של אבותינו להחמץ. הם יצאו דחופים ובהולים כדי שלא "להחמץ את השעה". הם נאלצו לאפות את בצקם מיד ולאכול מצות. בגלל כך אנו נדרשים למנוע מפינו את הלחם שאהבה נפשנו עד הזמן הזה, במשך שבעה ימים תמימים, ולטרוח הרבה הן בהכנת מצות לחג, והן בביעור כל גרגיר של חמץ מבתנו.

מוכרחים להודות, שיש משהו מוזר ומטריד בכל המיצוה הזאת, ובייחוד באופיה המחמיר והשתלטני. שבעה ימים להינור מלחם ולאכול

מרח: אליעזר שביד הוא מרצה למחשבת ישראל באוניברסיטת העברית

מצות תחתיו? לא מוגזם קצת? יהודים שאינם שומרי מצוות מתקוממים נגד המנהג המדכא את רוחם וחוגגים להם את יציאתם מעבדות לחירות על-ידי פריקת עולו. אבל מוכרחים להודות, שגם שומרי המצוות המחמירים, נושמים לרווחה כשהחג עובר, ומסתערים בשמחה גדולה על החמץ מיד עם מוצאי החג, כאילו רק אז יצאו באמת משעבוד מצרים לחירות אכילת הלחם כאוות נפשם. אין עצה ואין תבונה: אפילו אם נאפה את המצה בדרך המשוכללת ביותר, וגם נערבב אותה בכל מיני תרגימה, היא לא תהיה טעימה לנו כמו הלחם, ובייחוד לא תשביע אותנו כמו הלחם. היא ממלאת את הבטן אבל במקום הרגשת שובע היא מעניקה הרגשה של סתום וכבד. אם כן למה לאכול דווקא את האוכל המשעמם והמאכזב הזה שבעה ימים תמימים, ודווקא בימי חג שבו רוצים - בצדק, - להיות משמע של מאכלים משובחים מאלה של ימי החול? איזו המצאה זדונית!

אבל נראה, שההגדה מבליטה את ה"דווקא" המשוונה שלה והופכת אותו לציר העיקרי שכל הסיפור ביציאת מצרים סובב עליו. צאו וראו: מרשים לנו לאכול אחרי קריאת מחצית ההגדה ארוחה דשנה וטעימה, אבל את טעם המצות אסור לשכות. מה משיבים לו לבן החכם על שאלתו המחוכמת? "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן!" צריך להיות חכם מחוכם כדי לרדת לעומק הפתלתול של התשובה הזאת.

איזו הפתעה הכינו ההורים?

נדמה לי כי בנקודה זו אנו יורדים לעומק משמעותן של כל ארבע הקושיות. הפירוש המקובל הוא, שמניחים לילדים להבחין בחריגים בולטים על השולחן הערוך לקראת החג, והקושיות שהם מעוררים כנגדם נותנות להורים פתח להסבר על מהות החג. אבל מה בעצם אמור לעורר בילדים הרגשה של חריגות, הדוחקת בהם להקשות קושיות, כל אחד לפי מיוגו ותכונתו, ואפילו בדרכי המתריסה של הרשע? באיזה אופן יש בתשובה הקצרה הניתנת לפי ההגדה משום יישוב הקושיות הללו? מה הקשר בין "עבדים היינו" לכל החריגים המופיעים על השולחן? ההסבר לתמיהה נמצא לדעתי בהנחה נוספת:

הילדים הבאים אל שולחן הסעודה להוטים לראות: איזה מטעמים הכינו להם לקראת החג? הם מצפים, כמובן מאליו, לארוחה שיש בה מן המאכלים הטובים שאהבה נפשם, ביחוד הפרפראות המתוקות בסוף. אבל איזו הפתעה הכינו להם הוריהם החביבים הפעם? מעניין: הם מסתירים את כל המנות הטובות במטבח, ומראים על השולחן את ה"יכול מצה", את ה"יכול מרור", ואת ה"טיבול" פעמיים של ירקות לא טעימים במיוחד - במי מלח! חוץ מזה, דורשים מהם שיטבו הפעם סביב השולחן יחד עם המבוגרים לכל אורך קריאת ההגדה והסעודה, יקשיבו לשיחות המבוגרים, וגם יתרמו דברי חכמה מקסימים משלהם. מה הפלא, שהשעשוע המענג ביותר את הילדים ב"סדר", והמנחם אותם נחמה קטנה, הוא "גניבת האפיקומן", כדי שלא יצטרכו לאכול ממנו בסוף. או, לחילופין, כדי שיקבלו פיצוי הולם על קורבנם! יתר על כן, מה פלא שהבן הרשע מתקומם ומתריס: "מה העבודה הזאת לכם?" כלומר, איזה מין עבודה משונה המצאתם לכם, מין עבודת משוגעת כזאת, כדי לציין על ידה דווקא את היציאה מעבדות לחירות. "יצאתם מעבדות לחירות?" הוא לועג, הרי פשוט "אכלתם אותה!" זוהי לדעתי הקושיה האמיתית, הכוללת בתוכה את כל הקושיות. ואם כן - מהי התשובה?

לזכור את מרידות העבדות ליד שולחן החג

לפי דעתי, ההגדה כולה היא התשובה, אבל את התמצית העיקרית מקבלים כמשפט קצר אחד, הפותח את הסדר אפילו לפני הקושיות: "הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא..." מכריז ה"מגיד": זהו לחם העוני שאכלו אבותינו בארץ מצרים.

ומיד הוא מוסיף את הדברים הבאים: "כל הרעב יבוא ויאכל, כל הצריך יבוא ויפסח. השנה עבדים, לשנה הבאה בני חורין..."

אם נעמיק להתבונן ב"הגדה" ניווכח, כי המסר הזה חוזר על עצמו לכל אורכה. ההגדה איננה חוזרת על סיפור היציאה לחירות. היא אמנם מזכירה את העבודה המשמחת, ואנו כולנו מרגישים בה על ידי ישיבתנו מסובין אל

דרישות הצדק והאחריות החברתית שבה על-ידיה זכינו לחירות. הנה, איפוא, פשרו של הסמל הייחודי עליו להרגיש את הרגשת העוני דווקא בחג המעניק הרגשת שפע של יכול חדש, כדי שהשפע שניהנה ממנו לא יכביד את לבנו, וכדי שנוכח מי אנו ומינן באנו ולאן אנו מצויים ללכת.

נדמה לי כי במציאות השוררת היום בארצנו נעשו הדברים אקטואליים מחדש, על רקע "יציאת מצרים" השלישית שזכינו לה בדורנו. במלחמת העצמאות וכמה שנים אחריה היינו חברה עניה, ורוב העם גילה את הנכונות לחלק את לחם העוני עם כל אחיו העולים לארצנו, ובכוח זה אמנם זכינו בחירות. במשך השנים התעשרנו ושכחנו את לחם העוני. אותות השיכחה נראים היטב בחברה הישראלית.

היא נעשית יותר אנוכית, יותר תחרותית, ובהתאמה - פחות ופחות סולידרית, פחות ופחות זוכרת מנין יצאה ולאן היא אמורה לבוא. חוששני, כי אם לא נתעשת לזכור את לקח ההגדה בעוד מועד ולא נשנה את דרכינו יאבד חלילה היסוד החברתי שעליו נבנו חירותה וזהותה היהודית של מדינת ישראל.

וינסנט ואן גוך: אשה זקנה

הדרך השניה היא הדרך שמשמה ביקש להוליך בה את עמו: לחלק בצדק את המעט שנשאר בידי העניים, לצורך קיומם (הרי השליט זקוק לעבדים, ואת לחם העוני הוא מוכרח לתת להם!). ליצור בין העניים הרגשת אחווה של אנשים שווים בערכם, ולעורר בלבם הרגשת האחריות ההדדית המאחדת אותם כעם. בזכות זו - לא, כי באחוה ובהדדיות עצמן - יפרקו בני ישראל את עול עבדותם. הרי זו תהיה בחירתם החופשית, בחירת כל אחד מהם, וזה יהיה המעשה הקטן אך הרב שיחלץ אותם מן המרות הפרעונית המשעבדת, ייצור את הכוח המאפשר למרוד בשלטון העריץ ולצאת לחיים על אחריות עצמם. זהו, איפוא, סוד החירות שההגדה מלמדת: כאשר אומרים על לחם העוני ומקיימים בפועל: "כל הרעב יבוא ויאכל, כל הצריך יבוא ויפסח", כאשר מחלקים בצדק את המעט החיוני המגיע לכל בן העם בכל משפחה, כדרך שהנהיג משה בערב היציאה (ההתכנסות לעשות את קורבן הפסח), ובמדבר (חלוקת מזון הנפש שגם הוא היה בחזקת "לחם עוני" - המן - לכל בני העם בשווה) באותה השעה ממש נגאלים ויוצאים מעבדות מוסרית לחירות רוחנית.

החברה הישראלית שכחה את לחם העוני

העשירות, המוגדרת כעודף שאנו מצליחים ליצור או לרכוש לעצמנו בהריצות ויוזמה נוסף על "לחם העוני" המגיע לכל, ומעבר לרמת השוויון היסודי בין הבריות שאלוהים ברא, וגם נתן לכולם את אוצרות הטבע. עשירות זו מוסיפה לנו כוח וסיפוק, וכשלעצמה היא מוצדקת ורצויה, אבל אין היא מחזקת את רגש השותפות והאחריות ההדדית. להיפך: היא נוטה להגביר את הרצון לכות, את התשוקה לשלוט בטבע ובבני האדם האחרים ולרכוש על ידי כך עוד ועוד.

זהו, איפוא, הסיבה, שבגללה מורה ההגדה לזכור את ימי המצוקה והעוני, לשמור על הרגשת השוויון השוררת בין האחים לסבל, לקיים את

שולחננו בבתנו. הסיפור שההגדה חוזרת עליו מדי שנה בשנה הוא דווקא הסיפור על העבדות, על העוני, על המצוקה הגדולה שכולנו, בכל דור ודור, מרגישים בה.

כן, אפילו היום. עכשיו, כשאתם יושבים מסובין בבתיכם, אומרת לנו ההגדה, עכשיו שיש לכם משלכם כפי צרכיכם, זכרו נא את ימי העוני. אל תשכחו את ימי המחסור והמצוקה. אל תתעלמו מן הנגישה ומהעבדות. וביוחד אל תשכחו, שהשפע המבטיח לכם קיום, עצמאות וחירות איננו דבר מובן מאליו. צריך לזכות בו.

צריך להיות ראויים לו. לכן אסור לכם לשכוח את ימי העוני, המחסור והמצוקה אפילו ביום הגם, כי אם תשכחו חלילה אתם עלולים להפסיד את חירותכם במו ידיכם!

זכרון העוני והמחסור הם סוד החירות

זכרון העוני, המצוקה והמחסור הוא סוד החירות: מדוע, בעצם?

קודם כל צריך להדגיש את הדבר המובן מאליו: לא העוני והמחסור כשלעצמם הם סוד החירות. להיפך. העוני כשלעצמו משעבד, רק זכרון העוני הוא החשוב, כדי שלא נחזור אליו, ויותר מכן חשוב לזכור כי העוני מאיים עלינו תמיד, כי גם כאשר אנו עשירים ויש לנו כל הדרוש לנו לחיינו ברשות עצמנו, ואף יותר מכן, הוא אינו מובן מאליו, אינו מובטח לכולם ולתמיד. העוני, המחסור והמצוקה הם תמיד האתגר הקיומי שהאנושות כולה, כל אומה, כל חברה, כל משפחה וכל יחיד עומדים מולו. אנו מוכרחים להתמודד איתו תמיד, וישנן שתי דרכים סותרות כדי לעשות זאת: האחת היא דרך העבדות והשניה היא דרך החירות.

בדרך העבדות הלך פרעה בעצת יוסף אחריי שחלם את החלום המבעית על שבע שנות הרעב שתבואנה על מצרים בתום שבע שנים של שפע. והיא הדרך האנוכית, התחרותית, שבה דואג כל יחיד לעצמו וכל החוק מחברו נוטל יותר ממה שהטבע והתרבות מספקים לנו ככל שהוא יכול. וכמוכן הוא מפקיד, מנצל ומשעבד את כל האחרים תחתיו. כאמור, פרעה החזק מכל המצרים עשה זאת בעצת יוסף, עד שהפך את כל מצרים לבית עבדים, עד שבני ישראל - אחי יוסף וצאצאיהם - נעשו כולם עבדים, ועד שפרעה עצמו השתעבד כל כך לשלטונו שהביא הרס וחורבן על עצמו ועל עמו.

יציאת מצרים - גירסה פיוטית

קריאה חוזרת ביצירתה של שולמית הראבן "שונא הניסים"

יעקב מלכין

משיצאו הכוכבים והמחרות עלו גבוהה הגיעה גם שעת הפסח. מהר, אמרו הזקנים, מהר בחופזה, בתנועה קלה, הטבירו את המאכלת, הנערים זרקו נתחי בשר באש אכלו אותו בעמידה, על המפתנים, בשולי הסמטה הלחה פורמים בשר באצבעות, שומן נא למחצה נוסף

מן, והם מקנחים ידהם בכתלים ובמזוזות... עמסו צרוחת ויצאו. (17.11) חופש עצום, למעלה ממידת אדם עמד באור, לא היה סדר יום וחומה כאילו אין עוד סדרי עולם... ושמש העולה מאירה מחנה רוטט, לא רחוק ולא סדור, עושים להם יעולי מחולות הקרויים חגים, אף לא היו זקוקים למלים (19.11).

ספרה של הסופרת שולמית הראבן, "שונא הניסים", הוא כצדו השני של מטבע יציאת מצרים, כפי שהוטבע באפוס המקראי היצירה תושפת את פניה האחרים, הנסתרים, של תופעה זו החקוקה בתודעה של כל קורא בתנ"ך, פנים המתגלות בזכות הפיוט, בפרוזה שבו בחרה הראבן לספר את ספורו של אשה, הרועה הבודד, בשולי המהנות הנודדים במדבר סיני, מאז יציאת מצרים. אפילו לשונה של היצירה היא כמו היפוכה של הלשון המקראית - סדורה וסתורה כאחד, מסוגגנת ופרוואית חליפות, נובעת מהלשון המקראית, קיימת בזכותה, ועומדת מולה.

יציאת מצרים - מעשה או משל

עלילות יציאת מצרים הן תוכנו של אפוס השחרור והייסוד של העם היהודי, ראשיתו ויצירתו של הזכרון הלאומי האצור בקלסיקה

פרופ' יעקב מלכין עומד בראש המכון ליהדות הומניסטית

שלו, התמונה המצויירת במראה הספרותית בה נשקפת האומה היהודית. ממנה למד העם כי מוצאו בערב רב של עבדים פליטים, חסר הגדרה או אופי לאומי, הכולל שבטי-משפחה המתייחסים אל אבות קדומים, צאצאיו של איש בשם ישראל. מתוך ערב רב זה נוסד העם, כשיצר לעצמו את תולדותיו, כשספרן ביצירות מופת, המהוות מסד לתרבותו ומושג מפתח להגדרתו וייחודו מכל העמים האחרים.

שולמית הראבן

מאחרים וזונחת את הסיפור המקורי, מוציאה את משה מדפיה, אינה מספרת עלילות הסאגה הגדולה הנוצרת בידינו.

במסורת העברית המתחדשת, החופשית מחיובת הפרשנות והמסורות המקודשות על ידי המיעוט האורתודוכסי ביהדות, חזרו ספורי משה ויציאת מצרים לחיות והוא עומד מחדש במקד ונודעת החג. מוקד השאלות המופנות אליו: האירע המעשה המסופר בו, או אם משל היה? המציאות הנוצרת על ידי זכרון האומה ביצירות ספרותה, מציאות חיה ומשפיעה על מהלכיו ההיסטוריים בגלל ממשותה בעיניו, ההופכת היא על כן ליציאות היסטורית? כטענת אחד העם: האם משמעות יציאת מצרים מתמקדת בדילמה של מחיר החירות, של המצוקה והרעב וחוסר הבטחון בדרך אל הארץ המובטחת: מה משקלם של מתי המדבר בדרך אל הארץ המובטחת בתודעת אלה שהגיעו אליה - כבשירת ביאליק? מה מודעותם של הזוכים בחירותם בגלל יציאת מצרים לכאב ולאבל בכל בית בו אב מצרי מנכה את בכורו, כבשירת אלטרמן? כיצד היה הערב רב ובני כל העדות והשבטים הרחוקים אלה מאלה לעם אחד - האמנם בזכות זיברות המוסר של אמנה חברתית מאחדת, כמו זו שהציע משה?

המקרא כמקור חדש ליצירה אמנותית

בתודעה התרבותית העברית החדשה, בקרב חניכיה, התבצעה במשך עשרות שנים מעטות ההפיכה הקיצונית והקצרה ביותר בתולדות התרבות והחינוך בעם היהודי: מחינוך המבוסס על תלמוד ומדרשים הוא הפך לחינוך המבוסס על התנ"ך ותיקרו ההיסטורי, ולשוננו, כלשון דיבור ויצירה ולימוד: מחינוך חד-מיני הסגור בפני מחצית העם הנשית הפך

מאז ועד היום חוזרים בני העם הזה לספר לעצמם את סיפורי התמונה המצויירת בידיהם במראה ההיסטוריוגרפית הקדומה, ומעשה הסיפור עצמו הפך לחלק מהתרבות הלאומית הנוצרת בידינו. בכל פסח, מאז תקופת הגאונים בסוף האלף הראשון לספירה, נוהגים יהודים אורתודוכסים, וההולכים בעקבותיהם, לספר ביציאת מצרים. אך ההגדה המסורתית שאמצו לעצמם מרחיקה עדותה למדרשים

נראה כי מפעלה הפיוטי של שולמית הראבן ב"שונא הנסים", מרחיק לכת עוד יותר. ספרה הוא עיצוב פיוטי של הפן הפרוזאי של עלילת יציאת מצרים. לכאורה - לא סיפורו של עם אלא ספור של אדם, ספורו של אשחר היתום מאמו שנרצחה בידי משגיח כעני בעת השעבוד במצרים, אסופי, מאומץ על ידי ילדה בה הוא מאוהב אהבה חסרת תוחלת, הנודדת עם פירווי העם, שבטי-המשפחה המבודדים, מערב רב חסר כיוון, במדבר המשמש מפלט לבורחים מהשעבוד.

לשונה הפיוטית של הראבן אינה בנויה מהדי ציטטות, אלא משיון דיבור המקבלת משמעויות חדשות בגלל הקשרים חסרי תקדים, בגלל תגליות הנובעות מקשרי המלים לאירועים האנושיים המעוצבים בהם, בגלל כוחם לעצב מציאות אוטונומית בדרך חדשה, בבחינת בריאה זוטא, שכל אדם שואף אליה, ושהאנושות כמהה לה כל כך עד שהמציאה אלהים הבורא יש מאין, לייצג ולסמל בו כמיהתה לבריאה

הגלות הפנימית שהבאנו ממצרים

"שונא הנסים", הוא יצירה שירית על החיים הפרוזאים בעת יציאת מצרים, חיי אנשים השייכים לעם שעוד טרם נסד, עשוי מבודדים מנותקים הנמשכים ונדחים ממוקדי העדות שאלהו הם קשורים בגלל אימוץ או מוצא, מהן הם מנסים להתכנר ולהיפרד. איתן הם מרגישים מוזהים ואלהו הם שייכים, כיוון שאינם שייכים לחברה אנושית אחרת. מבחינת אלה, זוהי אחת היצירות הכבודות בספרות העברית החדשה, הנותנת ביטוי למה שיהודה באואר קורא "הגלות הפנימית" שהבאנו אתנו:

ישות מחוברת-מנותקת, מוזהה-מנוכרת, כמהה להטמע בקהילה החדשה במידה שהיא כמהה להימלט ממנה, כאשחר של שולמית הראבן הבורח אל המדבר שמעבר למדבר אך אינו מתרחק מעמוד האש המובער תמיד למען ייראה עמוד העשן שבראש המחנה.

זהו סיפור על רועה בשולי החברה הישראלית, הנוצרת והולכת לעיניו, ובו בזמן זה ספור על עם שהחל ללכת ועדיין אינו יודע כיצד. העבר

מוקעת במחזהו של נסים אלוני "אכזר מכל המלך" שמקדש למרד ירבעם נגד עריצות מלך העקרבים רחבעם, יורשו של בונה המקדשים לכל האלים - שלמה, אשר נביא יהוה ציוה לקרוע את הממלכה מידו.

עיצוב פיוטי של עלילות יציאת מצרים

יצאנו מצרים, אמר אביאל בקול הרך, יצאנו ממצרים אשחר מבית העבדים. וכשני נמות במדבר הזה ועינינו כלות. ואם רצה משה להמית במדבר את כל הדור אשר יצא ממצרים, הרי הילדים הם שמתים בידינו ולא

יהנס הרמיר: ראש נערה

הזקנים (45) משחו - מישחו - קרא אליו בשחוק מתוך הרחוק. מתוך הררים, אולי מתוך הזכרון של הרבה שנים ונדודים מישחו מחיין וארץ אפיים, ציפה ממנו לדבר מה ולא ידע מה (ע 59). הרחוק מימנם עמדה עיה, עיר תמרים רבים. בתוך פריחה אדומה ושופטת של עצים שלא הכירו. כל החושים טבעו בהלם הפתאומי של שלהב והרדף. דבורים זונים. ריחות עזים ונביחות כלבים. (61)

החינוך העברי ליהדות לחינוך לכל: מחינוך המקדש הלכה ופירושים מסורתיים לכל הכתובים הוא הפך לחינוך לשבירת ההלכה הקפואה ועידוד כל פירוש וביקורת.

בתודעה החדשה שהתפתחה כתוצאה ממערכת חינוכית תרבותית חדשה זו, היתה ספרות המקרא למקור השראה ממוקד ליצירות אמנות, ספרות, תיאטרון, מוסיקה ומחול. הכל ביקשו להיקשר אל מקורותיה הקלאסיים של התרבות העברית, שחזרה לחיות בלשון הדיבור, בלשון החלומות, בלשון שפותחה על ידי דובריה וסיפוריה ופתחה בפניהם שדות ראייה חדשים ביצירות העבר. מסופרי ההשכלה ועד משוררי הכנף הישראלי, ממאפו עד דני סנדורסון, נזקקו סופרים עבריים למקור התנייכי - אמצוהו, שיונהו, הפכוהו חדש וחי בקולם, בראייה שראו באמצעותו את החיים של עמם ושל עצמם. של עברם ושל ההווה המשתקף בו, במודע או שלא במודע.

כשרון הסופר להעניק ממשות למציאות ההסטורית

המציאות ההיסטורית מוארת מחדש על ידי סופרים בעלי כשרון פיוטי, המעניקים לה ממשות אינדיבידואלית, כפי שרק היסטוריונים מעטים ובעלי כשרון ספרותי מסוגלים לעשות.

אולי משום כך עמידים יותר התיאורים ההיסטוריים של טולסטוי מאלה של כל ההיסטוריונים בני דורו, אשר תיארו את מלחמות נפוליון. יצירותיהם של סופרים כאלה מעשירות את ראיית מציאות העבר הקבועה בזכרון הלאומי, כפי שעשה א.א.קבק בחשיפתו את

ישו היהודי המהלך "במשעול הצר" של ארצנו ותולדותינו, מאז שבית הכנסת של יעקב, אחי ישו, פעל בבית כנסת של יהודים נצרותיים בירושלים והוכר כיהודי לכל דבר.

בדור השני של סופרי ישראל, שנים מעטות אחר קום המדינה במחיר קרבנות רבים, חושף מחזה תנייכי של מחזאי עברי צעיר את אכזריות הממלכה, אכזריות של כל ממלכה, של כל מלכות ומדינה מימי אזהרות שמואל כנגדן ועד ימינו. אכזריות זו שבה חיינו

הכלל בפרט, בהעניקה מוחשיות לחי' המדבר, מול סיני והריו. ואלוהים שאולי הוא מעל לפסגותיו. כל אלה נראים לקורא לא כסמלים תאולוגיים. אלא כחיות אישיות של מי שהתנסתה אישית בכל אלה וחלקה עמנו את חווייתה ביצירתה.

(הספר "שונא הניסים" הוא הראשון בסרילוגיה, הכלול גם את הספרים: "נביא" ו"אחרי הילדות", העומדת להופיע בקרוב.)

הסמלים והתבניות שהוא מאתר בתוכה, לפי תיאוריה שאימץ לעצמו, יכול הקורא, המעוניין בספרות יותר מאשר, באנאלוגיה, לגלות בספרה של הראבן סיפור אישי, המשכי, מסתבר, משכנע, על רועה מתבודד שנפרס מארג הקהילה ההולכת ונארגת לאחדות במדבר הקדום, טרם היות אלוהים, טרם היותו לעם, אך בתוך ממשות אנשית עברית ויהודית שאנו חיים בה.

ככוח יצירתה של שולמית הראבן חוזרת יציאת מצרים להיות בעינינו לא רק סמל אלא פרשת חיים. לא רק של עם אלא של אדם. יצירתה מדובבת בחסכנות ספרותית עקבית את האלם לא רק של אשחר המבודד. שעליו היא אומרת כי עשה לו מנהגים כיון שלא היו לו ידידים. יצירתה מדובבת את האלם של ההמון בייצוגה את

הלאומי של אשחר ושלנו לוט באותו ערפל עצמו, השמים הריקים מאלוהים של אשחר ושלנו הם אותם השמים, הקולות הבוקעים מאיתה מציאות חסרת צורה של התהוות תרבותית ומלחמות אזרחים דתיות, שהמכנה המשותף היחיד הוודאי שבהן הוא העברית והזכרון הלאומי על המוצא המשותף מאותם האבות - קולות אלה נשמעים מפי גיבורה של שולמית הראבן כמו מפינו.

לילה לילה ברח משהו מהמחנה. רעבו לירק, לדגה, לקול הפון המים החיים ההולכים בטח ביאר, אולי גם למראה סירת מפרש דקיקה, גבוהה מחליקה חרש במים וחולפת על פני הסהר הנמוך. חוזרים היו למצרים בהחבא... (20.ע). בכל זאת חשבו רבים במחנה ולא אמרו, בכל זאת חבל שלא היה לנו שום אלוהים להראות להם, שלא נבוש. (33)... פתאום היה מעט מאד שמים והרבה מאד הרים, אבל השמים שבין ראשי הצוקים היו כחולים יותר מכל שמים. כאילו תמצית השמים הם עצם השמים האור היה עז מאד. אור סלעים צלול ולא אור חול. בטוחים היו שאלוהי ההרים האלה ישנים זה מאות בשנים. (34) ... בינם לבין עצמם רסנו על המקום המזרחי הזה. מקום לאלוהים ולא לבני אדם. העיניים שבעות מראות והחף הרב. (36.ע)

טרם היות אלוהים, טרם היות עם

בפיוט עומדים הרגעים מלכת הפיוט חודר לרובדי הרגע כאילו היה כל הזמן. מבחינת השימוש בזמן, הפיוט הוא היכוכו של האפוס, בו משמשים הרגעים בשלבי מעבר לרגעים אחרים במשך ובחלוף שאין להם סוף. המשפטים הפיוטיים של שולמית הראבן יוצרים רגעים עצמאיים כאלה, והם מצטברים לפסיפס המשקף עולם שעיקרו עלילה.

מה שקרוי בפיוט "יציאת מצרים" נראה לחוקרי ההיסטוריה, הארכיאולוגיה, התניין ותולדות התרבות כתהליך היסטורי בן מאות שנים רבות וצורות הגירה והשתלטות מגוונות. שולמית הראבן מצליחה ביצירתה לשקף תמונה היסטורית התואמת את הידע העדכני של החוקרים ומשולבת ביכולת ליצירת הממשות האנידיבידואלית, שהיא מפעלם של סופרים ופייטנים.

כאילו התנסתה אישית בחווית המדבר

בעוד המבקר האנליטי מנתח את היצירה לגורמיה, או מנסה לתרגם אותה למשמעויות

פול נוגן: שתי נשים עם פרי המנגו

כל זוג רביעי

כמה ישראלים בוחרים בנישואים אלטרנטיביים?

בשנים האחרונות הל גידול דרמטי במספר הזוגות הבוחרים להינשא שלא דרך הרבנות. מספר הולך וגדל של ישראלים פונים לחיפוש אלטרנטיבות אחרות לנישואין בנוסח קפריסין, פרגואאי, נישואים באמצעות רב רפורמי, קונסרבטיבי או עורך-נישואים חילוני, נישואים בקונסוליות זרות או עריכת חוזה נישואים בפני עו"ד. אחרים מוותרים לחלוטין על עריכת התקשרות פורמלית וחיים יחדיו כזוג ללא כל טקס.

"תחילה" מציעה נוסח חילוני לנישואים אזרחיים

תנועת תחילה מציעה הגיגות חילוניות לנישואים אזרחיים, כאלטרנטיבה לנישואים במימסדים הדתיים של הרפורמים, האורתודוקסים והקונסרבטיבים. חלק גדול מהזוגות החיים בארץ החילוני הומניסטי של היהדות בישראל ובתפוצה, אינם רוצים עוד בטקסים דתיים כלשהם.

בסוף ינואר 1996, הוגשה על ידי החיכים יעל דיין ודדי צוקר, הצעת החוק לנישואים אזרחיים. הרב עמיטל, שר בממשלה הנוכחית, תומך בקבלתו על מנת לאפשר נישואין לכל אלה שאינם יכולים להינשא לפי חוקי דת ישראל. גם שר הדתות רמז בדבריו כי יש צורך בהסדר כלשהו כיוון שהמדינה חייבת למצוא פתרון לכל אלה שמימסד הדתי מסרב להשיאם.

עכשיו, משהונח החוק על שולחן הכנסת, חייבים החילוניים להציע אלטרנטיבה לנישואין הדתיים - הרפורמים, הקונסרבטיביים או האורתודוקסים כאחד. תנועת תחילה מציעה מעתה הזדמנויות כאלה.

בכמה זוגות מדובר?

שנה	מס. אזרחים יהודיים	מס. נישואים בקרב יהודים	% רישומי נישואים ממספר האוכלוסין
1950	1,203,000	16,039	1.30
1955	1,590,500	13,530	0.84
1960	1,911,300	14,467	0.75
1965	2,299,100	18,097	0.78
1970	2,582,000	23,983	0.92
1975	2,959,400	28,583	0.96
1980	3,282,700	24,946	0.76
1985	3,517,200	23,386	0.66
1990	3,946,700	23,668	0.59
1994	4,441,100	26,149	0.58

(מקור: לשכה מרכזית לסטטיסטיקה)

"בחירה" חופשית בנישואין

יצאה לאור חוברת חדשה של חמד"ת, הכוללת מאמרים על נישואים אזרחיים, פסולי חיתון, עגונות, בתייד רבניים, וכן מידע עדכני על כל הגורמים בארץ המציעים נישואים אלטרנטיביים.

להשיג בחמד"ת, ש"י עגנון 22 ירושלים, טל. 796272

מחיר החוברת: 10 ש"ח

5,000 זוגות בחרו באופציה אלטרנטיבית, וזאת בשנה אחת בלבד!!

כל הגורמים העוסקים בהענקת מידע, ייעוץ וסיוע בתחום הנישואין האלטרנטיביים, תמימי דעים, שמדובר בתופעה חברתית ההולכת ומתפשטת בשנים האחרונות. יותר ויותר זוגות בוחרים להינשא במסלולים עוקפי רבנות. כמה? הנתונים המפורטים כאן מוכיחים, כי כבר עתה מעדיף כל זוג רביעי להינשא בדרך אלטרנטיבית.

שתי הערות לטבלה:

בין השנים 1975-1994 עלה מספר האוכלוסין ב-1,482,000 אנשים. באותה תקופה ירד מספר רישומי הנישואים ב-2,434.

על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה היה מספר רישומי הנישואים בשנת 1994 - 26,149. נציגי הרבנות מסרו לוועדת הפנים של הכנסת כי בשנה זו נרשמו לנישואים במשרדי הרבנות בארץ רק 21,000 זוגות. הפער בין המספרים מוכיח שלמעלה מ-

הגדרת החופש מדת

עתירה של תחיל"ה בעניין חופש הדת והמצפון נדונה בבג"צ

פרופ. בן-ציון הוכשטדט הגיש, יחד עם חברת "מיטראל", עתירה לבית המשפט העליון בשם תחיל"ה, בנושא חוק הבשר תשנ"ד 1994, אשר אוסר יבוא בשר לא כשר לפי הקריטריונים של דת משה. ב"כ העותרים הם עוה"ד רנאטו יאראק, רמי אברמוב, הלה קרן. הכרעת בית המשפט תנתן בזמן הקרוב בפני הרכב של 11 שופטים.

להלן קטעים מתוך הסיכומים אשר הוגשו לבית המשפט העליון.

מבוא

1. עומדים היום בפני בית משפט נכבד זה אזרחי ישראל ותושביה, החרדים לצבינה של המדינה. בסגירת שערי הארץ בפני יבוא בשר לא כשר, רק משום שאינו כשר, צעד המחוקק הישראלי צעד בוטה ומסוכן, ותחת רגלו הצועדת נרמסו באחת זכויות האדם הבסיסיות ביותר, שהן מנשמת אפה של מדינת ישראל למן הקמתה. צעד זה הוא תקדים מסוכן ואיום ממשי על דמותה הדמוקרטית של מדינת ישראל.

2. העותרים שבאו לבקש מזור והצלה מבית משפט נכבד זה נושאים עמם מצוקה קשה: את מצוקתם של כלל אזרחי ישראל ותושביה, שנפשם סולדת מכפייה דתית ומבקשת לה חירות אמיתית בעניני דת ומצפון; ואת מצוקתם של אנשי העסקים, אשר הועלה הכזרת על מקור פרנסתם ואשר נפגעו קשות בקניינם.

3. מצוקת הסולדים מכפייה דתית היא גדולה ורחבה, חותכת היא מגזרים רבים מקרב אזרחי ישראל ותושביה. שותפים לה יהודים, חילוניים ודתיים כאחד, מוסלמים, נוצרים, דרוזים ובני כל הדתות האחרות בישראל. כל אלה מתנגדים בתוקף לנסיונו של המחוקק לאלצם להרכין את ראשם בפני נורמה דתית מובהקת - נורמה אשר לשמה ולמענה נדרשים הם לוותר על חירותם היסודית לעצב כמו ידיהם את השקפת עולמם ואת אורחות החיים הנגזרות ממנה. עולה של הכפייה הוא כבד. ההתערבות היא קשה. האיסור שגזר המחוקק הוא כה רחב

וגורף עד שהוא פולש לא רק לביתו של האדם פנימה אלא ממש אל תוך צלחתו, ומצווה עליו: כזאת אכול ומזאת הינור.

ומהו שהביא את הגזירה?

מכבש פוליטי שלא ידע מעצור, ופרץ, בזו אחר זו, מסגרות שהן מאדניו של המשטר הדמוקרטי.

החופש מדת וערכים מוגנים

3.1. חופש הדת והמצפון הוא מאבני היסוד של המדינה הדמוקרטית. ערך-יסוד זה עוגן באמנות בינלאומיות רבות ובחוקותיהן של מרבית המדינות הדמוקרטיות הנאורות. חירות* יסוד זו צמחה לה על רקע היסטוריה עקובה מחוסר סובלנות דתית ומרדיפות דתיות. ההיסטוריה לימדה, כי ללא ריסון הכוח השלטוני קיימת הסכנה שקבוצות דתיות בעלות כוח פוליטי יבקשו להשליט ציוויים דתיים כאלה ואחרים על כל יתר האוכלוסייה. על חוסר הסובלנות הטבוע בדת ועל תוצאותיה אמר השייט ברטנון:

"כל דת, מעצם טיבה וטבעה, היא יחודית, קנאית לעצמה ולמאמיניה, ולא-סובלנית במידה מספקת כלפי דתות אחרות, הנראות בעיניה כעבודה זרה. יש ואי-הסובלנות היא פסיבית גרידא, ויש והיא אקטיבית ותוקפנית. מלחמות הדת של הנביא מוחמד וכפיית אמונתו על העמים, שנכבשו על-ידיו על פי חרב; מסעי הצלב הידועים לשימצה בפרעם פרעות ביהודי אירופה; מלחמות מאת השנים העקובות מדם בין עמי אירופה במאות השש-עשרה והשבע-עשרה על רקע דתי - כל אלה מראים על כוח ההרס הטמון באי-סובלנות דתית, וזאת דווקא כאשר הדתות צריכות להביא ישועה, שלום ושלווה לעולם. מראשית קיומה של האנושות ועד ימינו לא פסו מלחמות, התנגשויות וסכסוכי עמים וכיתות על בסיס דתי, וזאת בעיקר מפאת הקנאות ואי-הסובלנות המתלוות לרוב לאמונה הדתית, שכל דת מאמינה שהיא לבדה הדת האלוהית האמיתית."

3. ברטנון: "חופש הדת והמצפון במדינת ישראל", עיוני משפט ג', 405, 412.

3.2. הבסיס הרעיוני לחופש הדת והמצפון הוא, שכל אדם זכאי לאוטונומיה בכל הקשור

לבחירותיו הדתיות ולעיצוב השקפת עולמו. הרעיון הוא, שמסגרת המדינה צריכה לפעול כלפי הפרטים שבה על-פי ההנחה שאין אמונה אחת נכונה או טובה מאמונה אחרת, וכי קיים שוויון המעמיד על מישור אחד את כל האמונות, לרבות האמונה שלא להאמין באף דת. הפרט זכאי לפעול בהתאם להשקפת עולמו, כל עוד היא אינה פוגעת בזולת, מבלי להיות כפוף להתערבות שלטונית. שהרי אין לך אדם בן-חורין אם אין הוא רשאי לבחור את אמונתו ודעותיו. חירות זו עומדת בלב ליבם של ערכי כבוד האדם וחירותו, והיא קשורה בקשר הדוק עם חירויות וזכויות בסיסיות אחרות כגון חופש הביטוי, חופש האסיפה וחופש התנועה.

3.3. חופש הדת והמצפון הוא, איפוא, החירות לבחור באמונה דתית או בחופש מדת ולפעול על פי בחירה זו. המובן הראשון של חופש הדת והמצפון הוא חופש הדת, במובן הצר, ואילו המובן השני הוא החופש מדת. החופש מדת הוא הערך העומד במרכזה של עתירה זו.

3.4. יש הרואים ב"חופש הדת" ככולל במשמעו הן את 'חופש הדת' (במובנו הצר) והן את 'החופש מדת', שכן עצם הגדרת חופש הדת - החופש לבחור באמונה דתית ולדבוק בה - כוללת מניה וביה את החופש שלא לבחור באמונה דתית ושלא להיות כפוף לה. יש לעומת זאת הרואים את 'החופש מדת' כחלק מ"חופש המצפון", המחייב כי לא יכפו על אדם אמונות דתיות מכל מקום תהא אכסנייתו של עקרון יסוד זה אשר תהא, אין חולק כי החופש מדת הינו חלק מחופש הדת והמצפון, וככזה הינו אחד העקרונות הבסיסיים של המדינה הדמוקרטית. יפים לעניין זה דבריו של השופט בדימוס חיים כהן:

"חופש הידתי כרוך בחופש הימצפון. ולא משום שהאמונה והעבודה הדתית אינן נכנסות בגדר עניינים שבמצפון, אלא משום שיש 'מצפון' גם למי שאין לו אמונה דתית. בהקשר זה, חופש המצפון אינו חופש הדת אלא החופש מדת."